

Міністерство освіти і науки України
Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді
Інститут проблем виховання НАПН України

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Національного еколого-натуралістичного центру

Серія: Педагогічні науки

Випуск 13, №1 2022

Київ

УДК 37.015:159.9:57 (477-25)(06)

ББК 74.03 (4Укр)

Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру. - Випуск 13. - Серія: Педагогічні науки. - 2022.- № 1 – К.: “НЕНЦ”, с.

Друкується за ухвалою кафедри методики позакласної та позашкільної роботи Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (протокол №1 від 11 січня 2022 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Бех І.Д.	академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор
Биковська О.В.	доктор педагогічних наук, професор
Вербицький В.В.	доктор педагогічних наук, професор
(<i>головний редактор</i>)
Бордюг Н.С.	доктор педагогічних наук
Драган О.А.	завідувач відділу методичної роботи
(<i>заступник головного редактора</i>)
Кацурак В.П.	заступник директора з навчально-виховної роботи
Національного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді
Корнієнко А.В.	кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник
Костенко С.О.	доктор біологічних наук, доцент
Лещенко М. П.	доктор педагогічних наук, професор
Леус Ю. В.	кандидат біологічних наук
Марушкевич А.А.	доктор педагогічних наук, професор
Мачуський В.В.	кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник

Медведєва Т.В.	кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник
Педан Ю.Ф.	директор Дніпропетровського обласного еколого-натуралістичного центру
Первушевська І.О.	Заслужений працівник освіти України
Петрочко Ж.В.	доктор педагогічних наук, професор
Пустовіт Г.П.	доктор педагогічних наук, професор
Редіна В.А.	кандидат педагогічних наук
Середницька А.Д.	начальник відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини Міністерства освіти і науки України
Тряпїцина Н.В.	доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник

Статті подано в авторській редакції

УДК 37.015:159.9:57 (477-25)(06)

ББК 74.03 (4Укр)

© НЕНЦ, 2022

Зміст

Серія: Педагогічні науки

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах позашкільної освіти», 30 листопада 2021 року

Л.В. Тихенко

Виховання громадянської активності особистості в умовах закладу позашкільної освіти.....6

В.С. Заярна

Формування активної громадянської позиції підростаючого покоління засобами Steam-освіти в умовах закладу позашкільної освіти.....19

С.Р. Хлеб'юк, Р.С. Дідиченко

Теоретичні засади розвитку громадянської компетентності вихованців сучасного закладу позашкільної освіти.....31

І.Ю. Мосякова

Культура автономізації особистості як учасника освітнього процесу в закладі позашкільної освіти.....43

О.О. Члек

Впровадження в освітній процес інноваційних форм і методів громадянського виховання на прикладі Комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради.....55

Л.М. Романишин

Роль екологічних знань у формуванні екологічної свідомості учнів середнього шкільного віку.....63

В.Д. Шубчинський, Ю.В. Мєнафова

Дидактичний фактор розвитку пізнавальної активності зростаючої особистості у позашкільному закладі.....76

В.Д. Шубчинський, Ю.В. Мєнафова

Соціалізація виховання енергоефективної компетентності у позашкільному закладі.....87

М.В. Боярська

Реалізація громадянської позиції в еколого–натуралістичній діяльності особистості.....96

Людмила Іваненко

Agile-технології у проектному менеджменті в освіті.....108

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт для гуртків та творчих учнівських об'єднань закладів позашкільної та загальної середньої освіти

О.А. Кіщак

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт з садівництва.....125

М.В. Повидало

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт з рослинництва.....129

Н. П. Бордюжа

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт з агрохімії.....132

Серія: Педагогічні науки

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах позашкільної освіти», 30 листопада 2021 року

УДК 374.015.311:37.017.4 В 54

**ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Тихенко Лариса Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент,
комунальний заклад Сумської обласної ради – обласний центр
позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, директор,
e-mail: osvita.cocpo@sm.gov.ua

У статті розкривається сутність поняття «громадянська активність», що є ключовою ознакою громадянського становлення особистості та важливим фактором сталого розвитку громадянського суспільства і держави; визначаються складові громадянської активності підростаючого покоління, якими є інтерес до суспільно значущих видів діяльності, ініціативність, комунікативні й організаторські здібності, вимогливість до себе, відповідальність за доручену справу, готовність прийти на допомогу тим, хто її потребує.

Виходячи з досвіду роботи закладів позашкільної освіти Сумської області, визначаються основні компоненти методико-педагогічних систем формування громадянської активності вихованців, зокрема відповідність змісту виховної роботи культурно-історичним здобуткам українців, створення умов для розвитку здібностей і талантів покоління, спрямування різних форм його активності на користь своєї громади, суспільству, держави.

Ключові слова: громадянська активність; громадянське становлення; громадянське виховання; позашкільна освіта; заклади позашкільної освіти; громадянська свідомість; співпраця з громадою.

У сучасній системі освіти України громадянська освіта й виховання є консолідуючим педагогічним процесом, спрямованим на допомогу підростаючому поколінню в оволодінні системами національних і загальнолюдських цінностей; формування його патріотичної громадянськості й відповідальності за долю країни; ствердження готовності й практичної здатності служити інтересам громадянського суспільства і держави. Однією з головних умов успішного функціонування будь-якого суспільства є специфічна якість особистості кожного громадянина – громадянська активність.

Актуальність проблеми розвитку громадянської активності особистості в позашкільному освітньому просторі зумовлюється соціальною потребою у формуванні покоління освічених, свідомих й активних громадян, спрямованих на сталий економічний і соціально-політичний розвиток своєї держави. Розв'язання зазначеної проблеми можливо за умов актуалізації громадянсько-освітнього змісту і форм діяльності закладів позашкільної освіти, підвищення громадської активності позашкільного освітнього простору, забезпечення громадянсько-виховної спрямованості його дієвого, ініціативного й креативного мікросоціуму.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з означеної проблеми дає підстави стверджувати, що формування громадянської активності особистості, яка зростає, є важливим аспектом її громадянського становлення. Так, у наукових працях І. Беха, О. Биковської, В. Вербицького, П. Кендзьор, О. Литовченко, Г. Ломакіна, О. Матвієнко, В. Мачуського, О. Овчарук, О. Пометун, Г. Пустовіта розкриваються різні

аспекти становлення та розвитку особистості в позашкільному освітньому і соціокультурному просторі, висвітлюються його виховні можливості, ресурси й потенціали. Особливо наголошується на його соціалізуючих і громадсько-виховних потенціалах, що виражається як у можливостях розвитку емоційного інтелекту, формування навичок навчально-творчої взаємодії, професійної орієнтації, так і перспективах соціального партнерства для формування ціннісних орієнтацій особистості та набуття нею досвіду громадянської участі в соціокультурних і політичних процесах життєдіяльності місцевих громад.

Проте, на сьогодні це питання у наукових працях вітчизняних дослідників розглядається лише фрагментарно і вимагає більш детального й системного вивчення.

Тому **метою статті** є висвітлення особливостей організації громадянсько активної і креативної діяльності учнівської молоді засобами позашкільної освіти.

Відповідно до мети завданнями статті є визначення:

- компонентів системи виховання громадянської активності дітей та учнівської молоді (на прикладі діяльності закладів позашкільної освіти Сумської області);
- залежності успіху громадянського виховання від якості організації навчально-творчої діяльності дітей та учнівської молоді, розширення їх світогляду, залучення їх до участі в соціально значущих подіях і заходах;
- значення позашкільної освіти у вихованні національно свідомої особистості, виявленні та розвитку її здібностей;
- ролі проектної діяльності для формування соціальних компетенцій, загальнолюдських цінностей.

Виклад основного матеріалу. Виховні потенціали сучасних закладів позашкільної освіти формуються широкою палітрою напрямів і форм організації позашкільної діяльності дітей та учнівської молоді; різноманітністю, альтернативністю форматів їхнього спілкування і

навчально-творчої взаємодії; варіативністю і різнорівневістю навчальних програм; креативністю, соціалізуючою й громадсько активною спрямованістю позашкільного освітнього простору.

Гармонійне поєднання індивідуальних і колективних форм навчально-творчої діяльності, продуктивна співпраця з ровесниками, педагогами, соціальними партнерами сприяє розвитку творчих здібностей та інтересів здобувачів позашкільної освіти; формуванню їхніх навичок до самоаналізу і рефлексії, основ групової навчально-творчої взаємодії, здатності брати на себе відповідальність; усвідомленню сутності і важливості свого «громадянського включення»; вихованню комунікативної культури. Саме за таких умов у позашкільному освітньому і соціокультурному просторі відбуваються процеси становлення громадянськості особистості, формування сфери її цінностей, практичне втілення громадянських поглядів і переконань [2, с.19].

Активна діяльність вихованців закладів позашкільної освіти є основою для успішного їх становлення як громадян, членів суспільства. У діяльності розвивається їх психіка та здібності, особистісні та професійні якості, що дає змогу обрати оптимальні стратегії життєвого шляху, зокрема виявити ініціативу, відповідальність, отримати можливість для самовизначення, самореалізації, саморозвитку.

Громадянська активність розглядається вченими як важлива якість особистості дитини, що виявляється у її здатності позитивно впливати на життя інших; задовольняти свої потреби, реалізуючи інтереси та цілі колективів, до яких вона належить, та вирішувати важливі для них завдання; прагненні діяти на користь суспільства; поважати і реалізовувати згідно з засвоєними морально-етичними принципами і віковими можливостями свої права та обов'язки [1, с. 54].

Розвиток громадянської активності сучасних підлітків сприяє забезпеченню сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграції в культурні й соціальні структури суспільства,

зокрема в громадянську освіту – навчання, спрямоване на засвоєння знань про права та обов'язки людини. Зміст громадянської освіти ґрунтується на основних ідеях демократичного суспільства, є цілісним і системним, спрямованим на трансформування знань, умінь у громадянські компетенції: громадянські знання, громадянські вміння та досвід, громадянські чесноти [3, с. 3–9].

Основу громадянської активності підростаючого покоління складають інтерес до суспільної та громадської роботи; організаторські здібності; ініціативність; вимогливість до себе; відповідальність за виконання громадських доручень; готовність допомагати іншим.

В умовах оновлення освітнього простору громадянське виховання підростаючого покоління передбачає ознайомлення з методами і технологіями суспільної активності, набуття навичок участі в громадському житті через практичний досвід співпраці з місцевою громадою (школа, вулиця, населений пункт) та владними структурами, здобуття досвіду громадянських дій і демократичної поведінки у розв'язанні соціально важливих проблем [1; 3; 4].

Упроваджені у закладах позашкільної освіти Сумської області методико-педагогічні моделі діяльності містять досить різні компоненти, спрямовані на формування громадянської активності вихованців. Серед основних:

- формування комплексу громадянських знань (знання про національні, європейські, загальнолюдські цінності, сутність демократичних цінностей; права і свободи людини і громадянина, механізми їх захисту; громадянське суспільство, політичну систему і механізми її функціонування; про важливість професійної діяльності у розбудові держави, зміцненні її незалежності тощо);
- сприяння усвідомленню вихованцями своєї приналежності до людства, країни, громади (громадянська самоідентифікація);

- створення умов для позитивного сприйняття громадянських норм, правил, цінностей (українська ідея, самопожертва в боротьбі за незалежність України, патріотизм, історична пам'ять, спрямування власних зусиль на розбудову Української держави);
- сприяння розвитку в учнівської молоді вмінь щодо свідомого виконання своїх громадянських обов'язків й компетентної реалізації своїх громадянських прав;
- спонукання дітей та учнівської молоді до виконання обов'язків і реалізації прав у системі «громадянин – держава» шляхом постійної демонстрації прикладів громадянсько свідомої поведінки педагогів.

Безумовно, успіх громадянського виховання залежить від організації процесу активної творчої діяльності дитячої групи (гурток, команда, ін.), де головною позицією вихованця є позиція самостійної творчої людини, активного, патріотично налаштованого громадянина суспільства.

Шлях до громадянського зростання розглядається нами як система дій, спрямованих на розширення свідомості, світогляду учнівської молоді, включення її у національно-культурне життя регіону [5, с. 18–20].

У сучасних закладах позашкільної освіти вихованці отримують ширші ніж у закладах загальної середньої освіти можливості вибору змісту, форм діяльності, що не обмежені ні програмами, ні часом. Керівники профільних гуртків, шкіл, студій, секцій спрямовують свої зусилля на виховання активної, національно свідомої особистості, розвиток її здібностей і талантів, «громадянське залучення» до процесів розбудови громадянсько активного позашкілля у місцевих громадах.

Головна методологічна позиція педагога в цьому процесі полягає в тому, що вихованець розвивається як індивідуальність, а керівник гуртка (школи, студії, секції, ін.) прагне перетворити його суспільно ціннісні спонукання у внутрішні стимули поведінки.

У сучасних умовах розвитку позашкільної освіти актуальним є завдання щодо створення таких методичних моделей громадянського

виховання, у яких дорослі й підлітки, об'єднані спільною метою і життєвими турботами, мають діяти разом, вибудовуючи свої відносини на принципах ефективного співробітництва та продуктивної співтворчості; педагоги цілеспрямовано розвиватимуть позитивні риси вихованців; життєдіяльність дитячих колективів носитиме творчий характер і визначатиметься варіативністю, гнучкістю змісту, форм і методів виховної громадянської діяльності, спрямованої на розвиток життєво активної і громадянсько свідомої особистості.

Педагоги закладів позашкільної освіти мають об'єднувати свої зусилля на розбудову місцевих соціокультурних умов, що мають значний вплив на розвиток громадянської свідомості зростаючого покоління, та є обов'язковою умовою осмислення ними своєї громадянської відповідальності й формування прагнень до суспільно корисної діяльності, служіння інтересам своєї громади.

У контексті зазначеного в закладах позашкільної освіти Сумської області проводиться системна, цілеспрямована робота з формування в дітей та учнівської молоді базових громадянських знань, розвитку почуттів обов'язку, гордості, гідності, самоповаги, готовності до відстоювання інтересів громади, країни. Серед найбільш ефективних форматів громадянського виховання – реалізація обласних соціально-освітніх проєктів «Голос крові: ми – Українці», «Кожна дитина має право», «Перемога від «Я» до «Ми»[6].

Виходячи з аналізу результатів і здобутків зазначених проєктів, можна стверджувати, що участь дітей та учнівської молоді Сумщини в їх реалізації сприяє не лише формуванню їхніх полікультурних, мовленнєвих, інформаційних, політичних, соціальних компетенцій, а й засвоєнню загальнолюдських і національно-культурних цінностей. Важливою у цьому контексті є цілеспрямована просвітницька та PR-діяльність педагогів серед мешканців територіальних громад, узаємодія з органами місцевого самоврядування щодо ефективного використання громадянсько-виховного

потенціалу закладів позашкільної освіти, реалізації їх компенсаторної функції у вихованні підростаючого покоління.

Слід акцентувати увагу на тому, що реалізація завдань зазначених вище проєктів сприяє забезпеченню права дітей обирати напрями навчально-творчої діяльності за інтересами; розвитку базових компетентностей вихованців, готовності застосовувати отримані знання та способи діяльності в реальному житті для розв'язання практичних завдань; створенню в регіоні ефективного позашкільного виховного середовища, спрямованого на реалізацію соціально важливих функцій позашкільної освіти, зокрема культурологічної, соціалізуючої, виховної, соціально-реабілітаційної.

Серед педагогічно ефективних форм організації творчої взаємодії дітей і дорослих слід виокремити мистецькі локації «Світ творчості», під час яких проходили мистецькі перформанси, пленери, інсталяції, графіті, ART-студії, ART-резиденції «Територія натхнення» тощо. Не менш ефективними є екскурсійно-краєзнавчі стартапи, що проходили у формі екскурсій-подорожей, віртуальних екскурсій, квест-екскурсій з елементами історичного перформансу, презентацій спільно розроблених туристсько-краєзнавчих маршрутів Сумщиною, перегляду дитячих відеороликів про об'єкти історико-культурного, природно-заповідного фонду Сумської області.

Важливим видається те, що Дні громадянської активності, проведені за ініціативи комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, були сприйняті місцевими громадами, як важлива публічна платформа, під час якої у форматі круглого столу, дискусійних платформ відбулися конструктивні діалоги активістів учнівського самоврядування закладів загальної середньої, позашкільної освіти, слухачів обласної школи «Лідер» з представниками органів місцевого самоврядування, депутатами різних рівнів. Обговорювалися не лише проблеми громадянської участі дітей та

учнівської молоді, а й презентовані учнівські ініціативи, творчі проєкти, відеоролики освітньої і соціокультурної тематики.

Учнівська молодь територіальних громад долучилася до інтерактивних ток-шоу, прес-конференцій, дискусій, публічних обговорень проблем переформатування регіональної системи позашкільної освіти, збереження умов для всебічного розвитку дітей та учнівської молоді у сфері вільного часу, організації їх відпочинку, створення рівних умов для професійного самовизначення та допрофесійної підготовки.

З метою активізації роботи закладів освіти щодо залучення дітей та учнівської молоді до розвитку місцевих громад; налагодження соціального партнерства закладів позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти, соціально відповідального бізнесу, громадських організацій, органів місцевого самоврядування в області започаткований обласний конкурс соціально-освітніх проєктів «Діти розбудовують громаду». Серед кращих практик роботи територіальних громад за участі дітей та учнівської молоді – освітні й соціокультурні проєкти, численні соціальні ініціативи і спільні справи (патріотичні, природоохоронні, добродійні, ін.). Усі зазначені практики презентуються учасниками конкурсу, як приклади спільної роботи органів місцевого самоврядування, педагогічних колективів закладів освіти щодо формування майбутнього потенціалу людських ресурсів, від яких залежить економічне і соціокультурне зростання місцевих громад, держави в цілому.

Усе викладене вище дає підстави для **висновків**.

1. Важливими компонентами вдосконалення виховної роботи в закладах позашкільної освіти є актуалізація змісту і форм громадянського виховання, широке застосування сучасних методик цілеспрямованого й організованого формування духовно-культурних і загальнолюдських цінностей, що не лише забезпечує засвоєння їх філософського, національно-патріотичного змісту, а й суттєво впливає на формування громадянської

самоідентифікації та розвиток громадянської активності особистості, яка зростає.

2. Ефективність виховання громадянської активності особистості дитини в умовах закладу позашкільної освіти залежить від якості організації її комунікативної, навчально-практичної і творчої діяльності у сфері вільного часу, а також системності її «громадянського залучення» – забезпечення активної участі у важливих подіях, рішеннях і заходах місцевої громади, що суттєво впливає на формування її соціального досвіду.

3. Досвід спільної громадянсько-виховної діяльності закладів позашкільної освіти Сумської області переконливо свідчить про важливість упровадження обласних соціально-освітніх проєктів для формування громадянської компетентності особистості, набуття нею певного досвіду громадянської активності, засвоєння загальнолюдських і національно-культурних цінностей.

Матеріали, що викладені у статті, не претендують на вичерпність. Окреслена проблема є актуальною для розвитку системи позашкільної освіти як на місцевому, так і регіональному та всеукраїнському рівнях, і потребує подальших системних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Войчун О. В. Виховання громадянської активності студентів університету засобами студентського самоврядування. Миколаїв: МНУ, 2019. С. 54.

2. Громадянське виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти: методичний посібник / за заг. ред. Л. В. Тихенко; упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця. Суми: Університетська книга, 2021. С. 18–19.

3. Назаренко Г. Виховання культури демократизму старшокласників: особливості дослідно-експериментальної роботи. Рідна школа. 2013. № 12 (грудень). С. 3–9.

4. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст. Постметодика. 2013 (3). SSN 1815-3194. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1103>

5. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18–20.

6. Про програму національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Наказ Департаменту освіти і науки Сумської ОДА від 14.03.2017 р. № 134-ОД. URL: <https://ocpo.sumy.ua/informacijno-resursnij-centr/vixovujemo-patriotiv.html>

VYKORYSTANI DZhERELA

1. Vojchun O.V. Vykhovannja ghromadjanskoji aktyvnosti studentiv universytetu zasobamy studentskogo samovrjaduvannja. Mykolajiv: MNU, 2019. S. 54.

2. Ghromadjansjke vykhovannja ditej ta uchnivskoji molodi u zakladakh pozashkilnoji osvity: metodychnyj posibnyk / zazagh. red. L. V. Tykhenko; upor. L. M. Bondar, N. V. Perepelycja. Sumy: Universytetsjaknygha, 2021. С.18–19.

3. Nazarenko Gh. Vykhovannja kuljтуры demokratyzmu starshoklasnykiv: osoblyvosti doslidno-eksperymentaljnoji roboty. Ridnashkola. 2013. № 12 (ghrudenj). S. 3–9.

4. Ovcharuk O. V. Kharakterystyky osvity dlja demokratychnogo ghromadjanstva: jevropskij kontekst. Postmetodyka. 2013 (3). SSN 1815-3194. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1103>

5. Pometun O. Formuvannja ghromadjanskoji kompetentnosti: pohljad z pozycji suchasnoji pedagogichnoji nauky. Visnyk proqram shkilnykh obminiv. 2005. № 23. S. 18–20.

6. Pro programu nacionaljno-patriotycznogho vykhovannja ditej ta uchnivsjkoji molodi. Nakaz Departamentu osvity i nauky Sumsjkoji ODA vid 14.03.2017 r. № 134-OD. URL: <https://ocpo.sumy.ua/informacijno-resursnij-centr/vixovujemo-patriotiv.html>

Тихенко Лариса Владимировна, кандидат педагогических наук, доцент, коммунальное учреждение Сумского областного совета – областной центр внешкольного образования и работы с талантливой молодежью, директор, e-mail: osvita.cocpo@sm.gov.ua

ВОСПИТАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ УЧРЕЖДЕНИЯ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье раскрывается понятие «гражданская активность», которая является ключевым признаком гражданского становления личности и важным фактором устойчивого развития гражданского общества и государства; определяются составляющие гражданской активности поколения, которыми являются интерес к общественно значимым видам деятельности, инициативность, коммуникативные и организаторские способности, требовательность к себе, ответственность за порученное дело, готовность помочь другим.

Исходя из опыта работы учреждений внешкольного образования Сумской области, определяются основные компоненты методико-педагогических систем формирования гражданской активности воспитанников, в частности соответствие содержания воспитательной работы культурно-историческим достижениям украинцев, создание условий для развития способностей и талантов подрастающего поколения, направление различных форм его активности в пользу своей громады, общества, государства.

Ключевые слова: гражданская активность; гражданский рост; гражданское воспитание; внешкольное образование; учреждения

внешкольного образования; гражданское сознание; сотрудничество с громадой.

Larysa Tykhenko, candidate of pedagogical sciences, assistant professor,
director of the Municipal Institution of Sumy Regional Council - Regional
Center of Extracurricular Education and Work with Talented Youth,
e-mail: osvita.cocpo@sm.gov.ua

**EDUCATION FOR ACTIVE CITIZENSHIP
AT AN EXTRACURRICULAR EDUCATION ESTABLISHMENT**

Annotation. The article defines the meaning of the concept "civic activity", which is a key feature of the personality civic development and an important factor for the sustainable development of civil society and the state; the components of civic activity of the younger generation are defined, which are motivation for socially significant activities, initiative, communicative and organizational abilities, demanding attitude towards oneself, responsibility for assigned work, readiness to help people.

On the basis of the experience of Sumy region extracurricular education institutions, the main components of methodological and pedagogical systems for student civic activity formation are defined, in particular, the conformity of educational activity content to the cultural and historical achievements of the Ukrainians, creating favourable conditions for the development of young generation abilities and talents, directing different forms of activities that are beneficial for the community, society and state.

The importance of encouraging children to become active citizens in non-formal education is substantiated at the extracurricular education institution, the effectiveness of which depends on the quality of its communicative, educational, practical and creative activities in the sphere of free time as well as the system of the civic engagement, that is ensuring active participation in the local community

important activities, which influence significantly on a child's social experience formation.

Key words: civic engagement, civic formation, civic education, extracurricular education, extracurricular education institutions, civic awareness, cooperation with the community.

УДК 37.017.4:37.091.212:374:004

**ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЗАСОБАМИ STEAM-ОСВІТИ
В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

В.С. Заярна, кандидат педагогічних наук,
методист Комунального закладу Сумської обласної ради –
обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю,
e-mail: zayarnavik@gmail.com

У статті розкрито питання формування активної громадянської позиції підростаючого покоління в умовах позашкільної освіти. Проаналізовано потенціальні можливості й подано концепцію громадянського виховання в закладах позашкільної освіти. Акцентовано на тому, що ефективним шляхом виховання активного громадянства підростаючого покоління є сучасні освітні технології, що відповідають запитам сучасного суспільства. Доведено, запровадження STEM-освіти сприяє модернізації позашкільної освіти й підвищенню виховного впливу на здобувачів освіти. Описано досвід роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю з реалізації STEM-проектів як шляху формування активного громадянства підростаючого покоління.

Ключові слова: позашкільна освіта; громадянське виховання; STEM-освіта; проєктна діяльність.

Соціально-економічні виклики в Україні й світі зумовлюють тенденції реформування вітчизняної системи освіти у підготовці особистості, мотивованої на успішну соціалізацію й професійну реалізацію для розбудови й економічного розвитку саме українського конкурентноспроможного суспільства. Особистості, яка здатна навчатися протягом усього життя, мати високий рівень емоційного й когнітивного інтелекту, а також свідому активну життєву позицію.

У такому контексті актуальності набуває національно-патріотичне виховання підростаючого покоління, а саме аспект активного громадянства, що впливає на позитивні соціально-економічні зрушення в державі.

На вище зазначеному акцентовано у Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки, Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2021-2025 роки, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Концепції Нової української школи, а також сфокусовано в освітніх наскрізних змістових лініях [2].

Означеній багатоаспектній проблемі присвячено праці вітчизняних вчених у галузях педагогіки, соціології, психології, політології тощо. Зокрема аспекти психології формування громадської активності розкрито у працях Г. Андрєєвої, О. Леонтьєва, В. Мухіної, Л. Рувинського та інших. Формуванню відповідальної громадянськості присвячено дослідження І. Бега, С. Золотухіної, І. Підласого, Ю. Руденка, О. Сухомлинської та інших. Методику громадянського виховання досліджували В. Кремень, Ю. Мальований, К. Чорна [1; 3].

Виховний потенціал позашкільної освіти розкривається у працях О. Биковської, В. Вербицького, А. Корнієнко, О. Литовченко, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Л. Тихенко [4].

Слід зазначити, що ґрунтовного вивчення потребує аспект реалізації

громадянського виховання через впровадження інноваційних форм освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти.

Тому метою дослідження є вивчення формування активної громадянської позиції підростаючого покоління засобами STEAM-освіти в умовах закладу позашкільної освіти.

Формуванню громадської відповідальності підростаючого покоління сприяє залучення у суспільні процеси країни, а також забезпечення можливостями та ресурсами, необхідними для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті, досягти рівня життя та добробуту, що відповідають стандартам суспільства, в якому живе молоде покоління. У такому контексті завдання освітньої системи – надати якісні освітні послуги, що відповідають замовленню сучасного ринку праці для подальшої успішної соціалізації особистості.

Тому щодалі набуває актуальності організація діяльності інноваційних освітніх напрямів, як робототехніка й LEGO-конструювання, ІТ-навчання, STEM-центри, регіональні відділення МАН України, діяльність яких спрямовано на формування сучасних навичок особистості.

Позашкільна освіта, маючи фундаментальну нормативну й наукову базу, історичні традиції виховання багатьох поколінь, залишається відкритим гнучким неформальним освітнім простором, здатним швидко реагувати на соціальні зміни й запити суспільства, а також освітні тенденції.

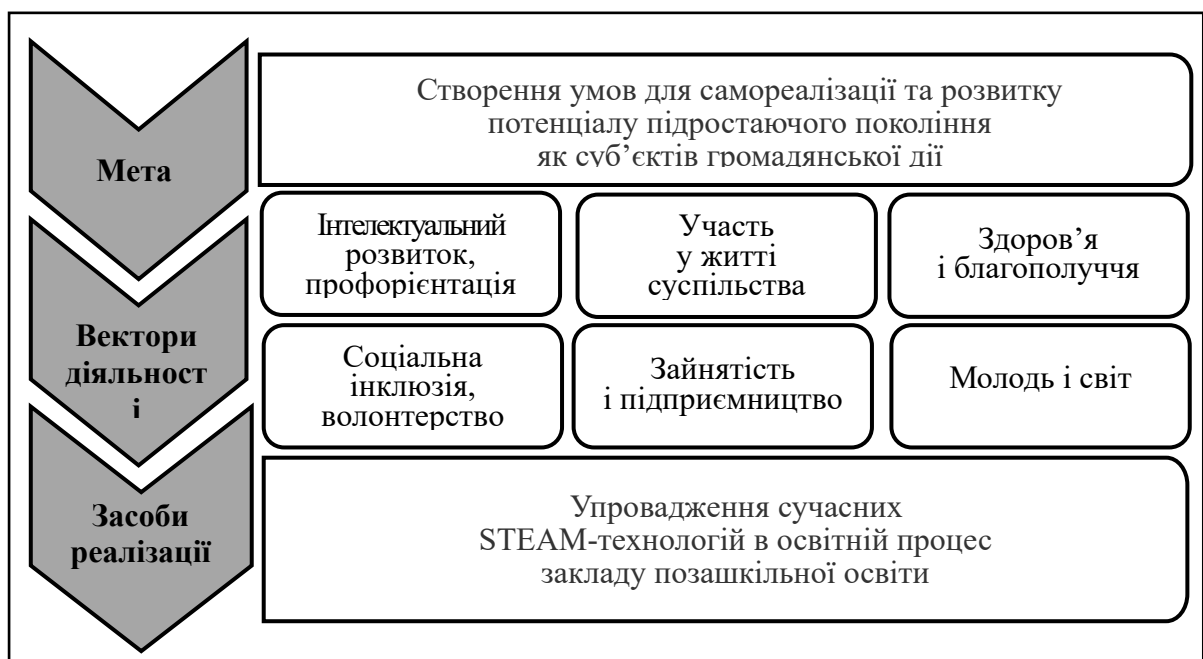

Рис.1. Концепція формування активної громадянської позиції підростаючого покоління засобами STEAM-освіти в умовах закладу позашкільної освіти (складено автором) [3].

Особливу роль у виховному процесі закладу позашкільної освіти відіграє запровадження технологій STEM-освіти, що реалізується за різноманітними векторами навчально-творчої діяльності, сприяє формуванню сучасних практичних навичок, створює сприятливі умови для успішної самореалізації здобувачів освіти як суб'єктів громадянської дії (див. рис.1). Адже STEM-освіта націлена на підготовку високопрофесійних фахівців, що реалізовуватимуть свій інтелектуальний потенціал у світі професій майбутнього.

У Сумському обласному центрі позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю таким осередком плекання покоління нового типу мислення є Центр розвитку і професійного самовизначення дітей та учнівської молоді «Д.І.М.». Метою діяльності Центру розвитку закладено в акронімічній назві – «Дієві. Інтелектуальні. Молоді» – виховання активного, розумного, свідомого покоління.

Зміст діяльності Центру розвитку «Д.І.М.» базується на запровадженні сучасних освітніх STEM-технологій: міжпредметній взаємодії робототехнічного, математичного, природничого, краєзнавчого, мистецького напрямів, вивчення англійської мови як інструменту оволодіння сучасними науками. А також навчального курсу із селфбілдінгу й професійного самовизначення.

Освітні завдання діяльності центру розвитку:

- формування у вихованців стійкої мотивації до природничо-математичних наук, технологій та інженерії;
- проведення профорієнтаційної діяльності зі STEM-предметів і професій, а також академічних вимог у STEM-областях і професіях;

- надання сукупності практично важливих знань, необхідних для подальшого життя людини у техносфері, глибокого розуміння екології і природи в цілому;

- виховання патріотизму, свідомої активної громадянської позиції.

Серед ефективних форм реалізації навчально-творчої діяльності за векторами концепції виховання активної громадянськості (див. рис. 1) у вихованців Центру розвитку «Д.І.М» зазначимо наступні:

- навчально-творча діяльність за сучасними освітніми напрямками, що відповідають складовим STEAM-освіти;

- тренінговий курс із самопізнання й професійного самовизначення;

- реалізація інтегрованих STEAM-проектів;

- участь у всеукраїнських ініціативах, що підвищують престижність вітчизняної науково-технологічної сфери: «Всеукраїнський інженерний тиждень»; Всеукраїнський фестиваль STEM-весна; Всеукраїнський конкурс «Наші. Інженерна історія України»;

- проведення соціальних досліджень, опитувань;

- участь у благодійних акціях, соціально-екологічних ініціативах;

- реалізація краєзнавчих проектів [4].

Розглянемо детальніше форми реалізації концепції формування активної громадянської позиції здобувачів освіти.

До освітньої діяльності у Центрі розвитку залучено учнів 4-7 класів, які відвідують комплекс навчальних курсів, здобуваючи сучасні освітні STEAM-навички. Освітні напрями з робототехніки, математики, природничої лабораторії інтегруються з гуманітарними – вивчення англійської мови, як інструменту навчання й комунікації; краєзнавчий і психологічний клуби, мистецька майстерня. Комплекс навчальних курсів Центру розвитку «Д.І.М.» сприяє розвитку інтелектуальних здібностей вихованців, набуттю сучасних навичок успішної особистості, створює умови для формування свідомого активного громадянства.

Основною формою освітньої діяльності Центру розвитку «Д.І.М.» є інтегровані освітні проєкти для вихованців, що передбачають спільну тематику для усіх напрямів діяльності. Під час реалізації цих проєктів вихованці вправляються у пошуку міжпредметних зв'язків, проєктному і критичному типам мислення, командній роботі й вмінні співпрацювати.

Розглянемо реалізацію STEAM-проєктів з різних аспектів формування активної громадянськості підростаючого покоління.

У центрі розвитку «Д.І.М.» започатковано проєкт за дистанційною формою реалізації. Мета проєкту – залучення вихованців до актуальних питань розвитку й становлення підростаючого покоління в сучасних суспільних умовах. Концепцією проєкту передбачено тематичну інтеграцію напрямів діяльності ЦР «Д.І.М.» за визначеною проблемою та залучення вихованців до активної дистанційної освітньої діяльності. Виконання освітніх завдань полягало у здобутті вихованцями нових знань засобами STEAM-освіти; формуванні актуальних життєвих компетентностей з підтримки фізичного і психічного здоров'я; формуванню STEM-навичок і практики використання дистанційних освітніх форм роботи; вихованні усвідомленого ставлення фізичного й психічного здоров'я, розуміння цінності особистості, толерантності, позитивного світосприйняття, активної громадянської позиції.

Для ефективної реалізації освітніх завдань проєкту педагогами було розроблено й використано інтерактивні завдання, створені за допомогою платформ Teams, LearningApps, Kahoot, PadLet, Powtoon тощо, що викликали інтерес і підвищили мотивацію дітей до активної діяльності.

Освітні результати реалізації веб-проєкту засвідчили набуття вихованцями актуальних знань про особливості власного здоров'я, сформованості практико орієнтованих навичок його підтримки, позитивного світогляду. Показником ефективної реалізації проєкту стало отримання навичок критичного мислення, вміння аналізувати й систематизувати

інформацію з різних наукових сфер, мейкерські й творчі навички, що відповідають змісту STEM-компетентностей.

Таким чином, можна стверджувати, що реалізація ідей STEM-освіти у форматі дистанційних проєктів є ефективною формою взаємодії з вихованцями, одним із засобів громадянського виховання.

Логічним продовженням вище зазначеної діяльності стала робота над реалізацією дослідницького проєкту «STOP-COVID». Актуальна тема зумовила широкий спектр навчально-творчої діяльності вихованців, мета якої полягала у дослідженні стану проблеми, пов'язаної із розповсюдженням коронавірусної інфекції (COVID-19) на момент реалізації проєкту та пошуку шляхів її вирішення. У ході реалізації проєкту було проведено соціологічне дослідження у межах діяльності краєзнавчого клубу з вивчення стану проблеми серед населення м. Суми, на заняттях з математики розраховані статистичні дані дослідження вихованців; у межах гуманітарних клубів проведено тренінгові заняття «Світ у масці», у межах природничої лабораторії вивчені особливості розповсюдження інфекції, створено власноруч засоби індивідуального захисту, на заняттях з робототехніки вихованцями створено модель робота «Delivery Bot», що виконує функції доставки продукції населенню задля запобігання соціальних контактів у період пандемії. Слід зазначити, що робота над реалізацією проєкту наблизила здобувачів освіти до вирішення проблем реального життя, що підвищило їхню мотивацію до навчально-творчої діяльності, виявила активну громадянську позицію.

Реалізація STEAM-проєктів з екологічної проблематики є ефективною для формування активної громадянської позиції молодого покоління. В умовах дистанційної освіти у межах IV Всеукраїнського фестивалю «STEM-весна – 2021», обласної ініціативи Сумського ОЦПО та РТМ «Екожиття – наше майбуття» було реалізовано освітній онлайн проєкт «ЕКОактивна STEAM-весна позашкільна». Мета проєкту – екологічне виховання підростаючого покоління шляхом активної участі в

екочеленджах, акціях, дослідженнях і експериментах. Проблематика проєкту охоплювала питання освоєння людиною Космосу, збереження екології планети Земля. У ході реалізації проєкту вихованцям було запропоновано практичні форми навчально-творчої роботи, під час яких відбувався процес формування якісно нових особистісних соціальних компетентностей, як суб'єктів громадянської дії.

Слід зазначити, що особливістю освітнього процесу у ЦР є інтеграція освітніх STEM-напрямів діяльності з краєзнавчим курсом, що є актуальним напрямом громадянського виховання нового покоління українців. Заняття спрямовано на вивчення історії, культури й традицій рідного міста, регіону, країни, що формує позитивну соціальну й громадянську компетентності. Саме STEM-підхід дозволяє інтегрувати краєзнавчий курс з іншими напрямами роботи, що значно посилює виховний потенціал освітнього процесу. Разом з тим актуалізує і популяризує краєзнавчий напрям серед здобувачів позашкільної освіти.

Вихованцями закладу було реалізовано пошуково-дослідницький проєкт, присвячений одній із сторінок історії родини Харитоненків – успішних бізнесменів-цукрозаводчиків, новаторів, меценатів й високоосвічених людей, які жили у м. Суми у II п. XIX ст. Представники цієї родини зробили значний внесок у розвиток міста, його промислової, освітньої, медичної, культурної й релігійної сфер. Позитивний приклад для сучасного підростаючого покоління як суб'єктів громадянської дії – отримувати освіту, професію і реалізовувати себе, розвиваючи рідне місто, а відтак – країну. Завданнями проєкту було передбачено вивчення історії розвитку м. Суми в контексті діяльності родини Харитоненків, інтеграція різних сфер знань вихованців з профільних напрямів ЦР «Д.І.М.» для проведення комплексного дослідження, формування навичок командної роботи, критичного мислення, проєктної діяльності, креативності тощо; виховання патріотизму й свідомої громадянської позиції. Творчі групи вихованців, поділені за освітніми напрямами роботи ЦР «Д.І.М.»,

представляли різні професії – інженери вивчали інноваційне на той час обладнання заводів, агрономи-біологи – передові технології вирощування цукрового буряку й цукроваріння, фінансисти – бізнес торгової компанії, архітектори – споруди, побудовані за кошти або на честь членів родини, мовознавці-культурологи – світський аспект життя родини тощо. Робота над проєктом, присвяченому видатним особистостям, діяльність яких мала великий вплив на соціально-економічний розвиток рідного міста, мала знані освітні результати у формуванні позитивного іміджу свідомого активного громадянства серед підростаючого покоління.

Відповідаючи на сучасні освітні виклики з громадянського виховання, педагогічний колектив і вихованці центру розвитку «Д.І.М.» Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю розробили авторську краєзнавчо-фінансову настільну гру «Сумиполія». Освітня мета гри «Сумиполія» полягає у поглибленні знань гравців з історії, економіки й культури міста Суми, розвитку фінансово-економічних навичок, громадянському вихованні підростаючого покоління. Освітніми завданнями гри передбачено творче використання знань про рідне місто; розвиток критичного мислення, здатності нестандартно оцінювати проблему, приймати самостійно рішення; розвиток підприємливості й математичних компетентностей; формування навичок активного громадянства. Гру створено за аналогією всесвітньо відомої гри, але ігровими об'єктами виступають підприємства й організації міста Суми, грою передбачено запитання краєзнавчого змісту, а на ігрових банкнотах – видатні особистості міста. Вихованці активно брали участь у створенні концепції гри, працювали у творчих групах, розробляючи макет за допомогою комп'ютерних програм, добирали інформаційний матеріал, проводили презентації.

Отже, наведені вище приклади доводять ефективність реалізації освітніх STEM-технологій за векторами навчально-творчої діяльності концепції виховання активної громадянськості у вихованців закладів

позашкільної освіти. Виховання підростаючого покоління з новим типом мислення, патріотично свідомого, здатного реалізовувати свій інтелектуальний потенціал для економічної розбудови держави, можливо за умови створення інноваційного освітнього простору, що відповідає запитам сучасного соціуму й векторам його розвитку. Заклади позашкільної освіти відкривають великий потенціал для виховання успішного покоління відповідальних громадян.

Список використаних джерел

1. Громадянське виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти: методичний посібник / за заг. ред. Л. В. Тихенко; упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця. – Суми: Університетська книга, 2021. – 236 с.
2. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021-2025 роки. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення : 10.11.2021).
3. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / [За ред. І.Д. Бега, Р.В. Малиношевського]. Івано-Франківськ : НАІР– 2019. – 340 с.
4. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / [Вербицький В. В., Литовченко О. В., Ковбасенко Л.І. та ін.]; за ред. О.В. Литовченко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 192 с.

References

1. Ghromadjansjke vykhovannja ditej ta uchnivsjkoi molodi u zakladakh pozashkiljnoji osvity: metodychnyj posibnyk / za zagh. red. L. V. Tykhenko; upor. L. M. Bondar, N. V. Perepelycja. – Sumy: Universytetsjka knygha, 2021. – 236 s.
2. Derzhavna cil`ova social`na programa «Molod` Ukrayiny`» na 2021-2025 roky`. – [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennya : 10.11.2021).

3. Zrostajucha osobystistj u smyslocinnisnykh obrysakh: materialy Vseukrajinsjkoji naukovo-praktyčnoji konferenciji / [Za red. I. D. Bekha, R. V. Malynoshevsjkogho]. Ivano-Frankivs'k : NAIR– 2019. – 340 s.
4. Optymizacija vykhovnogho potencialu pozashkilnogho navchalnogho zakladu: kolektyvna monohrafija / [Verbycjkyj V. V., Lytovchenko O. V., Kovbasenko L. I. ta in.]; za red. O. V. Lytovchenko. – K. : Pedagoghichna dumka , 2012. – 192 s.

**ФОРМИРОВАНИЕ АКТИВНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ
ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ
СРЕДСТВАМИ STEAM-ОБРАЗОВАНИЯ
В УСЛОВИЯХ ЗАВЕДЕНИЯ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

В.С. Заярна, кандидат педагогических наук,
методист Коммунального заведения Сумского областного совета –
областного центра внешкольного образования
и работы с талантливой молодежью,
e-mail: zayarnavik@gmail.com

В статье раскрыты вопросы формирования активной гражданской позиции подрастающего поколения в условиях внешкольного образования. Проанализированы потенциальные возможности и дана концепция гражданского воспитания в учреждениях внешкольного образования. Акцентируется на том, что эффективным путем воспитания активного гражданства подрастающего поколения есть современные образовательные технологии, отвечающие запросам современного общества. Доказано, что внедрение STEAM-образования способствует модернизации внешкольного образования и повышению воспитательного влияния на соискателей образования. Описан опыт работы Сумского областного центра внешкольного образования и работы с талантливой молодежью по

реализации STEAM-проектов как пути формирования активного гражданства подрастающего поколения.

Ключевые слова: внешкольное образование; гражданское воспитание; STEM-образование; проектная деятельность

Victoriya Zayarna, Candidate of Pedagogical Sciences,
Methodologist of the Municipal Institution of Sumy Regional Council –
Regional Center of Extracurricular Education and Work with Talented Youth,
e-mail: zayarnavik@gmail.com

**THE FORMATION OF AN ACTIVE CIVIC POSITION OF
THE YOUNG GENERATION BY STEAM EDUCATION
AT THE INSTITUTION OF EXTRACURRICULAR EDUCATION**

The article reveals the issue of forming an active civic position of the younger generation in extracurricular education. Potential opportunities are analyzed and the concept of civic education in extracurricular education institutions is presented. The concept aims to create conditions for self-realization and development of the potential of the young generation as subjects of civic action in various spheres of society.

Emphasis is given to the fact that an effective way to educate the active citizenship of the young generation is the modern educational technologies that meet the demands of modern society. It is proved that the introduction of STEM-education contributes to the modernization of extracurricular education and increase the educational impact on students.

The experience of the Sumy Regional Center for Extracurricular Education and Work with Talented youth regarding the organizational and pedagogical features of the STEAM-center, the integration of educational areas from different branches of extracurricular education is described in this article. Examples of implementation of the STEAM-projects of social, health-preserving, historical, financial content are given. The author proves that project activity is an effective way to involve the young generation in active citizenship.

Key words: extracurricular education; extracurricular civic education; STEM education; project activity.

УДК 374.017.4

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

С.Р.Хлебик, кандидат педагогічних наук, доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи

super.hl@ukr.net

Р.С. Дідиченко, здобувач освіти другого (магістерського) рівня

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, кафедра
соціальної педагогіки і соціальної роботи

rquery98@gmail.com

***Анотація.** В статті узагальнено наукові підходи провідних вітчизняних науковців щодо обґрунтування поняття «громадянська компетентність», його сутності та структури. Визначено особливості розвитку громадянської компетентності підлітків в умовах закладу позашкільної освіти та можливості оптимізації виховних процесів у позашкільних закладах за рахунок впровадження сучасних педагогічних технологій. Висвітлено теоретичні засади використання у процесі розвитку громадянської компетентності вихованців закладу позашкільної освіти технології дебатів. Представлено переваги дебатної технології у становлення громадянської компетентності підлітків в умовах позашкільля.*

***Ключові слова:** компетентність; громадянська компетентність; заклад позашкільної освіти; технологія «дебати».*

Annotation. The article summarizes scientific approaches of key domestic scientists in fundamenting of the “civil competencies” terminology, its essence

and structure. Peculiarities of teenagers civil competencies development are formulated at the extracurricular educational institutions and opportunities of educational processes optimization with help of launching of modern pedagogical technologies. Theoretical backgrounds are described in the process of civil competencies development with the technology “debates”. Advantages of “debate” technology in building of civil competencies of teenagers are presented.

Keywords: competence; civic competence; out-of-school education institution; technology "debate".

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасний період функціонування українського суспільства, коли розробляються різні моделі його розвитку, надзвичайно важливим є повноцінне виконання індивідами ролі громадянина, активне включення їх у суспільно-громадські процеси.

На необхідність формування громадянської компетентності наголошується у «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні». В документі підкреслюється, що виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти. Створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії [3].

Особливо важливого значення в контексті цих ідей набуває питання розвитку громадянської компетентності молоді. Неоціненний досвід і практичні можливості забезпечити активну особисту участь молодих громадян у суспільних справах мають заклади позашкільної освіти.

Розробка нових підходів до визначення теоретичних засад розвитку громадянської компетентності їх вихованців, використання інноваційних технологій в роботі сучасного закладу позашкільної освіти є важливим завданням педагогічної науки і практики.

Формування громадянської культури і якісного її рівня - громадянської компетентності - є аспектом розгляду в багатьох сучасних дослідженнях із різних напрямків науки. У них розглядається питання значущості становлення громадянської культури та громадянської компетентності в сучасних умовах розвитку пострадянського суспільства, висвітлюються погляди на сутність та структуру громадянської компетентності, розглядаються засоби та шляхи її формування

Щодо тлумачення сутності громадянської компетентності, то ми можемо бачити різні підходи. Її визначають як феномен і сукупність властивостей індивіда, що соціалізований під впливом громадянського суспільства. При цьому громадянська компетентність виступає у вигляді соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних і інших знань, навичок та вмінь, що мотивують індивідуальну і групову активність особистості. Громадянську компетентність особистості також трактують як сукупність готовності і здібностей, що дозволяють їй активно, відповідально і ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав та обов'язків у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання і вміння на практиці.

Дослідженням питання формування громадянської компетентності учнівської молоді займалися такі вітчизняні науковці як: Г. Чорна, Т. Смагіна, О. Пометун, О. Кучер та інші. В їх наукових дослідженнях висвітлено різні підходи до визначення змісту і структури громадянської компетентності молоді, характеризуються чинники її формування. В той же час, подальшої ґрунтовної розробки вимагає питання ролі і можливостей закладів позашкільної освіти у формуванні і розвитку громадянської компетентності своїх вихованців в умовах сучасних соціальних викликів.

Тому, метою статті є охарактеризувати сутність і структуру громадянської компетентності підлітків з позицій сучасних науковців, висвітлити теоретичні засади використання у процесі розвитку громадянської компетентності вихованців закладу позашкільної освіти технології дебатів.

Виклад основного матеріалу.

Поняття компетентності є досить складним і не має єдиного трактування в дослідженнях сучасних науковців. Вітчизняна дослідниця О. Пометун, у своїх дослідженнях вважає, що компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості, під якою розуміють набір знань, вмінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно діяти або виконувати певні функції, забезпечуючи розв’язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності. Громадянська компетентність, на її думку, це здатність та спроможність особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати свої громадянські права й обов’язки для розвитку демократичного суспільства. Дане визначення є тісно пов’язаним з поняття громадянськості – готовність людини реалізувати свої права та обов’язки, поважати права та свободи інших громадян, усвідомлювати відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки [2].

У цьому аспекті варто взяти до уваги науково - педагогічні погляди О. Кучера, який розглядає поняття громадянської компетентності у широкому та вузькому розумінні. В широкому – це функція суспільства необхідна для ефективної громадянської діяльності окремої особистості, різних соціальних груп та всього суспільства в цілому. У вузькому розумінні, громадянська компетентність розглядається, як параметр діяльності окремої особистості, яка була соціалізована під впливом громадянських знань, навичок та умінь. Тобто, передбачає наявність у індивіда необхідних для існування в соціумі громадянських цінностей і

якостей, дотримання ним правил поведінки та відповідальність як одну з ключових громадянських якостей людини [1].

В аналогічному напрямку активно працювала Г. Чорна, яка обґрунтовує поняття громадянської компетентності у тісному зв'язку з поняттям «громадянськість» та розглядає його як певну позицію особистості до держави та народу, відповідне громадянське самовизначення, повагу до своєї країни [5]. Тобто, громадянська компетентність, виступає своєрідним інструментом для розширення можливостей особистості та формування її мотивації до активної громадянської позиції, автономії та відповідальності.

Спільним у висновках дослідників є те, що особистість, яка має сформовану громадянську компетентність, у свої суспільній діяльності здатна захищати власні інтереси, права та свободи, відповідально виконувати громадянські обов'язки в межах своєї громади та країни в цілому; вміти взаємодіяти з органами державної влади на користь собі та суспільству; робити свідомий вибір при прийнятті індивідуальних та колективних суспільно важливих рішень. При цьому враховувати свої інтереси та інтереси інших громадян; орієнтуватися у сучасних суспільно-політичних проблемах держави, використовувати способи діяльності та моделі поведінки, які відповідають чинному законодавству України та не порушують права і свободи інших громадян.

Результати дослідження підтверджують, що важливими показниками громадянської компетентності учнівської молоді є розуміння того, що людина у шкільному віці вже є суб'єктом громадського життя, здатна оцінити свій рівень включеності в даний процес та його результативність. Важливою характеристикою є позитивна спрямованість її діяльності, яка відображає почуття та емоції щодо об'єктів громадського життя; ступінь зацікавленості у вирішенні суспільних та громадських проблем.

Сформована громадянська компетентність підлітка включає ряд ключових компетенцій. Соціально-комунікативну компетенцію утворюють

навички спілкування, встановлення відносин з іншими людьми, комунікативні вміння. Особистість з розвинутою на високому рівні даною компетенцією вміє вести діалог з іншими, висловлювати свою думку, брати участь в обговоренні та вирішенні суспільних проблем. Інформаційно-медійна компетенція включає вміння аналізувати та давати оцінку тій чи іншій соціальній ситуації, критично мислити при вирішенні складних ситуацій. Важливого значення набуває здатність до вияву солідарності у розв'язанні соціальних проблем та конфліктів, вміння в толерантний спосіб розв'язувати конфліктні ситуації та суперечності, успішно взаємодіяти з оточуючими; відповідально ставитися до соціального вибору, який передбачає готовність підлітка ухвалювати та приймати зважені та обдумані рішення та основі усвідомленого вибору.

Щодо структури громадянської компетентності підлітків, то вона включає в себе такі компоненти: когнітивний, ціннісний, мотиваційний, операційно - діяльнісний.

Когнітивний формується під впливом вимог суспільства задля належного суспільного відтворення та функціонування. Даний компонент включає в себе знання про сутність громадянської компетентності, права та обов'язки людини, механізми захисту, міжнародного життя та політичних процесів в Україні; уявлення щодо себе в цілому та про свою громадянську роль та обов'язки.

Ціннісний компонент утворюють усвідомлені і прийняті підлітком визнані в оточуючому середовищі громадські та суспільні цінності, а саме: цінність гідності людини, патріотизму, толерантності, рівності, соціальної справедливості; повага до прав і свобод людини, демократичних норм, громадського суспільства.

Мотиваційний формується через усвідомлення механізмів діяльності громадянського суспільства, моральну стійкість, наявність значущих позитивних ідеалів; розвиток соціального інтелекту; навички вияву

ініціативи, цілепокладання, бажання досягати поставлених перед собою цілей, планувати їх реалізацію, здатності до самопрезентації.

Операційно - діяльнісний включає оволодіння способами соціальної та громадянської взаємодії, необхідної для виконання соціальних ролей та утвердженню громадянських цінностей; готовність і здатність орієнтуватись у зовнішній та внутрішній політиці держави, захищати інтереси держави, поєднувати та взаємоузгоджувати суспільні, колективні та індивідуальні інтереси; готовність до захисту своїх прав як громадянина, захисту довкілля, інтересів споживача, активна компетентна участь в суспільному житті; спроможність приймати рішення та аргументувати їх. Його сформованість виявляється у здатності вирішувати конфлікти, контролювати свою діяльність; володінням уміннями та навичками спілкування, дискусії, активного слухання, оцінки ризику, співпраці, вміння творчої взаємодії із соціальним оточенням.

На переконання Т. Смагіної, формування і розвиток громадянської компетентності підлітків ґрунтується на вдосконаленні знань та уявлень про суспільні та політичні процеси, що відбуваються в країні, екологічні проблеми навколишнього середовища, взаємозв'язок громадян і суспільства, здобуття практичних вмінь та навичок, засвоєнні моделей поведінки необхідних для виявлення громадськості, захисту громадянських цінностей та ціннісних орієнтацій старшокласника; набуття досвіду вирішення проблемних ситуацій та самостійного розв'язання конфліктів приватного й публічного життя людини в громадянському суспільстві [4].

Позашкільні освітні установи є найбільш оптимальним середовищем для формування громадянської компетентності у підлітковому віці. Компетентнісний підхід при роботі з старшокласниками в позашкільних закладах сприяє успішній адаптації вихованців в соціумі, їх професійному самовизначенню, формуванню громадянської позиції. Позашкільна освіта дає підліткам можливість проявити свої вольові якості, отримати радість від самореалізації в продуктивній творчій діяльності, пережити гордість за

особисті інтелектуальні і творчі досягнення, навчитися реалізовувати свої замисли.

Однією із найбільш ефективних ігрових педагогічних технологій розвитку громадянської компетентності підлітків у закладах позашкільної освіти є технологія дебатів. Її метою є виховання громадянина із розвинутими інтелектуальними здібностями, творчим відношенням до світу, почуттям особистої відповідальності за стан екологічної ситуації в країні та світі загалом, здатного до продуктивної перетворювальної суспільно-громадської діяльності. Дана інноваційна технологія спрямована на виконання таких завдань: формування громадянської позиції та громадських якостей особистості, формування культури спілкування та проведення дискусій з різних питань суспільного життя, сприяння розширенню світоглядних позицій вихованців; оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками; розвиток творчих здібностей тощо.

В основу технології дебатів покладено принципи гуманістичної та суспільно-корисної спрямованості виховного процесу, принцип зв'язку педагогічного процесу із життям, принцип єдності виховних впливів. Дебати дають можливість кожному учаснику ділитися один з одним знаннями, враженнями, інтересами, розвивати уміння, здібності, навички, які він отримав саме тут, та сприяє вирішенню питань морального, розумового, естетичного виховання.

На нашу думку, дана технологія є оптимальною для розвитку громадянської компетентності підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів, тому що її використання дозволяє активно впливати на формування всіх визначених науковцями структурних компонентів громадянської компетентності вихованців, розвиток їх громадянської позиції, цілеспрямованості, критичного мислення. Технологія дозволяє розкривати суспільно-творчий потенціал учасників дебатів і в такий спосіб впливає на активне формування усіх компонентів структури громадянської

компетентності вихованців закладу позашкільної освіти в їх органічній єдності.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, громадянська компетентність підлітків є складною інтегрованою характеристикою особистості, яка передбачає наявність у індивіда певних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій необхідних для активного суспільного життя.

Важливий вплив на розвиток громадянської компетентності має діяльність підлітків в позашкільних освітніх закладах. Найбільш ефективною технологією, яка сприятиме формуванню громадянської компетентності вихованців закладів позашкільної освіти, є технологія дебатів, яка дозволяє ефективно формувати їх громадянську позицію та екологічну свідомість, розвивати інтелектуальні здібності.

Формування і розвиток громадянської компетентності особистості є життєво важливим для утвердження громадянського суспільства і тому потребує подальшого впровадження інноваційних технології в роботу закладів і установ за різними напрямками позашкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. А. Кучер. – К., 2014 – 252 с.
2. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О.І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18 – 20.
3. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження Кабінету міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text>.

4. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. М. Смагіна. – К., 2007. – 267 с.
5. Чорна Г. В. Формування громадянської компетентності студентів закладу вищої освіти / Г. В. Чорна // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2019. – № 6(93). – С. 310 – 320.

References

1. Kucher O. A. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv profilnykh klasiv zasobamy variatyvnykh suspilstvoznavchykh predmetiv: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / O. A. Kucher. – K., 2014 – 252 s.
2. Pometun O. I. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky / O.I. Pometun // Visnyk prohram shkilnykh obminiv. – 2005. – # 23. – S. 18 – 20.
3. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini : rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 3 zhovtnia 2018 r. # 710-r – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text>.
4. Smahina T. M. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv u protsesi navchannia pravoznavstva: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / T. M. Smahina. – K., 2007. – 267 s.
5. Chorna H. V. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti studentiv zakladu vyshchoi osvity / H. V. Chorna // Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. – 2019. – # 6(93). – S. 310 – 320.

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF DEVELOPMENT OF CIVIC COMPETENCE OF PUPILS OF THE MODERN INSTITUTION OF EXTRACURRICULAR EDUCATION

Khlebik SR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Associate Professor of
Social Pedagogy and Social Work

super.hl@ukr.net

Didychenko RS

applicant for education of the second (master's) level

Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Department of Social

Pedagogy and Social Work

rqwery98@gmail.com

This article is dedicated to the actual problem of forming and development of civil competencies of young people who are brought up in extracurricular educational institutions of Ukraine. This research is based on “Civil education development concept in Ukraine” (Cabinet of Ministers of Ukraine statement from October, 3rd 2018) in which importance and necessity of civil education of young people is emphasized on all levels of educational system in the country at schools as well as at extracurricular educational institutions.

Summing up the results of the theoretical research the author analyses main scientific approaches to articulating of the “civil competencies”, tracks the logic of its forming, characterizes essence and structure of civil competencies of teenagers

The article contains conclusions which are published in the works of key domestic researchers of the problem. Describing the peculiarities of civil competencies of teenagers researchers emphasize importance, unity and connection all structural components of civil competencies of young people in different age groups.

Authors characterize civil competencies of teenagers as integrated structure and qualitative characteristics of teenager`s personality, describe indicators of its formation

The article demonstrates characteristics of extracurricular educational institutions as an important factor of civil forming of young generations. Opportunities and tasks of extracurricular educational institutions in development of civil competencies of their students are described as well as specific technology “debates’ as an effective way of civil education of the teenager.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ ВОСПИТАННИКОВ СОВРЕМЕННОГО
УЧРЕЖДЕНИЯ ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Хлебик С.Р.

канд.пед.наук, доцент

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя,
доцент кафедры социальной педагогики и социальной работы

super.hl@ukr.net

Дидыченко Р.С.

магистрант

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя,
кафедра социальной педагогики и социальной работы

rqwery98@gmail.com

Аннотация. В статье обобщены научные подходы ведущих отечественных ученых по определению понятия «гражданская компетентность», его сущности и структуры. Охарактеризованы особенности развития гражданской компетентности подростков в условиях внешкольного образования и возможности оптимизации воспитательных процессов по развитию гражданской компетентности воспитанников внешкольных образовательных учреждениях за счет использования современных педагогических технологий. В представленных материалах определены преимущества игровых педагогических технологий на примере использования дебатной технологии в работе с воспитанниками внешкольного образовательного учреждения.

Ключевые слова: компетентность; гражданская компетентность; учреждение внешкольного образования; технология «дебаты».

УДК 377:37.011

**КУЛЬТУРА АВТОНОМІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК
УЧАСНИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

І. Ю. Мосякова, директор Центру творчості дітей та юнацтва
«Шевченківець» міста Києва, кандидат педагогічних наук, заслужений
працівник освіти України
докторант МДПУ ім. Б. Хмельницького
mosyakova@ukr.net

***Анотація.** У статті розкрито явище культури автономізації особистості, наведено роздуми про її протилежність контркультуру гетерономізації. Автор наголошує на необхідності здійснення реформ, що пов'язані із зміною управління у демократичній країні. Автор розкриває питання щодо необхідності запровадження руху за автономізацію, яка має змінити процеси прийняття рішень на різних рівнях – всеукраїнському, регіональному, місцевому тощо. Доведено, що культуру автономізації особистості у закладах позашкільної освіти можна виявляти через діяльність органів самоврядування (учнівське, батьківське, педагогічне та ін.). На прикладі еколого-натуралістичного напрямку автор показує, яким чином представникам органів учнівського самоврядування можна проаналізувати освітній процес для подальшого впровадження кращих освітніх практик.*

***Ключові слова:** автономізація; управління; позашкільні заклади освіти; менеджмент.*

Постановка проблеми. В Україні поступово модернізується система позашкільної освіти. На сьогодні вона спрямована на оволодіння

різноманітними компетентностями і має забезпечувати підготовку до творчого вдосконалення громадян. Перетворення у позашкільні повинні відповідати принципам громадянського суспільства, в основі яких лежать принципи демократії. Цінності демократії – пріоритет прав і свободи людини, рівність, гласність тощо. В такий спосіб від закладів позашкільної освіти важливим є розуміння про те, що людина, яка виховується, має бути спрямована на розширення знань, вмінь, досвіду, що у майбутньому дозволить змінювати матеріальні умови у житті, створювати нові цінності, збагачувати загальний рівень культури тощо. Окреме місце у структурі загальної культури особистості займає культура автономізації, на яку спрямоване наше дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз публікацій із освітнього менеджменту в Україні, так і інших країнах, доводять, що ця галузь є молодою, адже до недавнього часу підготовка управлінців для освітніх закладів не здійснювалася. Аналіз концепцій свободи у менеджменті представлено у роботах таких вчених, як А. Грудзінські, А. Сулич [5], Д.Меле, Дж. Поувер [6], А. Шадрін [7] та ін. Аналіз цих та інших робіт доводить, що серед сучасних організацій та установ наявна тенденція до впровадження різних методів управління, що засновуються на свободі, хоча у деяких випадках таке впровадження є не повністю усвідомленим. Автори вказують, що такий тип менеджменту має свої недоліки та переваги, але в цілому існує твердження про те, що «свобода в управлінні створює нові можливості та сприяє розвитку та еволюції» [5, с. 12]. Також наголошується і на іншій стороні: «на даний момент свобода в управлінні не вважається такою, що процвітає, через складність поняття та характеру людей» [5, с. 12]. Тобто, ефективність освітнього менеджменту, що засновується на автономії, свободі, має розглядатися, враховуючи ситуацію у кожному закладі.

В Україні питанню автономії закладів освіти, її академічних свобод присвячено дослідження, що стосуються вищих закладів освіти. Існують

публікації, які розкривають поняття, принципи, класифікацію автономії (Н. Мяловицька, Р. Єнгібарян та ін.).

Сучасні керівники із досвідом роботи у своїй більшості є педагогами, які виявляли лідерські якості, організаторські здібності. Але прийняття ними рішень, здійснення освітнього менеджменту відбувалося відповідно інструкцій органів управління освітою. Така система управління, де лідери освіти не могли приймати рішення, впливати на них, часто була неефективною, і нові методи управління, зокрема, впровадження самоврядування (учнівського, педагогічного, батьківського) не отримувала підтримки.

Метою статті є дослідження культури автономізації особистості учасника як освітнього процесу в закладі позашкільної освіти, виявлення її можливостей для покращення освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із завдань закладу позашкільної освіти є розвиток загальної культури учасників освітнього процесу. Учасники мають бути здатними бачити і творчо розв'язувати різні питання, у тому числі і ті, що пов'язані із самостійним творенням нових правил для покращання якості життя. У цьому контексті увагу потрібно приділити підвищенню рівня знань про культуру автономізації на рівні, насамперед, особистісному. Відповідно статті 19 Закону України «Про позашкільну освіту» учасниками освітнього процесу в закладі позашкільної освіти є «вихованці, учні, слухачі; директор, заступники директора закладу позашкільної освіти; педагогічні працівники, психологи, соціальні педагоги, бібліотекарі, спеціалісти, які залучені до освітнього процесу; батьки або особи, які їх замінюють; представники підприємств, установ, організацій, які беруть участь у здійсненні освітнього процесу» [2]. У цих учасників, відповідно, є свої інтереси, позиції стосовно того, яким вони бачать себе у освітньому процесі, яких навичок хочуть набути для того, щоб бути відповідальними і вільними громадянами демократичної країни.

Культура, її види і форми є здобутком цивілізації людства. Будь яку культуру можна розглядати через призму загальної культури людства і в системі найрізноманітніших культур (як позитивних, так і негативних культур) з орієнтацією на основні тенденції розвитку людини у суспільстві.

Культура автономізації особистості за своєю формою відноситься до духовної культури, адже така культура розвивається завдяки розуму і почуттям людини, вона підтримується через спілкування, має свої традиції, міфи, символи, певний обсяг знань, святкові дати. Наприклад, 21 листопада – День Гідності і Свободи. Для формування культури автономізації особистості цей день слід відзначати як свято, адже гідність людини, її свобода лежать в основі життя людини. Складно уявити, що бажання бути нікчемним і залежним є природним для людини. Але все ж таки існують люди, які відчувають належність до девіантної культури, контркультури, і є прихильником її взірців.

Якщо говорити про культуру автономізації, то можна вказати й на її протилежність – контркультуру гетерономізації, яка нав'язується завдяки розуму і почуттям іншої людини і також має певні символи, обряди, міфи, певний обсяг знань і реалізується через ті види діяльності, які диктуються іншими людьми. В основі контркультури гетерономізації – підпорядкування авторитарним, диктаторським режимам управління, вона отримує розвиток тоді, коли людина віддає власну свободу іншій людині або обставинам, керується нормами поведінки, що нав'язані зовні. Воля людини, яка є прихильником гетерономної контркультури, не є вільною. Людина, що прагне бути підкореною, керується розумом і почуттями іншої людини, їй зручно тоді, коли за неї вирішують, які якості їй потрібно розвивати, які дії їй потрібно робити для того, щоб задовольнити фізіологічні потреби. Е. Фромм у книзі «Втеча від свободи» вказує на те, що людина потребує задоволення фізіологічних потреб та уникнення моральної самотності. Поняття свободи, за вченим, змінюється у людини в залежності від ступеня її усвідомлення самої себе як незалежної та окремої істоти. Людині важливо,

коли вона не відчуває самотності і тривоги, але не лише підкорення може надати їй це. Коли людині необхідно подолати почуття безсилля та самотності, як вказував Е. Фромм, перед нею відкриваються два шляхи. Перший шлях веде до «позитивної» свободи. Це виражається через спонтанні зв'язки зі світом через любов і працю, через прояв своїх чуттєвих, інтелектуальних та емоційних здібностей. Людина набуває єдності з іншими людьми, зі світом, із собою і водночас не відмовляється від незалежності. Другий шлях, на думку Е. Фромма, це відмова від свободи для подолання своєї самотності: «це просто втеча з нестерпної ситуації, у якій не можна жити далі» [4, с. 79].

Культура автономізації особистості учасників освітнього процесу закладу позашкільної освіти може розкриватися через такий вид діяльності, як самоврядування. Зазначимо, що самоврядування в Україні тільки набирає обертів, вибудовується нова філософія прийняття рішень, зокрема тих, що стосуються освітнього менеджменту.

Залежно від того, хто розвиває культуру автономізації, у позашкільному закладі освіти можна розрізнити її рівні відповідно до учасників освітнього процесу. Так, учнівське самоврядування (вихованці, учні, слухачі закладу позашкільного закладу освіти) можна умовно віднести до одної із складових культури автономізації. Наступна складова – органи самоврядування працівників закладу освіти (директор, заступники директора закладу позашкільної освіти; педагогічні працівники, психологи, соціальні педагоги, бібліотекарі, спеціалісти, які залучені до освітнього процесу). Ще одною складовою є органи батьківського самоврядування (батьки або особи, які їх замінюють), і четвертою складовою можуть бути інші органи громадського самоврядування учасників освітнього процесу (представники підприємств, установ, організацій, які беруть участь у здійсненні освітнього процесу). Тобто, ми маємо чотири основних елементи, де кожний учасник освітнього процесу, у залежності від того, яку

функцію він виконує, по-різному виявляють культуру автономізації у закладі позашкільної освіти.

Питанню розвитку учнівського самоврядування у закладах позашкільної освіти присвячено один з розділів Додатку до Листа МОН України від 17.08.2021 №1/9-414 «Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році» [3]. Зокрема, у даних рекомендаціях вказується на те, що формування громадянської самосвідомості учнів, їх соціальної активності проводиться через розвиток органів учнівського самоврядування. Сьогодні в закладах позашкільної освіти здійснюється координація учнівського самоврядування, на базі таких закладів відбувається збори лідерів, де представники учнівського самоврядування діляться досвідом. Важливим є їх робота із ініціювання різних проєктів, акцій, різноманітних ініціатив. Тобто, ми бачимо, що для виявлення культури автономізації в учнів потрібно здійснювати різні види діяльності, що спрямовані на творення добра. Метою кожної акції, заходу має бути сприяння добрим справам, а не лише об'єднання заради втечі від свободи.

У методичних рекомендаціях підкреслено, що така робота учнівського самоврядування уможливорює навчання здобувачів позашкільної освіти стосовно процесів ухвалення рішень на різних рівнях – регіональному, місцевому тощо: «Через органи дитячого самоврядування в закладах освіти впроваджується багато проєктів щодо попередження булінгу в учнівському середовищі, проводиться профілактична робота з проблем подолання домашнього насильства, протидії торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми тощо. При облдержадміністраціях, районних радах, територіальних громадах на демократичних засадах створюються дорадчі органи з числа лідерів учнівського самоврядування» [3, с. 12]. Ми бачимо, що ці види проєктів спрямовані на реалізацію етичних ідей, що розвивають суспільство і, відповідно, навчають протидії творення зла.

Також для розвитку культури автономізації особистості здобувача позашкільної освіти доцільним буде відкриття гуртків, що розвивають лідерські якості, підсилюють громадянську позицію учнів тощо. Звернемо увагу й на те, що у таких закладах рекомендовано «проводити онлайн-челенджі для обміну творчими відеозверненнями, презентувати власну діяльність, ділитись досвідом співпраці з органами місцевої влади з питань участі дітей у прийнятті рішень на рівні громади» [3, с. 12].

Особистість, яка реалізує себе в діяльності органів учнівського самоврядування, тільки починає вrostати у культуру автономізації, тобто, від того, як така особистість буде діяти, як буде проявляти прагнення до свободи, самоуправління, у значній мірі буде залежати майбутнє того або іншого напрямку. Наприклад, представники учнівського самоврядування можуть проаналізувати, як навчаються учні у еколого-натуралістичному напрямі. Тут можна поставити декілька запитань.

1. Чи дійсно даний напрям задовольняє освітні потреби учнів?
2. Чи цікаво їм оволодівати знаннями про навколишнє середовище?
3. Чи дотичне учнівське самоврядування до процесу формування екологічної культури особистості?
4. Який досвід педагогів позашкільного закладу освіти щодо розв'язання екологічних проблем є важливим для учнів?
5. Чи замислюються взагалі над екологічними проблемами учні?
6. Яким чином залучаються до практичної природоохоронної роботи учні та слухачі?
7. Чи враховується бажання і інтереси учнів в опануванні новими компетентностями, наприклад, у різних галузях сільського господарства?
8. Чи проводиться співпраця учнівського самоврядування із громадськими молодіжними організаціями у рамках екологічної політики?

Відповіді на ці та інші запитання дозволять здійснити рефлексію і у подальшому змінити на найкраще освітній процес. Отже, ми наголошуємо

на проведенні конкретних заходів, що будуть сприяти новим дитячим ініціативам, проведенні рефлексії, що буде сприяти зростанню рівня культури автономізації.

Ключова роль у підвищенні культури автономізації проявляється у діяльності представників органів самоврядування працівників закладу освіти (педагогічна рада закладу). Від них залежить, яким чином буде відбуватися творення особистості молодої людини, вихованця, якими будуть форми занять, чи буде враховано індивідуальні потреби учнів (слухачів), як саме буде проводитися взаємодія між учасниками освітнього процесу у закладі позашкільної освіти тощо. Наведемо з цього приводу таку думку: «Автономізація діяльності установи чи закладу поряд із передачею управлінських повноважень передбачає і передачу відповідальності за результати діяльності, які досягнуто на підставі реалізації цих повноважень. Автономізація передбачає високий фаховий рівень місцевого менеджменту, його готовність до прийняття досить часто непопулярних управлінських рішень, а також, що найголовніше, його готовність брати на себе відповідальність за результати прийнятих рішень» [1, с. 5].

Зазначимо, що поняття «автономізація» в управлінні дуже часто стоїть поряд із поняттям «відповідальність». Підкреслимо, що автономізацію особистості як учасника освітнього процесу можна трактувати по-різному, адже за своєю природою кожна організація, кожний заклад позашкільної освіти є унікальним. Оскільки освітній менеджмент, і, зокрема, менеджмент позашкільля, знаходиться на стадії розвитку, дуже складно мати чіткі позиції у визначенні кола основних понять, що належать до культури автономізації особистості. Тим не менш, ми бачимо основні риси культури автономізації, а саме: освітнє лідерство, відкриття нових законів, творення нових правил, самокерівництво, самоконтроль, гармонія між потребами педагогічних працівників та вихованців та батьків (або осіб, що їх замінюють), самомотивація, ризик тощо. Культура автономізації особистості на рівні педагогічних представників, представників адміністрації закладу – це

можливість спільного ухвалення управлінських рішень, вмiле використання ресурсiв (часових, людських, матерiальних), iнновацiйне мислення, що виникає на основi особистого мислення, рефлексiї щодо конкретного напрямку закладу позашкiльної освiти.

Саме тут з'являються переваги управлiнської свободи, до яких А. Грудзiнські, А. Сулич вiдносять: «а) процес прийняття рiшень займає менше часу, оскiльки керiвнику не потрiбно чекати затвердження рiшення, i, як наслiдок, поставленi завдання можна було б виконати за коротший термiн; б) вiльний доступ до ресурсiв, необхідних для досягнення цiлей, також дає можливість скоротити час виконання завдань; в) можливість розвитку менеджера може виявити бiльш цiнного працівника, чiї реалiзованi рiшення приносять користь компанiї; г) вдало пiдiбраний вид комунiкацiї дозволить керiвнику, як i рядовим працівникам, бiльш ефективно виконувати роботу; д) для великих корпорацiй це можливість впорядкувати та прискорити виконання щоденних i простих завдань, оскiльки не буде потреби координувати кожен день» [5, с. 7].

Можемо вказати i на значення зростання культури автономiзацiї у представникiв органiв батькiвського самоврядування. Саме батьки, iх свiдомiсть, iх почуття та любов до дiтей, якi вiдвiдують заклад позашкiльної освiти, зацiкавленi у виборi iх дiтей того або iншого напрямку. Важливо, щоб батьки були обiзнанi iз тим, що вони можуть активно впливати на освiтнiй процес у закладi позашкiльної освiти за допомогою прийняття рiшень на батькiвських зборах, через впровадження рiшень створеної пiклувальної ради, батькiвської громадської органiзацiї тощо.

Висновки. Отже, культура автономiзацiї особистостi може розвиватися у закладах позашкiльної освiти на декiлькох рiвнях. Важливим є бажання учасникiв освiтнього процесу реально користуватися правами у сферi прийняття рiшень, а також мати можливість активно впливати на процеси управлiння. Кожна особистiсть, що має можливість впливати на освiтнiй процес, має знати про лiдерські якостi, громадянську позицiю, що

допоможуть творити добро для суспільства і протидіяти злу. На пошук напрямів удосконалення роботи закладів позашкільної освіти у сфері виявлення культури автономізації спрямовано перспективу нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. Методичні рекомендації. / Сейтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. — Київ, 2019. — 47 с.
2. Про позашкільну освіту: Закон України № 2120-III від 07.12.2000. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 46, ст.393.
3. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році / Додаток до Листа МОН України від 17.08.2021 №1/9-414. 19 с.
4. Фромм Є. Бегство от свободы. Москва: Изд-во Биг-Пресс, 2012. 212 с.
5. Grudziński, A. and Sulich, A. Concept of Freedom in Management. 4th International Business Administrative Sciences Student Conference IBASSC 2019. pp. 4-15.
6. Melé, D. and Rosanans, J.M. Power, Freedom and Authority in Management. Philosophy of Management, 2013. Vol. 3 №. 2, pp. 35–46.
7. Shadrin, A. The problem of freedom in the theory and practice of organization management. Problems of Theory and Practice of Management, 2005. Vol. 8. pp. 34-45.

Referens

1. Avtonomiya yak shlyax do efekty`vnogo menedzhmentu shkoly`. Metody`chni rekomendaciyi. / Seyitosmanov A., Fasolya O., Marxlyevski V. — Ky`yiv, 2019. — 47 s. [in Ukrainian].

2. Pro pozashkil`nu osvitu: Zakon Ukrayiny` № 2120-III vid 07.12.2000. Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` (VVR), 2000, № 46, st.393. [in Ukrainian].
3. Metody`chni rekomendaciyi shhodo organizaciyi osvitn`ogo procesu v zakladax pozashkil`noyi osvity` u 2021/2022 navchal`nomu roci / Dodatok do Ly`sta MON Ukrayiny` vid 17.08.2021 #1/9-414. 19 s. [in.Ukrainian].
4. Fromm Ye. Begstvo ot svobody. Moskva. Y`zd-vo By`g-Press, 2012. 212 s. [in Russian].
5. Grudziński, A. and Sulich, A. Concept of Freedom in Management. 4th International Business Administrative Sciences Student Conference IBASSC 2019. pp. 4-15. [in England].
6. Melé, D. and Rosanans, J.M. Power, Freedom and Authority in Management. Philosophy of Management, 2013. Vol. 3 №. 2, pp. 35–46. [in England].
7. Shadrin, A. The problem of freedom in the theory and practice of organization management. Problems of Theory and Practice of Management, 2005. Vol. 8. pp. 34-45. [in England].

Аннотация. Мосякова Ирина Юльевна. Культура автономизации личности как участника образовательного процесса в заведении внешкольного образования.

В статье раскрыто явление культуры автономизации личности, приведены размышления о ее противоположности – контркультуре гетерономизации. Автор подчеркивает необходимость осуществления реформ, связанных с изменением управления в демократической стране. Автор раскрывает вопрос о необходимости развития движения за автономизацию, которая должна изменить процессы принятия решений на разных уровнях – всеукраинском, региональном, местном и т.д. Доказано, что культуру автономизации личности в учреждениях внешкольного образования можно выявлять через деятельность органов самоуправления

(ученические, родительские, педагогические и др.). На примере эколого-натуралистического направления автор показывает, каким образом представители органов ученического самоуправления могут проанализировать образовательный процесс для дальнейшего внедрения лучших образовательных практик.

Ключевые слова: автономизация; управление; внешкольные учебные заведения; менеджмент.

Annotation. Mosiakova Irina Yulievna. The culture of autonomy of the individual as a participant in the educational process in the non-formal educational institutions.

The article emphasizes the issues of educational management, which is a young industry. The author points out that most modern leaders with work experience are teachers who have shown leadership qualities, organizational skills. But their decision-making, the implementation of educational management took place in accordance with the instructions of education authorities. Such a system of governance, where education leaders could not make decisions, influence them, was often ineffective, and new management methods, in particular, the introduction of self-government (student, pedagogical, parental) did not receive support.

The article reveals the phenomenon of the culture of autonomy of the individual, reflects on its opposite counterculture of heteronomization. The author emphasizes the need for reforms related to change of government in a democratic country. The author reveals the need to introduce a movement for autonomy, which should change decision-making processes at different levels - national, regional, local and so on. It is proved that the culture of personal autonomy in out-of-school education institutions can be revealed through the activity of self-government bodies (student, parent, pedagogical, etc.). On the example of ecological-naturalistic direction the author shows how the representatives of

student self-government bodies can analyze the educational process for further implementation of the best educational practices.

Key words: autonomization; management; non-formal educational institutions.

**ВПРОВАДЖЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ІННОВАЦІЙНИХ
ФОРМ І МЕТОДІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА
ПРИКЛАДІ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ «ОБЛАСНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР»
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

Олена Олександрівна Члек, завідувачка інструктивно-методичним
відділом Комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-
натуралістичний центр» Житомирської обласної ради

e-mail: chleketod@gmail.com

У статті розглядаються питання громадянського виховання учнів закладів позашкільної освіти. Висвітлюються інноваційні форми і методи громадянського виховання на прикладі Комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради. Ця діяльність спрямована на залучення гуртківців до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової науки і культури. Вона здійснюється на всіх етапах освітнього процесу в закладі і забезпечує

всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарованість.

Ключові слова: *громадянське виховання, позашкільна освіта, інноваційні форми і методи громадянського виховання, вихованці, формування української громадянської ідентичності.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Розбудова Української держави ставить на порядок денний надзвичайно важливе й невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина й патріота рідної землі. Тільки люди, безмежно віддані українській національній ідеї, здатні відстояти незалежність і соборність України, вивести її з тимчасових соціально-економічних труднощів на шлях прогресу й процвітання.

Розв'язання поставленого завдання істотно залежить від належної організації процесу громадянського виховання підростаючого покоління: підвищення рівня знань громадянського спрямування; розширення сфери їх громадянської активності, створення умов для творчої самореалізації, розкриття кожним вихованцем своїх можливостей в громадсько-організаторській діяльності; забезпечення теоретичної та методичної підготовки педагогічних працівників.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Науковий доробок сучасних вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблеми громадянського виховання вміщує дослідження концептуальних основ виховання громадянина (О. Вишневський, Т. Дем'янюк, О. Сухомлинська та ін.), психолого-педагогічних засад громадянського становлення учнів (І. Бех, М. Боришевський, І. Дубровина, О. Киричук, Н. Косарева, М. Левківський, К. Чорна та ін.), формування громадянських цінностей (В. Болгарина, П. Ігнатенко, К. Мошер, С. Мукомел, Р. Кенні, Л. Корінна, В. Сметаняк та ін.), з'ясування ролі педагога у вихованні

громадянських якостей учнів (Г. Васянович, І. Зязюн, А. Капська, Б. Кобзар, П. Уайт та ін.).

Метою статті є питання громадянського виховання учнів закладів позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної [Конституцією України](#), [Законами України](#) «Про освіту», «Про позашкільну освіту», і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні [1].

У статті 8 Закону України «Про позашкільну освіту» зазначається, що одними з основних завдань позашкільної освіти є: виховання громадянина України; вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду; виховання у вихованців, учнів і слухачів поваги до [Конституції України](#), прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; виховання у вихованців, учнів і слухачів патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу, а також інших націй і народів; виховання у вихованців, учнів і слухачів шанобливого ставлення до родини та людей похилого віку, тощо [2].

В основу системи національно-патріотичного виховання, як зазначено в «Концепції Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року», покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Представлені головні пріоритети: формування української громадянської ідентичності – здійснення заходів, спрямованих на впровадження та утвердження суспільно-державних (національних) цінностей, розвитку громадянської ідентичності населення України; військово-патріотичне виховання – здійснення заходів, спрямованих на формування у громадян

готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці та обороні України та підвищення престижу військової і спеціальної державної служби; формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання – здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання; підтримка та співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо національно-патріотичного виховання [3; 4]

Громадянське та національно-патріотичне виховання – важлива ланка освітнього процесу в Комунальному закладі позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради. Вона спрямовується на залучення гуртківців до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової науки і культури. Ця діяльність здійснюється на всіх етапах освітнього процесу в закладі і забезпечує всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарованість.

З метою формування почуття любові до Батьківщини та її національних цінностей, національної свідомості у центрі розроблені і проводяться заходи щодо відзначення національних свят, знаменних та пам'ятних дат. Так, вихованці залучаються до проведення тижня з відзначення ювілею з дня народження Л. Українки, тижня патріотичного виховання, святкування державних свят, Дня української писемності та мови, Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та жертв Голодомору, Дня Революції Гідності, зустрічі з воїнами ООС.

Виховання в учнів патріотичних почуттів відбувається в процесі ознайомлення з історією про героїчний характер українського народу, його прагнення до зміцнення могутності Батьківщини. До Дня захисника України адміністрацією закладу для вихованців організовано зустріч з курсантами

військового інституту імені С.П. Корольова, на якій діти підтримали ідею єдності нашої країни і висловили подяку людям, що, ризикуючи своїм життям, захищають її незалежність. Діти з любов'ю передали військовим на передову власні малюнки, листи та патріотичні браслети-обереги, зроблені власноруч. Такі зустрічі потрібно організовувати, адже живе спілкування з людьми, які ризикують своїм життям заради миру, сприяє вихованню справжніх громадян країни.

Під час практичних занять та екскурсій вихованці Комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради мають змогу ознайомитись з природою та історичними місцями рідного краю.

Окремої уваги заслуговує волонтерська діяльність вихованців, яка через конкретну, практичну діяльність сприяє встановленню соціальних зв'язків, опануванню дітьми новими навичками, формуванню у них прагнення до відповідальної патріотичної поведінки, моральних і духовних якостей, світогляду справжнього громадянина України.

Інноваційними формами і засобами виховання громадянськості вихованців є: онлайн челендж «Оспівування природи віршами Л.Українки»; літературно-мистецький вечір «В гостях у лісової Мавки»; обласний конкурс дитячої творчості «Чорнобиль: минуле, сьогодення і майбутнє»; онлайн челендж відеоробіт «Чи є життя після Чорнобиля?»; ситуативно-рольова гра «Людина починається з добра»; конкурс малюнків «Україна – рідний край»; вечір мужності «Ніхто не забутий, ніщо не забуте»; година-реквієм «Ці трагічні тридцять...чорні»; виховна година «Народні традиції в житті сучасної молоді людини» тощо.

Готуючи виховні заходи патріотичного спрямування, педагоги насичують їх емоціями та переживаннями, активно використовують приклади мужності й звитяги захисників України як з історичного минулого, так і нинішніх воїнів-героїв, які боронять нашу державу від російської агресії.

Ключовим фактором у роботі з патріотичного виховання гуртківців є педагогічний колектив закладу. Адже, якщо керівник гуртка має чітку громадянську позицію, постійно пропагує любов і відданість своїй справі та Батьківщині – тоді і заклад позашкільної освіти відповідатиме вимогам сучасності на теренах.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми.

Процес становлення громадянського суспільства в Україні передбачає докорінну трансформацію світоглядних орієнтацій та ціннісних орієнтирів особистості. Йдеться про зміну ставлення людини до самої себе та до інших людей, активізацію самоцінності, значущості власної ролі й особистої відповідальності за майбутнє держави, суспільства, цивілізації.

Національно-патріотичне виховання в умовах закладу позашкільної освіти – це гнучка саморегулююча система, яка оперативно реагує на національні, освітньо-культурні, суспільні та інші потреби особистості дитини. Кожне заняття у гуртку, кожний навчальний або виховний захід – новий крок в пізнанні дитиною не лише свого народу, своєї країни, але й себе самої як частини України. Громадянське та національно-патріотичне виховання, як важливе явище суспільного життя, здавна стало провідною функцією людського суспільства. Участь в процесі відродження національної системи виховання – одна з провідних цілей роботи колективу Комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради. Передача вихованцям соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності – є основою формування особистих рис громадян України, розвиток індивідуальних здібностей і талантів вихованців.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (із внесеними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.11.2021).

2. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III URL : https://kodeksy.com.ua/pro_pozashkilnu_osvitu/download.htm (дата звернення: 17.11.2021).).

3. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року : Розпорядження КМУ від 9.10.2020 р. № 1233-р К. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-p#Tex> (дата звернення: 17.11.2021).).

4. Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти : лист МОН України у 2019-2020 навчальному році. URL : https://drive.google.com/file/d/1Db5P_CNZu5Sp5v_4_yKJUJrHLqeKrJ4u/view (дата звернення: 17.11.2021).).

5. Національно-патріотичне виховання як пріоритетний напрямок виховного процесу в закладах позашкільної освіти» : збірник «Грані науково-технічної творчості Запорізької області» № 2 (2019). URL : www.grani.in.ua/wp-content/uploads/2019/11/2-варіант-Національно_патр_виховання_повний_вар.pdf

Аннотація

В статье рассматривается вопрос гражданского воспитания учащихся заведений внешкольного образования. Освещаются инновационные формы и методы гражданского воспитания на примере Коммунального учреждения внешкольного образования «Областной эколого-натуралистический центр» Житомирского областного совета. Воспитательный процесс направлен на вовлечение воспитанников в глубинные пласты национальной культуры и духовности, формирование у детей и молодежи национальных мировоззренческих позиций, идей, взглядов

и убеждений на основе ценностей отечественной и мировой науки и культуры. Эта деятельность осуществляется на всех этапах образовательного процесса в заведении и обеспечивает всестороннее развитие, гармоничность и целостность личности, развитие ее способностей и одаренность.

Ключевые слова: гражданское воспитание, внешкольное образование, инновационные формы и методы гражданского воспитания, воспитанники, формирование гражданской идентичности.

Abstract

The process of civic society establishment in Ukraine involves a radical transformation of worldview orientations and individual values of the personality. It is the matter of self-orientation and orientation on others, activation of self-worth, significance of one's role and personal responsibility for the country's future, its society and a civilization as a whole.

The article deals with the question of civic education in extra-curricular educational establishments. Innovative forms and methods of civic education are highlighted on the basis of the municipal extra-curricular educational establishment "Zhytomyr Ecological and Naturalistic Center" of Zhytomyr City Council. This activity is aimed at attracting students to deep layers of formation of national culture, spirituality, national worldviews, ideas, views and beliefs based on national and global science and culture. It is carried out at all stages of educational process in the institution and provides comprehensive development, harmony and integrity of the individual, development of abilities and talents. Every lesson or educational at the institution is a new step of child's cognition not only of his nation and country but also himself as a part of Ukraine.

Transferring of social experience, richness of spiritual world and national mentality to students is the base on which personal features of citizens of Ukraine, development of individual abilities and talents are developed.

Key words: civic education, extra-curricular education, innovative forms and methods of civic education, students, formation of Ukrainian civic identity.

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Л.М.Романишин,
керівник гуртка «Юні екологи»КЗ ЛОР ЛОЦЕНТУМ
вчитель хімії Сколівського ЗЗСО І-ІІІ ступенів №2 імені Стефанії Вітрук
Стрийського району Львівської області
romanishyn2017r@gmail.com

Анотація

Формування екологічної свідомості учнів середніх класів залежить від рівня екологічної освіти.

Екологічна освіта є сукупністю екологічних знань, екологічного мислення, екологічного світогляду, екологічної етики, екологічної культури.

Екологічне виховання – складова частина морального виховання. Тому під екологічним вихованням і освітою мається на увазі єдність екологічної свідомості і поведінки, гармонійного з природою.

Формування екологічної свідомості школярів є актуальним особистісним міжпредметним завданням і результатом сучасної екологічної освіти.

Ключові слова: Екологія; виховання; освіта; свідомість; формування; учні.

У наш час гостро постає проблема правильного ставлення до природи, екологічна ситуація в Україні та й в усьому світі – докази цього. Тому дуже важливим процесом є формування екологічної свідомості школярів. Адже виховати краще ніж перевиховувати. Саме середній шкільний вік є найоптимальнішим для засвоєння головних екологічних знань. Екологічно орієнтована освіта підростаючого покоління стає необхідною запорукою

для ефективного визначення і розв'язання екологічних проблем в Україні та світі.

Сьогодні, як ніколи, перед людством стоїть питання про необхідність зміни свого ставлення до природи і забезпечення відповідного виховання і освіти нового покоління. У сучасному складному, різноманітному, динамічному, повному протиріч світі проблеми навколишнього середовища (екологічні проблеми) придбали глобальний масштаб. Основою розвитку людства має стати співдружність людини і природи. Кожен повинен зрозуміти, що тільки в гармонійному співіснуванні з природою можливий подальший розвиток нашого суспільства.

Екологічна освіта та виховання дітей і молоді включає вивчення природи рідного краю, його історії, практичну роботу зі збереження дикої природи, усвідомлення обмеження споживання природних ресурсів, пріоритет екологічного благополуччя над прибутками.

Екологічне виховання – складова частина морального виховання. Тому під екологічним вихованням і освітою мається на увазі єдність екологічної свідомості і поведінки, гармонійного з природою.

Погіршення екологічної ситуації в Україні викликає занепокоєння суспільства, яке все більше розуміє, що розв'язання гострих екологічних проблем потребує адекватної підготовки населення до взаємодії з природою. При цьому слід долати традиційні уявлення людини про екологічні проблеми як такі, що спричинені лише зовнішніми факторами. Насправді ж ці проблеми значною мірою породжуються самою людиною, її поведінкою та свідомістю. Тому вчені приходять до висновку, що долання кризових явищ у природі потребує, передусім, розв'язання відповідних психологічних проблем, воно повинно спиратися на суттєві зміни екологічної свідомості людини.

Досліджувана проблема широка, вона ставиться не вперше. Важливий внесок зробили відомі діячі педагогічної науки і освіти К. Д. Ушинський, В. Г. Огородніков, В. О. Сухомлинський та ін.

Л. Н. Сидельковський розробив критерії, методи і методики вивчення і формування відносин учнів до природи як цілісний виховний процес. Дослідження категорії екологічної свідомості знаходимо в працях С. Д. Дерябо, В. А. Ясвіна та ін. Відношення до природи і поведінка особистості досліджувалися в працях Б. Г. Ананьєва, М. Я. Басова, В. М. Бехтерева, А. Ф. Лазурського, Б. Ф. Ломова, С. Л. Рубінштейна та ін.

Але у сучасних суспільних умовах слід відзначити, що ще недостатня увага приділяється питанням формування екологічної свідомості учнів різного віку та суб'єктивному відношенню їх до природи.

За останні роки проблеми екологічної освіти і виховання досліджують багато вчених. Значну увагу педагогічному аспекту взаємодії людини і

природи приділено у працях І. Д. Зверева, О. М. Захлебного, І. Т. Суравегіної, Є. М. Кудрявцевої, О. С. Сластьоніна.

Формування екологічної свідомості школярів є актуальним особистісним міжпредметним завданням і результатом сучасної екологічної освіти.

Екологічна освіта і виховання підростаючих поколінь у сучасних умовах мають бути спрямовані, у першу чергу, на зміну ставлення самої людини до свого здоров'я, а потім і до навколишнього середовища як необхідної умови його збереження і зміцнення.

Екологічна освіта – це неперервний процес засвоєння цінностей і понять, які спрямовані на формування умінь і стосунків, необхідних для осмислення і оцінки взаємозв'язків між людьми, їхньою культурою і навколишнім середовищем, що передбачають розвиток умінь приймати екологічно доцільні рішення і мають на меті засвоєння правил поведінки в навколишньому середовищі.

Екологічне виховання – спосіб впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди і уявлення. Але будь-яке виховання, в тому числі екологічне, повинне ґрунтуватися на освіті, насамперед екологічній. Мета освіти – формування фізичного та психічного, духовного здоров'я людини і всього суспільства. Освіта сама по собі не гарантує захисту від нерозумного, а то і злочинного ставлення до природи, а отже, і до людей. Свідомість людини – безпека країни, запорука подальшого існування життя на планеті. Екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок, необхідних для дбайливого відношення до природного середовища. Екологічна освіта тісно пов'язана з екологічним вихованням [14, с. 320].

Здоровий спосіб життя є вирішальним у зміні споживацького ставлення людини до природи. Бо саме він враховує екологічний підхід, змінює свідомість особистості, сприяє формуванню в неї відповідального ставлення до свого здоров'я і навколишнього середовища.

Серед компонентів екологічної освіти важливу роль відіграє розуміння

залежностей здоров'я окремої людини, всього людства від стану навколишнього середовища та розвинута потреба здорового способу життя, яка є одним з найважливіших критеріїв ефективності екологічної освіти і виховання. Тому здоровий спосіб життя є складовою частиною екологічної культури особистості, що є формою прояву її відповідальності за ставлення до власного організму як високоорганізованої біологічної системи, здатної до саморегуляції та адаптації. Виконання правил збереження та зміцнення здоров'я дозволяє людині швидше адаптуватися до несприятливих умов довкілля. Тобто, здоровий спосіб життя містить у собі елементи екологічної культури.

Найважливіша мета екологічної освіти і одне з пріоритетних завдань освіти для сталого розвитку – це розвиток екологічної культури особистості.

Екологічна культура є невід'ємною складовою системи національного та громадського виховання підростаючого покоління. Вміння відчувати красу природи і бажання її захищати – важливі риси сучасної екологічно грамотної людини. Виховати таку людину – мета школи.

Ефективним засобом формування екологічної культури є екологізація шкільної освіти, яка передбачає включення екологічних аспектів, що пов'язані з основним матеріалом, до складу практично всіх навчальних дисциплін. У основу процесу екологізації повинні бути покладені дидактичні, психологічні, етичні та методичні принципи [25, с. 344].

Дуже важливу роль у формуванні екологічної свідомості відіграє родинне виховання. Батькам необхідно пам'ятати, що ефективність екологічного виховання дітей середнього шкільного віку залежить від тісної взаємодії інтелектуальної та емоційної сфер.

Діти середнього шкільного віку повинні розуміти, що природа існує не поза нами. Природа – це ми самі, ми незримо, але нерозривно пов'язані з нею. Від цих зв'язків залежить наше здоров'я, життя та настрої. Діти повинні усвідомити, що природа – не майстерня, де зібрано усе для використання людиною, а живе ціле, з яким ми органічно пов'язані. Саме таке ставлення до

навколишнього середовища зумовлює відчуття радості від спілкування з природою.

Корисними та доступними джерелами екологічної інформації є різні пізнавальні книги (енциклопедії, словники, підручники, посібники тощо), які можна придбати або взяти почитати в бібліотеці.

Бережне відношення до природи починається із спілкування дітей з рослинним і тваринним світом. Із задоволенням і відчуттям корисності своєї праці школярі доглядають за деревами, квітами на клумбах, працюють на присадибних ділянках. Власна праця, догляд за рослинами і тваринами підвищує дієвість екологічного виховання дітей, сприяє перетворенню знань в екологічні переконання.

Свого часу К. Д. Ушинський писав про те, що логіка природи найдоступніша і найкорисніша для дітей. Цю ідею педагога застосував В. О. Сухомлинський і відзначив, що природа – величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу. Він разом з учителем домагався того, щоб перші наслідки своєї розумової праці дитина відчула під час активної взаємодії з природою.

Вирішити проблему екологічного виховання значно складніше, ніж удосконалити систему екологічної освіти. Якщо екологічна освіта людини визначається сукупністю її знань про особливості взаємодії суспільства з природою, то екологічне виховання має набагато складніший зміст. Воно, крім екологічних знань, охоплює широкий спектр найрізноманітніших людських якостей і характеристик, певний світогляд і світосприйняття, моральні, правові, екологічні, соціальні принципи та норми. Тому воно не може бути окремо від естетичної, моральної, правової освіти та виховання [4, с. 201].

Важливою ланкою системи екологічної освіти та виховання є позашкільні заклади освіти. Позашкільне екологічне навчання проводиться в еколого-натуралістичних центрах, Палацах дітей та юнацтва, Будинках дитячої творчості, станціях юних натуралістів. У цих закладах пропонують більш різноманітні форми екологічної освіти і виховання, ніж у школі.

На формування екологічної свідомості впливають екологічні знання і переконання. Екологічні уявлення формуються на заняттях в дитячих дошкільних закладах та уроках природознавства в початковій школі, тривають в середній школі.

Екологічна поведінка складається з окремих вчинків (сукупність станів, конкретних дій, умінь і навичок) та відношення людини до вчинків, на які впливають цілі та мотиви особистості (мотиви у своєму розвитку проходять такі етапи: виникнення, насичення змістом, задоволення).

Екологічна поведінка формується з роками – на уроках та в позакласній та позашкільній діяльності.

Екологічна свідомість – це розуміння необхідності охорони природи, усвідомлення наслідків недбайливого відношення до неї. Крім того, екологічна свідомість це розуміння і усвідомлення того, що кожна людина несе відповідальність за збереження як окремих видів тварин і рослин, так і в цілому життя на Землі.

Формування екологічної свідомості людини – це завдання екологічного виховання. Екологічна свідомість повинна виконувати пізнавальну, регулятивну, нормативну, прогностичну і виховну функції в життєдіяльності суспільства.

На думку І. Д. Зверева, В. Ф. Панова, проблема формування нового типу екологічної свідомості потребує нової парадигми екологічної освіти, що спиратиметься на відповідну екологічну базу. Автори зазначають, що суттєвим компонентом екологічної свідомості є інтелектуальна діяльність, яка гарантує гуманну і науково-обґрунтовану взаємодію із природою [5, с. 31].

Екологічна свідомість залежить від рівня екологічної освіти у школі.

Загальноосвітні навчальні заклади II ступеню (5–9 класи) покликані забезпечити учням базовий рівень екологічної освіти, оволодіння ними основами екологічної культури. Учні мають:

– знати сутність екології як науки та сфери практичної діяльності людини,

- поняття та закономірності, що характеризують природу як цілісну систему;
- усвідомлювати первинність природи, всезагальний та об'єктивний характер природних закономірностей, необхідність їх дотримання людиною;
 - розуміти діалектичний характер впливу науково-технічного прогресу на природу, сутність та причини виникнення глобальних екологічних проблем, шляхи досягнення збалансованого екологічно безпечного розвитку;
 - знати екологічні права та обов'язки громадян України;
 - вміти оцінювати стан навколишнього середовища, регулювати власні споживання та спосіб життя, брати участь у практичних природоохоронних діях [22, с. 352].

Від умов навколишнього середовища залежить здоров'я всіх людей.

На сьогодні зберігається сумна статистика антропогенного забруднення природи. Тобто ми знищуємо самі себе. Це потрібно усвідомити кожній людині. Хімічне, радіоактивне та бактеріологічне забруднення повітря, води, ґрунту, продуктів харчування, а також шум, вібрація, електромагнітні поля тощо викликають в організмах людей тяжкі патологічні явища, глибокі генетичні зміни. Це призводить до різкого збільшення захворювань, передчасного старіння й смерті, народження неповноцінних дітей.

Патологія неепідемічного профілю особливо характеризується ростом кількості випадків серцево-судинних і онкологічних захворювань, які є основними серед причин смертності, інвалідності і тимчасової непрацездатності населення. Негативний вплив факторів навколишнього середовища на організм людини може проявлятися у вигляді запалення, дистрофічних змін, алергічного стану, порушення у розвитку плоду і пошкодження спадкового апарату клітини, 70-80 % усіх випадків раку викликані дією хімічних канцерогенів. Вже тепер близько 4 % новонароджених відрізняється генетичними дефектами, які ведуть далі до виражених спадкових захворювань.

Наприклад, забруднення атмосферного повітря сприяють появі підвищеної кількості запальних захворювань органів дихання і очей,

захворювань серцево-судинної системи, інфекційних захворювань, раку легенів. Діти, які проживають у районах, забруднених атмосферними викидами, часто мають низькі масу тіла і рівень фізичного розвитку, а також функціональні відхилення серцево-судинної і дихальної систем. Захворюваність хворобами органів дихання становить в середньому 73,5 % від загальної захворюваності [24, с. 26].

Вода також належить до найважливіших факторів навколишнього середовища. Вона є необхідною для життєдіяльності людини, і тому забруднення її є причиною багатьох захворювань.

Тому потрібно задумуватись над своїми вчинками, адже вони будують вчинки суспільства. Адже здоров'я кожної людини безпосередньо пов'язане з екологічними умовами навколишнього середовища .

Учні середніх класів глибше усвідомлюють державну і суспільну значущість екологічних проблем. Вони засуджують всяке зло, жорстокість, жадність по відношенню до природи, дбайливе відношення до природи вони тісно пов'язують з боротьбою за мир, за запобігання війни як найбільшого зла для людей і природи.

Успіх екологічного виховання великою мірою залежить від врахування ряду педагогічних вимог. У вчених-педагогів поки що не склалося єдиної думки в питанні, які саме умови сприяють ефективному засвоєнню учнями екологічних знань та вихованню їх на основі екологічної культури. На їхню думку, головною умовою успішного формування в учнів екологічної культури є вміння поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю школярів у природному середовищі. Вважається, що це сприяє розвитку екологічної свідомості дітей, їх винахідницьких здібностей, а також стимулює до прагнення покращити екологічну ситуацію.

Для кращого усвідомлення екологічних знань існує дуже багато різних видів діяльності у школі та в позашкільний час.

На сьогодні з'явилося багато нових, досить ефективних форм організації практичної діяльності учнів з охорони та перетворення довкілля.

Серед них екологічні експедиції, тематичні екскурсії, екологічні табори, екологічні пости, екологічний моніторинг тощо. Визначною формою позакласної роботи екологічного спрямування є літні екологічні табори, основною діяльністю яких є організація екскурсій, походів, експедицій, які набувають масового характеру, оскільки дають змогу виконувати не обмежені часом і географічними рамками комплексні спостереження за рослинами й тваринами в безпосередніх умовах їх існування, що є суттєвим додатком до шкільних програм, природничих дисциплін. Спілкування учнів з природою на екскурсіях, під час виконання літніх завдань, позаурочних і позакласних видів робіт, вирощування рослин на навчально-дослідній ділянці створює умови для розвитку в учнів почуття прекрасного, любові до рідної землі, формуванню в них відповідального ставлення до природи й усвідомлення місця людини в біосфері.

Спостереження за живими об'єктами та явищами пробуджують в учнів пізнавальні інтереси, розвивають мислення та сприяють оволодінню практичними природоохоронними операціями.

Навчальні екскурсії є важливим засобом освіти. Вони мають також історико-краєзнавче спрямування, що сприяє формуванню у свідомості дитини цілісного образу навколишнього середовища.

Завдання екскурсії повинні бути доступними для виконання:

1. Пройдіть екскурсійним маршрутом.
2. Зберіть і опрацюйте матеріали екскурсії.
3. Зробіть висновки про екологічний стан довкілля.
4. Запропонуйте пропозиції щодо покращення екологічного стану досліджуваного природного комплексу.

Перед проведенням екологічної екскурсії бажано провести інструктаж. Учням пропонується самостійно розробити пам'ятку – пораду щодо спостережень за живими об'єктами. Роль учителя полягає в організації обговорення, у корегуванні, доповненні, з'ясуванні правил екологічної поведінки у природі [12, с. 122].

Ігровий підхід до формування екологічних знань включає створення особливого простору навчальної діяльності, у процесі якого учень готується розв'язувати життєво важливі екологічні проблеми й реальні утруднення, «проживаючи» ці ситуації та способи їх подолання під час ігрової пізнавальної діяльності.

Для кращого засвоєння екологічних знань в учнів середніх класів учителі можуть застосовувати різні форми навчання: екскурсії, бесіди, ігри, уроки, практичну природоохоронну діяльність, конференції, колективні творчі справи та ін. Також для формування екологічної свідомості школярів педагогам рекомендовано використовувати різні доступні засоби: художню літературу, природне середовище, кінофільми, науково-популярну літературу, телевізійні програми та ін.

На формування екологічної свідомості учнів середнього шкільного віку впливає багато чинників. Потрібно різними засобами впливати на підлітка, щоб сформувати правильну екологічну свідомість та екологічне виховання. Це і уроки, виховні заходи та ігри в школі, і виховання в сім'ї, і вплив засобів масової інформації, адже вони дуже емоційно сприймають інформацію. Екологічні знання, доповнені ціннісними орієнтаціями, повинні стати основою екологічної культури і екологічного мислення. Вони мають сприяти усвідомленню цінностей, допомагати вирішенню комплексних екологічних проблем, що стоять перед людством, забезпечити комфортність його проживання у майбутнього, зберегти та примножити унікальну різноманітність всієї біоти і зокрема рослинного та тваринного світу.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 230 с.
2. Гладков Н. А. Охрана природы: [учеб. Пособ. для студ. биол. спец. пед. ин-тов] / Н. А. Гладков, А. В. Михеев, В. М. Галушин. – М.:

Просвещение, 1975. – 299 с.

3. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання / С. Г. Карпенчук. – К.: Вища шк., 1997. – 388 с.

4. Киселев Н. Н. Мировоззрение и экология / Киселев Н. Н. – К.: Наукова думка, 1990. – 218 с .

5. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения / В. А. Сухомлинский // [В 3-х т. Т.1.] – М.: Педагогика, 1979. – 473 с.

6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжнього громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: [В 5 т. – Т. 2.] – К.: Рад. шк., 1989, – 295 с.

7. Федоренко О. І. Основи екології: [підручник] / О. І. Федоренко, О. І. Бондар, А. В. Кудін. – К.: Знання, 2006. – 543 с.

8. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К.: Академія, 2000. – 452 с.

References

1. Vashhenko G. Vy`xovny`j ideal / G. Vashhenko. – Poltava: Poltavsk`y`j visny`k, 1994. – 230 s.
2. Gladkov N. A. Ohrana prirodi: [ucheb. Posob. dlja stud. biol. spec. ped. intov] / N. A. Gladkov, A. V. Miheev, V. M. Galushin. – М.: Prosveshhenie, 1975. – 299 s.
3. Karpenchuk S. G. Teoriya i metody`ka vy`xovannya / S. G. Karpenchuk. – К.: Vy`shha shk., 1997. – 388 s.
4. Kiselev N. N. Mirovozzrenie i jekologija / Kiselev N. N. – К.: Naukova dumka, 1990. – 218 s .
5. Suhomlinskij V. A. Izbrannye pedagogicheskie sochinenija / V. A. Suhomlinskij // [V 3-h t. Т.1.] – М.: Pedagogika, 1979. – 473 s.
6. Suxomly`ns`ky`j V. O. Yak vy`xovaty` spravzhn`ogo gromadyany`na / V. O. Suxomly`ns`ky`j // Vy`brani tvory` : [V 5 t. – Т. 2.] – К.: Rad. shk., 1989, – 295 s.

7. Fedorenko O. I. Osnovy` ekologiyi: [pidruchny`k] / O. I. Fedorenko, O. I. Bondar, A. V. Kudin. – K.: Znannya, 2006. – 543 s.
8. Ficzula M. M. Pedagogika / M. M. Ficzula. – K.:Akademiya, 2000. – 452 s.

**Роль экологических знаний в формировании экологического сознания
учащихся среднего школьного возраста**

Л.М.Романишин

руководитель кружка «Юные экологи»КЗ ЛОР ЛОЦЕНТУМ,
учитель химии, Сколевский ЗЗСО I-III ступеней №2 имени Стефании Витрук
Стрыйского района Львовской области
romanishyn2017r@gmail.com

Аннотация

Формирование экологического сознания учащихся средних классов зависит от уровня экологического образования.

Экологическое образование представляет собой совокупность экологических знаний, экологического мышления, экологического мировоззрения, экологической этики, экологической культуры.

Экологическое воспитание – составная часть нравственного воспитания. Поэтому под экологическим воспитанием и образованием подразумевается единство экологического сознания и поведения, гармоничного с природой.

Формирование экологического сознания школьников является актуальной личностной межпредметной задачей и результатом современного экологического образования.

Ключевые слова: экология; воспитание; образование; сознание; формирование; учащиеся.

**The role of ecological knowledge in the formation of ecological consciousness
of middle school students**

L. M.Romanishin

KZ Lor Locent Locent Head "Young Ecology"

Skole SCO I-III degrees # 2 named after Stefania Vitruk Chemistry teacher

Strytsky district of Lviv region

romanishyn2017r@gmail.com.

Summary

The formation of environmental consciousness of middle classes depends on the level of environmental education.

Environmental education is a set of environmental knowledge, environmental thinking, ecological outlook, ecological ethics, ecological culture.

Environmental education is an integral part of moral education. Therefore, under environmental education and education implies the unity of ecological consciousness and behavior, harmonious with nature.

Formation of ecological consciousness of schoolchildren is an urgent personal task and the result of modern environmental education.

Environmental behavior is formed with years - in lessons and extracurricular and out-of-school activities.

Environmental consciousness is an understanding of the need for the protection of nature, awareness of the effects of negligent relation to it. In addition, environmental consciousness is an understanding and awareness that each person is responsible for preserving both certain species of animals and plants and in general life on earth.

Formation of environmental consciousness of a person is the task of environmental education. Environmental consciousness must perform cognitive, regulatory, normative, prognostic and educational functions in the life of society.

УДК 374.31

ДИДАКТИЧНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

В.Д. Шубчинський, Донецький обласний еколого-натуралістичний
центр, методист, shubvd1902@gmail.com

Ю.В. Менафова, к.х.н., доцент кафедри хімії та охорони праці,
Донбаська державна машинобудівна академія, доцент,
menafova.yulia@gmail.com

***Анотація:** Ведуча роль у процесі підготовки гуртківців повинна бути відведена орієнтації на особистість і компетентність, вихованню професійно важливих їх якостей, розвитку професійно-творчого мислення. Це дозволить істотно полегшити процес адаптації учнівської молоді до професійного середовища і тим самим підвищити їх конкурентноздатність. Під час навчання ведучою діяльністю є пізнавальна активність, оскільки професійна активність виявляється по закінченні навчання, коли вихованець гуртка безпосередньо приступить до професійної діяльності. Таким чином, пізнавальна активність виступає важливим дидактичним фактором, який істотно впливає на різноманітні показники якості навчання. Тому, однією з основних задач підготовки - є формування пізнавальної активності зростаючої молоді.*

***Ключові слова:** компетентність; конкурентноздатність; пізнавальна активність; пізнавальна діяльність.*

У нових соціально-економічних умовах, суспільство висуває високі вимоги до учнівської молоді позашкільного закладу. Вихованці гуртків повинні бути готові діяти не тільки в існуючих умовах, але й в умовах майбутнього. Тому позашкільній освіті необхідно формувати у вихованців такі компетентності, які дозволять їм швидко адаптуватися на ринку праці.

Гостро встає необхідність розвитку випереджувальної освіти, яка орієнтується на формування готовності до освоєння нових знань, придбання багатофункціональних умінь і забезпечення професійної мобільності і конкурентноздатності гуртківців, які відповідають викликам сучасного і перспективного розвитку нашої країни. До ключових елементів, що визначають зміст конкурентноздатності керівників гуртків, відносять

гнучкість і професійну мобільність, уміння презентувати себе, володіння методами рішення великого класу професійних задач.

Ведуча роль у процесі підготовки гуртківців повинна бути відведена орієнтації на особистість і компетентність, вихованню професійно важливих для них якостей, розвитку професійно-творчого мислення. Це дозволить істотно полегшити процес адаптації молодого покоління до стрімко змінюючогося професійного середовища і, тим самим, підвищувати його конкурентноздатність.

На сьогоднішній день, усе більш затребуваними стають впевнено-компетентні фахівці, які здатні ефективно функціонувати в нових динамічних соціально-економічних умовах. Компетентний керівник здатний виходити за рамки предмета своєї професії, він володіє творчим потенціалом саморозвитку. Ключовим показником рівня професіоналізму будь-якого фахівця є його конкурентноспроможність.

Вона залежить від багатьох факторів і умов, насамперед від професійної компетентності, від розвитку особистісних якостей і здатності до саморозвитку.

В умовах сучасного суспільства конкурентноздатною може бути тільки людина яка протягом життя може перебудовувати напрямки і зміст своєї діяльності. Тобто людина, одержавши один раз освіту, не може нескінченно довго задовольнятися нею. Вона повинна постійно піклуватися про підвищення своєї кваліфікації, щоб бути конкурентноздатною на ринку праці.

У сучасній дидактиці основними важелями становлення і розвитку професійної компетентності виступають дві якості майбутнього керівника гуртків: пізнавальна активність і професійна активність.

Під час навчання гуртківців ведучою діяльністю є пізнавальна активність, оскільки, професійна активність виявляється по закінченні навчання, коли молода людина безпосередньо приступить до професійної діяльності. У цьому зв'язку стає зовсім ясно, що не можна стати гарним керівником гуртка, не проявляючи пізнавальної активності в процесі

професійного становлення. Таким чином, пізнавальна активність виступає важливим дидактичним фактором, який істотно впливає на різноманітні показники якості навчання. Тому, однією з основних задач підготовки - є формування пізнавальної активності зростаючої молоді.

Пізнавальна активність як педагогічне явище – це двосторонній взаємозалежний процес: з одного боку, пізнавальна активність – це форма самоорганізації гуртківця, з іншого боку – результат особливих зусиль педагога при організації творчої роботи в позашкільному закладі.

На думку А.А. Орлова [1], пізнавальна активність має зовнішню і внутрішню сторони. Зовнішню сторону представляє результативність пізнавальної діяльності, яка виражена в отриманому навчальному продукті. Внутрішню сторону активності складають розумові, фізичні і морально-вольові зусилля суб'єкта, які спрямовані на досягнення мети навчання, прагнення реалізувати свої пізнавальні можливості.

У педагогічній літературі можна зустріти різні визначення сутності пізнавальної активності. Розглянемо тлумачення поняття «пізнавальна активність» (табл. 1).

Одні автори розглядають пізнавальну активність як діяльність, інші як рису особистості. На думку Т.І. Шамової, один і другий підхід необхідно використовувати у їх діалектичній єдності. Це дозволяє виробити єдину точку зору на поняття «пізнавальна активність», яку варто розглядати і як мету, і як засіб її досягнення, і як результат [2]. На наш погляд, пізнавальна активність обумовлює інтенсивність і характер протікання навчання. Вона формується і виявляється в пізнавальній діяльності, але це зовсім не означає, що ці явища тотожні.

Таблиця 1

Поняття «Пізнавальна активність»

№	Визначення	Автор
1	Готовність (здатність і прагнення) до	Н.А. Половникова

	енергійного оволодіння знаннями при завзятих систематичних вольових зусиллях	
2	Форма прояву відношення суб'єкта до навколишніх предметів і явищ	Л.П. Арістова
3	Вольова дія, діяльний стан, який характеризує посилену пізнавальну діяльність особистості.	Р.А. Нізамов
4	Прояв життєвих сил молоді	Г.І. Щукіна
5	Якість діяльності, де проявляється особистість учня, його відношення до змісту, характеру діяльності і прагнення мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення учбово-пізнавальних цілей	Т.І. Шамова

Розходження діяльності і активності полягає в тому, що діяльність – це насамперед, необхідність, а активність – прояв власної сутності, інтересів, цінностей, ідеалів, потреб і прояв самостійності.

Треба розмежувати поняття «пізнавальна діяльність» і «пізнавальна активність». Якщо активність і діяльність розглядати як явища і поняття тотожними, то, в цьому випадку, проблема активізації навчання зважується як би сама по собі, оскільки будь-яка діяльність гуртківців буде розглядатися як активна діяльність, але це далеко не так. Пізнавальна активність не зводиться до пізнавальної діяльності. На наш погляд, її варто розглядати як психічний стан суб'єкта, як його особисту освіту. Пізнавальна активність проявляється і формується в діяльності.

Пізнавальна активність означає інтелектуальний відгук на процес пізнання, прагнення вихованця гуртка до навчання, до виконання загальних і індивідуальних завдань. Пізнавальна активність – якість, яка характеризує інтелектуальні здібності. Вона проявляється і розвивається тільки в діяльності. Тобто, будучи умовою пізнання, пізнавальна активність не є уродженою

рису, вона сама формується в процесі діяльності. Формуючись у процесі пізнавальної діяльності, пізнавальна активність впливає на якість цієї діяльності. Відсутність умов для прояву активності приводить до того, що вона не розвивається. Якщо мова йде про особистість, то можна говорити про абсолютну активність людини як біологічної істоти.

Активність не є незмінною спадкоємною властивістю особистості, тому ми говоримо про її формування і розвиток. Активність, відношення до справи, творчість – це показники не самої праці, а характеристика зростаючої особистості як суб`єкта громадянської дії. Тому треба розвивати, формувати ці особистісні якості, а не розраховувати на те, що вони будуть придбані ззовні, із самого процесу навчання.

Під пізнавальною активністю, ми розуміємо особистісну якість, яка реалізується через пізнавальну потребу, інтерес. Вона проявляється тільки в діяльності і спрямована на вирішення протиріччя між колишнім і новим рівнем компетентності.

Головними характеристиками вихованців позашкільних закладів є їх компетентність і мобільність.

Бути компетентним означає уміння мобілізувати в даній ситуації отримані знання і досвід. За всіма конкретними способами діяльності компетентного педагога криються узагальнені уміння, які виходять за рамки предметних умінь. До числа таких узагальнених умінь ми відносимо:

- уміння самостійно здобувати знання;
- працювати з джерелами інформації;
- уміння спостерігати та ін.

У цьому зв'язку, акценти при навчанні у вибраному науково-дослідницькому або творчому гуртку, переносяться на сам процес пізнання, ефективність якого цілком залежить від пізнавальної активності самого гуртківця.

Розвиток пізнавальної активності припускає використання такої системи методів, яка спрямована не на засвоєння готових знань, їхнє

запам'ятовування і відтворення, а на самостійне оволодіння вихованцями знань у процесі теоретичної і практичної діяльності в гуртках.

Керівник гуртка повинний сприяти активізації пізнавальної діяльності молоді. Важливе значення для його практичної роботи мають рівні активізації пізнавальної діяльності, як характеристика процесу викладання. Виділяють наступні рівні:

1. Репродуктивний. Діяльність вчителя зв'язана з керуванням пізнавальною репродуктивною активністю учнів. Активізується в основному операційна сфера учня, вона ж і знаходиться в зоні найбільших змін. Добір змісту навчального матеріалу визначається підручниками і програмою. Переважають пояснювально-ілюстративні методи викладання. Використовується стандартний набір дидактичних засобів, в основному вирішується освітня задача навчання.

2. Інтерпретуючий. Діяльність викладання зв'язана з керуванням інформаційно-пошуковою активністю учнів. Активізується і підлягає зміні операційна і мотиваційна сфера особистості учня. Добір змісту матеріалу відрізняється різноманітністю джерел, частково цей матеріал формується вчителем. Широко використовуються інформаційно-пошукові методи навчання з опорою на апробовані засоби викладання. В основному, на даному рівні, вирішуються освітні і розвиваючі задачі навчання.

3. Творчий. Рівень активізації пізнавальної діяльності зв'язаний з керуванням дослідницькою діяльністю. Активізуються операційна, мотиваційна й емоційна сфери особистості, вони гармонійно розвиваються. Зміст матеріалу проходить через призму власного сприйняття педагогічного процесу, переважає дослідницький метод викладання [3].

Найважливіша задача керівника гуртка в процесі зростаючої пізнавальної діяльності вихованців – формування мотивації до самостійного пошуку, обробки і сприйняттю нової інформації, її використанню. Увагу гуртківця необхідно сконцентрувати на самостійному навчанні, його пізнавальна активність залежить від його здатності до самостійної діяльності.

Підвищення пізнавальної активності тотожно підвищенню рівня самостійності, що визначає позашкільну діяльність як цілеспрямовану необхідність, і, головне, внутрішньою потребою зростаючої молоді.

Посилення ролі самостійної роботи вихованців означає принциповий перегляд організації навчально-виховного процесу у позашкільному навчальному закладі, який необхідно будувати так, щоб розвивати уміння вчитися, формувати здатності до саморозвитку, творчо застосовувати отримані знання і адаптовувати їх до професійної діяльності в сучасному світі. Тому, на нашу думку, необхідно перевести вихованця з пасивного споживача знань в активного їхнього творця, який вміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її рішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. Необхідно визнати, що самостійна робота є не просто важливою формою освітнього процесу, а повинна стати його основою.

Сьогодні, поряд із професійними знаннями й уміннями, керівники гуртків повинні проявляти самостійність, ініціативу, уміти вирішувати в позаштатні педагогічні ситуації. Тому, стратегія розвитку позашкільної освіти в умовах постійної глобалізації суспільства – це освіта для всіх протягом усього життя.

Освіта – це безперервно - необхідний процес формування особистості, який удосконалюється протягом усього життя молоді людини. Освіта, в такому контексті, стає сферою проектування для свого професійного майбутнього.

Важлива функція керівника гуртка – підтримати вихованця, сприяти його успішному просуванню в морі навчальної, пізнавальної інформації, полегшити рішення виникаючих проблем, допомогти освоїти різноманітну інформацію [4].

У світовому освітньому співтоваристві, в зв'язку з цим, став використовуватися новий термін – *facilitator* (той, хто сприяє, полегшує, допомагає учитися).

У своїй книзі «Професійна освіта», Новіков А.М. [5] відзначає, що для розвитку особистості в процесі навчання найважливішим компонентом є оволодіння процесом, способами і засобами діяльності, а не тільки засвоєння знань. Це обумовлено тим, що у майбутній професійній діяльності вихованці повинні будуть «демонструвати» не знання в чистому виді, а здатність застосовувати їх у конкретних практичних ситуаціях.

Перехід до нових соціально-економічних умов висуває більш високі вимоги до освіти. Пізнавальна активність вихованців позашкільного закладу є запорукою їх зростаючої особистості як суб`єктів громадянської дії.

Список використаних джерел:

1. Орлов.А.А. Проектирование содержания педагогических дисциплин в вузе // Педагогика. 2001. № 10. С 48-56.
2. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. М.: Знание, 1979. 96с.
3. Микитенко А.П. До проблеми визначення рівнів розвитку пізнавальної активності старшокласників //Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: 2014. Вип.15. С 139-151.
4. Попков В.А., Коржуев А.В. Теория и практика высшего профессионального образования: Учеб. пособие для системы дополнительного педагогического образования. М.: Академический проект, 2004. 432с.
5. Новиков А.М. Профессиональное образование. Перспективы развития. М., 1997. 253с.

References

1. Orlov.A.A. Proektirovanie sodержaniya pedagogicheskikh distsiplin v vuze // Pedagogika. 2001. № 10. S 48-56.
2. Shamova T.I. Aktivizatsiya ucheniya shkolnikov. M.: Znanie, 1979. 96s.
3. Mykytenko A.P. Do problemy vyznachennya rivniv rozvytku piznavalnoyi aktyvnosti starshoklasnykiv //Mizhnarodnyj naukovyj forum: sociologiya, psixologiya, pedagogika, menedzhment: 2014. Vyp.15. S 139-151.
4. Popkov V.A., Korzhuev A.V. Teoriya i praktika vyisshego professionalnogo obrazovaniya: Ucheb. posobie dlya sistemyi dopolnitelnogo pedagogicheskogo obrazovaniya. M.: Akademicheskij projekt, 2004. 432s.

5. Novikov A.M. Professionalnoe obrazovanie. Perspektivi razvitiya. M., 1997. 253s.

В.Д. Шубчинский, Донецкий областной эколого-натуралистический центр, методист, shubvd1902@gmail.com

Ю.В. Менафова, к.х.н., доцент кафедры химии и охраны труда, Донбасская государственная машиностроительная академия, доцент, menafova.yulia@gmail.com

ДИДАКТИЧЕСКИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ПОДРАСТАЮЩЕЙ ЛИЧНОСТИ ВО ВНЕШКОЛЬНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Аннотация: Ведущая роль в процессе подготовки кружковцев должна быть отведена ориентации на личность и компетентность, воспитанию профессионально важных их качеств, развитию профессионально-творческого мышления. Это позволит существенно облегчить процесс адаптации учащейся молодежи к профессиональной среде и тем самым повысить их конкурентоспособность. Во время обучения ведущей деятельностью является познавательная активность, поскольку профессиональная активность проявляется после окончания обучения, когда воспитанник кружка непосредственно приступит к профессиональной деятельности. Таким образом, познавательная активность выступает важным дидактическим фактором, оказывающим существенное влияние на различные показатели качества обучения.

Ключевые слова: компетентность; конкурентоспособность; познавательная активность; познавательная деятельность.

V.D. Shubchinsky, Donetsk regional ecological - naturalistic center, methodologist, shubvd1902@gmail.com

Yu.V. Menafova, Ph.D., Associate Professor of the Department of Chemistry and Labor Protection, Donbass State Machine-Building Academy,

menafova.yulia@gmail.com

DIDACTIC FACTOR OF DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF GROWING PERSONALITY IN OUT-SCHOOL INSTITUTION

Annotation: To the problem of determining the levels of development of cognitive activity pupils of out-of-school work circles. The leading role in the process of training students must be taken to the orientation on personality and competence, to education of their professionally important qualities, the development of professional and creative thinking. It will let significantly facilitate the process of adaptation of student youth to the professional environment and thus increase their competitiveness. During educating leading activity is cognitive activity, as professional activity is manifested at the end of training, when the pupil of the group will begin professional activity directly. Thus, cognitive activity is an important didactic factor that significantly affects the various indicators of learning quality. The article discusses the cognitive activity, as an integrative personality trait that in the learning process affects the outcome of weighty teachings and is closely linked with the education initiative, creativity, autonomy of senior pupils. Scientifically based motivational, operational, content – information and emotional – volitional components of cognitive activity. Components of cognitive activity are considered as criteria to its formation and content components – their performance. Therefore, one of the main tasks of training is the formation of cognitive activity of growing youth. In this connection is quite clear that it is impossible to become a beautiful specialist, not showing cognitive activity in the process of the professional becoming.

Analyzing the results of an experimental study of the levels of formation of cognitive activity pupils of out-of-school work circles have been identified and characterized by their criteria and indicators. The prospects for further study of the problem of cognitive activity pupils.

Keywords: competence; competitiveness; cognitive activity; cognitive activity; the levels of formation of cognitive activity.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

В.Д. Шубчинський, Донецький обласний еколого-натуралістичний
центр, методист, shubvd1902@gmail.com

Ю.В. Менафова, к.х.н., доцент кафедри хімії та охорони праці,
Донбаська державна машинобудівна академія, доцент,
menafova.yulia@gmail.com

Анотація: *Робота містить питання актуальних проблем енергоефективності та енергозбереження з метою виховання учнівської молоді у цьому напрямку. Сукупність сучасних освітніх технологій дозволяє індивідуалізувати навчальний процес з урахуванням особистості педагога та гуртківця. Це інтерактивний процес, який виявляючи індивідуальні особливості кожного учасника, стимулює його до пошуку самостійного вирішення проблем, до самоосвіти.*

Ключові слова: *основи енергоефективності; енергозбереження; схема управління; система управління; інтерактивний процес; педагогічний програмний засіб.*

Соціалізація – безупинний процес, що триває протягом усього життя і, однією з її основних функцій, є розвиток особистостей, здатних передавати свою духовність іншим. Отримані знання і набуті особистісні якості та сутності є не лише індивідуальним, а й суспільним надбанням.

Важливими інструментами прискорення і коригування соціалізації виховання є:

- природодоцільність – означає ставлення до людини як частини природи і створення для її розвитку відповідного біологічного, психологічного та екологічного середовища;

- цілісність – зумовлює єдність соціально-морального, загальнокультурного й професійного розвитку особистості, орієнтує на творчість, самобутність, індивідуальність кожної людини і спрямований на інтеграцію діяльності всіх соціальних інститутів;

- неперервність – забезпечує послідовність і наступність у розвитку особистості та передбачає варіативність, динамічність змін у соціально-педагогічній системі відповідно до вимог сьогодення і прогнозу на майбутнє [1].

Напрямки процесу соціалізації вихованців у позашкільному закладі:

- робота з дітьми з особливими потребами;
- екологічна освіта;
- позитивна мотивація на здоровий спосіб життя;
- позаурочна діяльність гуртківців;
- учнівське самоврядування;
- засоби масової інформації, громадські організації.

У позашкільних закладах до соціалізації енергоефективної компетентності треба відносити одержання вихованцями як теоретичних, так і практичних знань, необхідних для творчого вирішення питань енергозбереження як у повсякденному житті, так і бути підготовленим до майбутніх викликів навколишнього середовища.

В інформаційному суспільстві докорінно змінюється стратегія позашкільної освіти, де основною її рисою є відкритість і доступність [2].

Необхідність створення педагогічного програмного засобу (ППЗ) «Основи енергоефективності», як наукової бази для навчальних програм, дозволить методологічно правильно організувати гурткову роботу.

Впровадження ППЗ передбачає вивчення основних понять і завдань, які виникають перед вихованцями гуртка, а саме:

- важливість проблем енергозбереження і енергоефективності у житті;
- основні заходи щодо вирішенню їх у життєдіяльності;

- порядок вирішення цих проблем;
- усі складові виникаючих питань;

Соціалізація виховання енергоефективної компетентності означає *вміння для всіх учасників процесу:*

- визначати вимоги норм;
- вимірювати і розраховувати фактичні показники та шляхи їх оптимізації;
- організовувати дослідницьку гурткову діяльність;
- проводити аналіз свого робочого місця;
- оцінювати безпечність прийнятих особистих рішень;
- обґрунтовувати вибір заходів;
- розраховувати основні засоби захисту.

Система управління енергозбереженням та енергоефективністю будь – якого навчального закладу повинна включати:

вхід – інформація про вимоги до ППЗ «Основи енергоефективності» (нормативно-правова інформація);

орган управління – відповідальний, громадські органи з питань енергозбереження (представник профспілки, уповноважений трудового колективу, комісія з питань енергозбереження);

функції управління – керуючий вплив на об'єкт управління;

об'єкт управління – гуртківці, педагогічний персонал, обслуговуючий персонал;

вихід – інформація про стан енергозбереження на робочих місцях в навчальному закладі;

лінії зворотного зв'язку – лінії, якими надходить інформація про фактичний стан об'єкта.

Характерними рисами зростаючої особистості до громадянськості як цінності при впровадженні системи управління енергозбереженням та енергоефективністю є:

1. Орган управління доводить до відома об'єкта управління програму забезпечення енергозбереження і рекомендовані нормативно-правові акти з цих питань у вигляді правил, норм, комплексних заходів щодо досягнення відповідних вимог.

2. Лініями зворотного зв'язку до органу управління надходить інформація про фактичний стан об'єкта управління за допомогою матеріалів перевірки стану з питань енергозбереження та енергоефективності в позашкільному закладі.

3. При виявленні відхилень об'єкта управління від заданих норм орган управління розробляє управлінське рішення (керуючий вплив), яке направлене на усунення порушень та здійснення профілактичних заходів шляхом розроблення і затвердження планів, наказів, розпоряджень, вказівок тощо.

Зв'язок елементів системи між собою досягається за допомогою усної інформації, письмових повідомлень, звітів, довідок тощо.

Схема управління енергозбереженням та енергоефективністю.

За умови неповного виконання функцій управлінського рішення проводиться аналіз причин невиконання і приймаються нові управлінські рішення.

Методами соціалізації виховання є [1]:

- *організаційні заходи* (створення комісії з питань енергозбереження та енергоефективності, рекомендації з питань енергоефективності, вимог безпеки життєдіяльності та енергоефективності тощо);

- інструктивно-методичні заходи (видання і виконання наказів, розпоряджень, рішень та ін.);

соціально -психологічні:

- навчальна і виховна робота з питань енергозбереження та енергоефективності;

- пропаганда енергозбереження у навчанні, проведення днів, тижнів, місячників з цих питань, конкурсів, позашкільних заходів, фестивалів, тощо;

- установа контролю і взаємоконтролю, підвищення дисципліни праці та навчання;

- моральне стимулювання;

економічні:

- виплата премій за енергоефективні рішення;

- моральне заохочення за високий рівень прийнятих рішень.

Рекомендована форма журналу реєстрації контролю з питань енергоефективності та енергозбереження (табл.1):

Таблиця 1 – Журнал реєстрації контролю з питань енергоефективності та енергозбереження

структурний підрозділ (клас, кабінет, майстерня, лабораторія, тощо)

№ з/п	Дата проведення контролю	Вид (ступень) контролю	Зміст заходів, зауважень	Прізвище, ім'я, по батькові членів комісії, їх посада	Підписи членів комісії	Примітка про виконання
1	2	3	4	5	6	7

--	--	--	--	--	--	--

ППЗ орієнтований на сучасні форми навчання, забезпечує сумісність з традиційними навчальними матеріалами у повній відповідності до нормативних документів, які регламентують зміст освіти. Він призначений для використання у різних формах організованого та самостійного навчання і забезпечує найповніше представлення структурних компонентів навчального процесу:

- інформаційний (навчання);
- практичний (тренування та закріплення знань, умінь та навичок);
- атестаційний (контроль отриманих знань, умінь і навичок, оцінювання рівня навчальних досягнень).

Кожний розділ і кожна тема мають тестову систему перевірки рівня навчальних досягнень шляхом самоконтролю і контролю.

Кожна лабораторно-практична робота виконується за певним алгоритмом, відображеним в інструктивно-технологічній карті. У карті вказані мета, зміст, перелік інструментів, обладнання, матеріалів, технічних умов, правил охорони праці.

Зміст ППЗ повністю відповідає сучасним науковим знанням у зазначеній предметній галузі та достовірному фактографічному представленню всіх необхідних матеріалів. [3]

Інформаційний компонент ППЗ забезпечує інформаційну повноту та цілісність цієї предметної галузі. У теоретичній частині ППЗ використовуються такі мультимедіакомпоненти: відеофрагменти, фотографії, схеми, таблиці, інтерактивні тренажери, посилання на стандартні поліграфічні видання тощо. Це допомагає дати уявлення про об'єкти, явища і процеси, отримати і закріпити знання. Користувач може поповнювати інформаційний компонент ППЗ за допомогою експорту/імпорту навчальних матеріалів з інших джерел.

Обґрунтований навчальний матеріал ППЗ поділений на розділи. До

кожного розділу входить декілька тем занять, розрахованих на 1 годину. В межах навчального матеріалу забезпечено можливість розгляду основних теоретичних положень і застосування їх на практиці.

Для самостійного вивчення теоретичних основ в електронному підручнику наведено матеріал, структурований за розділами і темами. Для наочного вивчення лекційного (теоретичного) матеріалу в системі передбачені інтерактивні ролики, що ілюструють роботу різноманітного обладнання. Усі ролики вміщено у відповідних лекціях та інтегровано в гіпертекст.

У режимі самостійного вивчення теоретичного матеріалу заняття побудоване у формі діалогу з комп'ютером.

Керівники гуртків можуть змінювати інформаційний компонент шляхом створення нових занять, додавання до заняття та видалення із заняття окремих сторінок, імпорту, експорту створеного заняття або певного медіаоб'єкта.

ППЗ має зручні засоби для введення та форматування тексту, абзаців, графічної інформації (зміна розмірів об'єкта, розташування на екрані та взаємного розташування кількох об'єктів), збереження створеного заняття. Таким чином, у ППЗ керівник гуртка може вносити доповнення, реагуючи на зміни у техніці, обладнанні й технологіях тощо.

Основне методичне завдання практичного компонента ППЗ – це реалізація тренінгу та закріплення знань, умінь і навичок. Він містить різнорівневі тренувальні вправи для опанування матеріалу на понятійному рівні (терміни, поняття, визначення, правила, закони тощо); репродуктивному рівні (типові ситуації, використання конкретних правил у типових ситуаціях, прийняття рішень за шаблоном і зразком, формування умінь і навичок); творчому рівні (використання засвоєних знань у комплексі, здійснення міжпредметних зв'язків; самостійний вибір відповіді з наданих тощо) [4].

Практичні заняття подано у вигляді прикладів розв'язання задач і тренажерів з використанням анімації і звуку. Працюючи над практичним заняттям, гуртківець має повне уявлення про те, як виконується та чи інша задача і практично готовий до виконання індивідуального завдання з

відповідної теми.

Атестаційний компонент ППЗ надає можливість підсумкового контролю отриманих знань сучасними методами комп'ютерної атестації на тренажерах і шляхом виконання тестових завдань, проміжного контролю знань і навичок після кожної вивченої теми.

Наприкінці кожної теми гуртківець має можливість пройти самотестування і переглянути приклад виконання практичних занять, що імітують реально проведені практичні роботи.

ППЗ може бути реалізований як у локальній мережі, так і на персональному комп'ютері. У випадку використання підручника в локальній мережі на сервері розміщується програма-оболонка, яка забезпечує підтримку всього комп'ютерного підручника.

Список використаних джерел:

1. Кравченко Т. В. Соціалізація і виховання: логіка взаємозв'язку *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Ін-ту проблем виховання АПН України*. 2009. Вип. 13. С. 17 – 27.
2. Зеер Э. Ф., Лебедева Е. В., Фёдорова С. В. Структурно-содержательная модель формирования энергосберегающей компетентности учащихся профессиональной школы. *Образование и наука*. 2014. № 4 (113). С. 55 - 68.
3. Радкевич В.А. О внедрении в учебный процесс ПТУ предмета "Основы энергоэффективности". *Проф.-техн. образование*. 2011. №1. С. 42–44.
4. Радкевич В. О. Формування енергоефективної культури діяльності виробничого персоналу (на прикладі галузей, суміжних з будівельною): посібник. Київ: ПІТО НАПН України, 2015. 149 с.

References:

1. Kravchenko T. V. Socializaciya i vihovannya: logika vzayemozv'yazku *Teoretiko-metodichni problemi vihovannya ditej ta uchnivskoyi molodi: zb. nauk. pr. In-tu problem vihovannya APN Ukrayini*. 2009. Vip. 13. S. 17 – 27.

2. Zeer E. F., Lebedeva E. V., Fyodorova S. V. Strukturno-soderzhatelnaya model formirovaniya energosberegayushej kompetentnosti uchashihsya professionalnoj shkoly. *Obrazovanie i nauka*. 2014. № 4 (113). S. 55 - 68.
3. Radkevich V. A. O vnedrenii v uchebnyj process PTU predmeta «Osnovy energoeffektivnosti». *Prof.-tehn. obrazovanie*. 2011. No1. S. 42–44.
4. Radkevich V. O. Formuvannya energoefektivnoyi kulturi diyalnosti virobничого personalu (na prikladi galuzej, sumizhnih z budivelnoyu): posibnik. Kiyiv: IPTO NAPN Ukrayini, 2015. 149 s.

Шубчинский Василий Дмитриевич, Донецкий областной эколого-
натуралистический центр, методист, shubvd1902@gmail.com

Менафова Юлия Валентиновна, к.х.н., доцент кафедры химии и охраны
труда, Донбасская государственная машиностроительная академия,
доцент, menafova.yulia@gmail.com

Социализация воспитания энергоэффективной компетентности во внешкольном учреждении

Аннотация: Работа поднимает актуальные вопросы внедрения энергоэффективности и энергосбережения в повседневную жизнь с целью воспитания у учащейся молодежи решений этих проблем. Совокупность современных образовательных технологий позволяет индивидуализировать учебный процесс на основе личности педагога и кружковца. Это интерактивный процесс, проявляющий индивидуальные особенности каждого участника, стимулирующий поиск самостоятельного решения проблем энергоэффективности и активизации самообразования.

Ключевые слова: основы энергоэффективности; энергосбережение; система управления; интерактивный процесс; педагогическое программное средство.

V.D. Shubchinsky, Donetsk regional ecological - naturalistic center,
methodologist, shubvd1902@gmail.com

Yu.V. Menafova, Ph.D., Associate Professor of the Department of Chemistry
and Labor Protection, Donbass State Machine-Building Academy,

menafova.yulia@gmail.com

Socialization of education of energy efficient competence in an out-of-school institution

Anotation: The work includes questions on current issues of energy conservation and education of competent workers in this direction. Set of modern educational technologies allows individualized educational process taking into account the person of the pupil. Revealing specific features of each participant, we stimulate it to search of the independent decision of problems, to out of school-education. In out-of-school institutions, the socialization of energy-efficient competence should include the acquisition by students of both theoretical and practical knowledge necessary for creative solutions to energy saving issues in everyday life, as well as to be prepared for future environmental challenges. The transition to information society, in which knowledge and information will be the main productive forces, can not but affect such an area of human activity as extracurricular education. In the information society, the strategy of education is radically changing; its main feature will be openness and accessibility. The need to create a pedagogical software «Basics of Energy Efficiency» as a scientific basis for educational programs, will allow methodically correct organization of group work.

Keywords: basics of energy efficiency; management system; interactive process; innovative technologies; an information society; the electronic textbook; a training individualization; mobility, hypertext technologies; multimedia methods.

УДК 37.015:159.9:316.4:502

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В ЕКОЛОГО– НАТУРАЛІСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

М.В. Боярська, Станція юних натуралістів Новотроїцької селищної ради;

директор, керівник гуртків; maya_family@ukr.net

У статті розкривається проблема громадянської позиції в контексті еколого–натуралістичної діяльності. Сучасний урбанізований світ робить акцент на розвиток економічних процесів збагачення, егоїстичного споживання. Громадські ініціативи відстоюють інтереси історичної ідентичності, амбіційності досягнення покращення умов існування людства, не оцінюючи важливість уваги до стану довкілля. Здорова екологія запорука гармонійного розвитку промисловості, економіки та держави загалом.

Комфортне життя суспільства визначається споживанням природніх ресурсів, екологічна катастрофа стосується кожного члена людської спільноти – чисте довкілля визначає здоров'я цілої нації різних країн світу.

Розкриття поняття реалізації громадянської позиції в контексті еколого–натуралістичного напрямку визначає проблематику та актуальність заданої теми наукової роботи для конференції.

Ключові слова: *громадянська позиція; громадянськість; мотивація; довкілля; патріотизм; екодія; громадянська дія; екологія; еколого–натуралістична діяльність; громадська думка.*

Сучасний стан країни в системі тісних взаємозв'язків та рушійних сил розвитку прогресу не можливий без впливу суспільства. Динаміку та курс пріоритетних активностей визначає поняття громадянськості. Роль суспільства, його морально–ціннісних факторів та методів вирішення соціальних проблем визначається особистостями, як єдиним живим організмом.

Громадянськість – це невід'ємна частина культурної ідентичності індивідів, і фактор, який зумовлює формування індивідуальних, колективних систем орієнтації; моральна якість людини, в якій інтегровані її психофізіологічні, духовні та психічні функції [1, с. 67]. Потреба в самореалізації своїх переконань та світоглядних цінностей формує громадську позицію особистості. Громадянська позиція в суспільстві орієнтована на політичну тематику висвітлення діяльності особистості, як активного

учасника соціальних процесів країни. Увага громадськості зосереджена на дії вирішення соціальних проблем, патріотичної тематики, яка охоплює культурно–історичні цінності народу, економічний та політичний аспект, а ось увага до довкілля в цьому питанні знаходиться на другорядному рівні. Спекуляція та недостатня увага до процесу громадських дій щодо проблематики екології визначає актуальність теми наукової статті.

Здорове довкілля – «страховий поліс» розвитку промисловості, економіки та корисного життя кожного громадянина будь–якої країни світу. Саме громадська думка, позиція та діяльність особистості в вирішенні екологічних питань відіграє важливу роль в формуванні актуальності проблематики поданої теми. Цивілізоване майбутнє для держави передбачає важливі складові: політику держави та її орієнтири, економіку, соціальну мотивацію та активність суспільства, екологічні процеси та покращення умов гармонійного розвитку цілої системи загалом. Патріотизм – це ще й повага до природи, вдячність за ресурси навколишнього середовища, якими людина користується.

Цілісний механізм громадянської позиції підпорядкований відповідальності, яка залежить від активної життєвої позиції, ставленням до виконання свого громадянського обов'язку, самостійності та наполегливості, самоаналізу, самоконтролю, самоорганізації, чесності, та готовності відповідати за власні вчинки. Досягнення високого рівня громадянської відповідальності особистості реалізується через механізм «рефлексії», тобто самоусвідомленням своїх вчинків та сприйняття її оточенням [5, с. 67, 75].

Визначення основних умов впливу громадської позиції в контексті «Еко» на особистість, стратегії популяризації цього явища в соціальному середовищі, етапів формування небайдужих екодій в реалізації еколого–натуралістичної діяльності виступають метою статті в дослідженні «громадянської дії».

Загальний підхід до аналізу суб'єктивного ставлення до довкілля являє собою трикомпонентну структуру, що складається з таких елементів:

емотивного (емоційного); когнітивного (пізнавального); конативного (поведінкового). Новоутворення та особистісні властивості дозволяють розкрити зміст механізму громадянського становлення та самовизначення особистості, виявити його сутнісні, ресурсні та репрезентативні можливості – так актуалізується громадянська позиція [3, с. 111; 6, с. 3].

Реалізація громадянської позиції в еколого–натуралістичній діяльності проходить етапи розвитку відповідно до вікового цензу особистості. Зародження основних форм прояву громадської активності відбувається з самого початку онтогенезу людини. На підставі поданої інформації наукових праць дослідників цього явища теоретичний контент співставляється з тематикою конференції, та екологічним напрямком поданої теми наукової статті.

Примітивною формою соціальної взаємодії з навколишнім середовищем «раннього дитинства» є ототожнення світу на рівні відчуттів, емоційного фону пізнання. Важливими засобами цього періоду в спілкуванні з дитиною виступають підкріплення звукових ефектів звуків природи, яскравих позитивних кольорів, дотиків приємно–корисних матеріалів. Використання аудіальних, візуальних та кінетичних ефектів створюють позитивну картину сприйняття світу.

Період «дошкільників» інтегрує в дитячий світ ігрову комунікацію на рівні пізнавального компоненту. Задача зовнішніх факторів у вигляді сім'ї та садочка задовольнити потреби особистості дитини в контексті відповідей на зацікавлені питання, рольових ситуаційних ігор, використання методів казкотерапії, налагодження зв'язків комунікації з представниками флори та фауни з емпатійною метою стосунків дитини та природи. Сім'ї належить вирішальний вплив на формування самосвідомості та моральних орієнтирів дитини, які стають базовим компонентом її життєвої громадянської позиції. Від питань, що обговорюються в сім'ї, залежить якість цілісного формування особистості, що відображає систему поглядів, переконань, ідеалів, традицій та звичаїв [2, с. 18]. Закладені в умовах сім'ї основи особистісних громадянських

якостей розвиваються та поглиблюються під час перебування дитини в дошкільному навчальному закладі [2, с. 19].

Ази екологічних знань можна давати дітям на заняттях з малювання, розвитку мовлення та вивчення рідного краю, формуючи когнітивний компонент ставлення до довкілля. Щодо емотивного та поведінкового компоненту, то їх доцільно формувати в безпосередній діяльності – догляд за живим куточком, екскурсіях рідним краєм та заходам, спланованих для облаштування довкілля, таких, як прибирання ігрового майданчика, насадження квітів [3, с. 112].

Важливо на даному етапі не зруйнувати момент сильного інтересу та захоплення дитини, власним прикладом мотивувати дитину діяти з користю по відношення до природи.

Наступний етап вікової періодизації особистості «шкільний вік», провідна роль формування громадянських якостей дитини належить педагогу, оскільки саме він має найбільший і незаперечний авторитет. Повинно бути створено підґрунтя формування громадянської позиції, а саме, забезпечення умов для накопичення суспільно–корисних знань та формування вмінь свідомо оцінювати власні дії, та давати об'єктивну оцінку поведінці іншим [2, с. 20].

Встановлення соціальних ролей «Захисника чи Руйнівника Природи» свідомого вибору дитини з підкріпленням навчальних матеріалів: вирішенню ситуаційних задач, перегляд повчальних мультфільмів, розгляд презентаційних карток на визначення користі або шкоди для природи є допоміжним засобом в професійній діяльності керівника гуртка.

Високий пізнавальний інтерес у шкільному віці до світу природи, а також спостережливість можуть бути використані для розширення екологічної ерудиції. Для формування когнітивного компоненту екологічної свідомості використовується література з яскравими фото та малюнками тварин і рослин, екскурсію на природу, до природничого музею, зоопарку чи заповідника, де

кваліфікований спеціаліст розповість багато цікавого про тварин та їх охорону [3, с. 113].

Вище зазначені методи навчальної діяльності виступають каталізатором, рушійною силою формування громадянської позиції.

Відносини з довкіллям у «підлітковому віці» трансформуються у високий рівень тяжіння особистості до практичної взаємодії з оточуючим світом. Створюються сприятливі умови до формування екологічної поведінки, тому важливо використовувати ці умови, залучаючи підлітків не тільки до широкого вивчення довкілля, а й до активних дій щодо його охорони та поліпшення [3, с. 114]. Об'єктивною стороною громадянського самовизначення старшокласника стає повсякденна практика громади у вирішенні всього спектру соціально значущих питань. У цьому віці вперше робляться свідомі спроби для наслідування подібних прикладів життєвої стратегії, виникненню потреби зроби щось власне, вагомніше побаченого та почутого [6, с. 5].

Ефективним методом на даному віковому етапі реалізації громадянської позиції в суспільстві це залучення підлітків до волонтерської діяльності, участь у природоохоронних акціях та флешмобах, створення екологічних проектів та тематичних хабів, вирішення глобальних проблем людства, проходження курсів та практичних занять.

Важливою формою виховної діяльності позашкільної освіти є бесіди, лекції, виступи на екотематику. На цьому етапі слід забезпечувати для гуртківців формування умінь та навичок самовиховання, що є основними показниками зрілої особистості [2, с. 22].

З цього приводу Л. Орлан–Лембрик зауважує, що соціальна, психологічна специфіка полягає у тому, що саме в ці роки відбувається активний процес набуття досвіду спілкування у суспільстві, формування соціальних установок, їх когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів [4].

Важливим чинником формування громадянської позиції є громадські об'єднання та організації, завдяки яким молодь реалізує свої прагнення до самостійної участі в житті суспільства та держави в моделі проблематики ЕКО [2, с. 24].

Результативна реалізація громадянської позиції особистості визначається детермінантами ефективності розвитку суспільств, висвітлених в працях Б.Д. Гаврилишина [1, с. 19].

Наукова інформація даної теорії Б.Д. Гаврилишина співставляється з реалізацією громадянської позиції в еколого-натуралістичній діяльності.

Функціонування ефективності соціальних дій розвитку суспільств визначаються основними факторами:

1. Соціальними у вигляді прагнення, здійснення та взаємовідносин, що коріняться у цінностях [1, с. 19].

Прагнення в екологічному контексті визначають потреби особистості покращувати умови свого існування, гармонійного співіснування людини та природи. Всі ці елементи формують «здійснення» екодії учасника громадянського суспільства через участь, небайдужу увагу в вирішенні першочергових проблем довкілля. На основі спільних інтересів та мотивації «взаємовідносини» полягають в підтримці екологічних зв'язків визначення особистої соціальної ролі. Інтерес до природи, емпатійне ставлення до довкілля, небайдужість та відповідальність базуються на морально-етичних цінностях.

2. Політичними в проявах характеру влади, її використання та сприйняття, які знаходять свої відображення у формах правління [1, с. 19].

Основна детермінанта розвитку суспільства та його громадянськості «характер влади» відображає орієнтацію влади на вирішення екологічних проблем в полюсах «позитиву» (підтримки) чи «негативу» (саботажу) екопроектів. Особистісний підхід «використання та сприйняття влади» залежить від довіри до керівництва державою та її тісної взаємодії з

населенням. Політичні детермінанти знаходять своє відображення в формах правління країною.

3. Економічними у вигляді ресурсів, наснаги до праці, ноу–хау, інвестицій, зумовлених економічною системою [1, с. 19].

Наявність ресурсів реалізації екологічної громадянської позиції зумовлюють виникнення наснаги до праці, мотивації цілеспрямовано діяти особистості. Креативний погляд та індивідуальний стиль, створення чогось нового, неординарного – «Ноу-хау» економічної детермінанти. Фінансова складова у вигляді інвестицій сприяють популяризації екоактивності, та впровадження її в глобальному контексті в маси серед верств населення.

Трикомпонентна система детермінант ефективності суспільства за Б.Д. Гаврилишином визначають загальне явище «характер суспільного ладу», які знаходяться в залежності від «умов ефективності розвитку»: сумісності компонентів та взаємодією із зовнішнім середовищем [1, с. 19].

Характер суспільного ладу в проявах громадянської позиції особистості розкриває залучення суспільства до екодіяльності, створення єдиної тісної гілки екоодномумців. Ефективність системи взаємозв'язків залежить від внутрішніх (системності, злагодженості, ритмічності процесів, циклічності, нерозривності творчих етапів діяльності особистості) та зовнішніх (актуальності критичності проблеми, залучення різних ланок впливу, врегулювання впливу зовнішніх подразників) умов ефективності.

Соціальна життєздатність суспільства потребує певної відповідності між прагненнями та сподіваннями, досягненнями – здійсненнями, мріями і реальністю, усвідомленням свої прав та їх реалізацію. Соціальна природа залежить від стосунків між людьми на різних рівнях структури суспільства. Стосунки, у свою чергу, формуються під впливом переконань, цінностей, що відповідають усталеним потребам і уявленням про справедливість [1, с. 20].

Розуміння взаємодії трьох складових суспільного ладу та умов його ефективності дозволяють позбутися різних ідеологічних тенет, розробити певний суспільний проект, який міг би мобілізувати перебудову політичних та

економічних інституцій, уникаючи глобальних катаклізмів світу. Економічні перспективи розвитку країни тим кращі, чим більші природні багатства вона має [1, с. 27].

Громадянська позиція має бути орієнтована не тільки на покращення стану довкілля, а й популяризувати професійну точку зору в контексті природоохоронних проблем та шляхів їх оптимального вирішення. Активність в природоохоронних акціях, залучення до волонтерських екологічних ініціатив – глобальний спектр самореалізації громадянськості, як соціального явища.

Реалізація громадянської позиції в еколого–натуралістичній діяльності на базі Станції юних натуралістів Новотроїцької селищної ради відбувається шляхом участю в акціях:

1. «Допоможемо зимуючим птахам» через виконання ряду завдань: заготівлею кормів для майбутньої підгодівлі птахів, виготовлення годівнички, проведення просвітницької діяльності серед верств населення у вигляді брошур та листівок, догляд за годівницями та спостереження за птахами в зимову пору;

2. «Букет замість ялинки» – виготовлення альтернативних видів ялинок з матеріалів переробки природньої та штучної сировини, популяризація правильної екоповедінки під час новорічних свят («Ялинка в горщику», «Ні – петардам»).

3. «Година Землі» реалізується через підпис петицій в підтримці ініціатив по збереженню навколишнього середовища, виконання календарного чек листу екозавдань, участь в міжнародних онлайн форумах.

4. «Міжнародний День Землі та Всесвітній День Довкілля» спирається на об'єднанні спільних зусиль громадських організацій в проведенні тематичних заходів, присвячених природі.

5. «День навколишнього середовища» вже другий рік поспіль відзначається на базі СЮН акцією «Стоп Пластику, Ні поліетилену», перегляд

прямої трансляції в реальному часі «Екостежка. Дика природа Кенійського сафарі – парку».

Важливу роль в популяризації ековиховання відіграє співпраця з різними громадськими організаціями. Станція юннатів є активним учасником в розвитку юннатівського руху від КЗ «ЦЕНТУМ» Херсонської обласної ради, НЕНЦ. Налагоджені зв'язки з Всесвітнім фондом дикої природи та його представництвом в Україні (WWF), УТОП, ЕкоДією, GLOBE.

Отже, еколого–натуралістична діяльність можлива в реалізації громадянської позиції, як основний чинник підтримки та допомоги довкіллю. Сортування сміття, впровадження відновлювальної енергії, озеленення населених пунктів, підтримка розвитку біорізноманіття фауни та флори повинно стати корисною навичкою людства. Саме екологічний фактор виступає моральною стороною етикету особистості.

Список використаних джерел

1. Гаврилишин Б. Д. (2009). До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському клубові / Б. Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 3-тє, допов. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ.: 2009. – 248 с.

2. Кафарська О. Б. (2014). Психолого–педагогічні основи формування громадянської позиції особистості. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Випуск 2 (5). С. 17–27.

3. Львовичкіна А. М. (2004). Основи екологічної психології: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. – 136 с.

4. Орлан–Лембрик Л. Е. (2003). Соціальна психологія. посібник / Л.Е. Орлан–Лембрик. – К.: Акамвидав. – 2003. – 448 с.

5. Фурман О. (2015). Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. Психологія і суспільство. 2015. №1. С. 65–91.

6. Шульга (Гриджук) В. Д. (2015). Соціально–психологічні аспекти громадянського розвитку особистості в ранньому юнацькому віці. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2015. №2. С. 1–14.

References

1. Gavrylyshyn B. D. (2009). Do efektyvnykh suspilstv: Dorogovkazy v majbutnye: dop. Rymському клубові / B. Gavrylyshyn; uporyad. V. Rubczov. – Vyd. 3-tye, dopov. – K.: Univ. vyd-vo PULSARY.: 2009. – 248 s.

2. Kafarska O. B. (2014). Psyxologo–pedagogichni osnovy formuvannya gromadyanskoyi pozyciyi osobystosti. Prykarpatskyj yurydychnyj visnyk. 2014. Vypusk 2 (5). S. 17–27.

3. Lovochkina A. M. (2004). Osnovy ekologichnoyi psyxologiyi: Navch. posib. – K.: MAUP, 2004. – 136 s.

4. Orlan–Lembryk L. E. (2003). Socialna psyxologiya. posibnyk / L.E. Orlan–Lembryk. – K.: Akamvydav. – 2003. – 448 s.

5. Furman O. (2015). Gromadyanska vidpovidalnist osobystosti yak predmet psyxologichnogo doslidzhennya. Psyxologiya i suspilstvo. 2015. №1. S. 65–91.

6. Shulga (Grydzhuk) V. D. (2015). Socialno–psyxologichni aspekty gromadyanskogo rozvytku osobystosti v rannomu yunaczkomu vici. Naukovyj visnyk Xersonskogo derzhavnogo universytetu. Seriya «Psyxologichni nauky». 2015. №2. S. 1–14.

М. В. Боярская, Станция юных натуралистов Новотроицкого поселкового совета; директор, руководитель кружков, maya_family@ukr.net

В статье раскрывается проблема гражданской позиции в контексте эколого–натуралистической деятельности. Современный, урбанизированный мир устанавливает акцент на развитие экономических процессов обогащения, эгоистического потребительства. Гражданские инициативы защищают интересы исторической идентичности, амбициозность в достижении улучшения условий существования человечества, не уделяя должное внимание состоянию окружающей среды. Здоровая экология – залог гармонического развития промышленности, экономики и государства в целом.

Комфортная жизнь общества определяется употреблением природных ресурсов, экологическая катастрофа касается всех участников социума – чистая окружающая среда определяет здоровья целой нации каждой страны мира.

Раскрытие понятия реализации гражданской позиции в контексте эколого–натуралистического направления определяет проблематику, и актуальность заданной теме научной работы для конференции.

Ключевые слова: гражданская позиция; гражданственность; мотивация; окружающая среда; патриотизм; экодействие; гражданская деятельность; эколого–натуралистическая деятельность; экология; гражданская мысль.

M. V. Boyarska, Station of young naturalists of Novotroitsk village council;
director, head of circles; maya_family@ukr.net.

«IMPLEMENTATION OF CIVIC POSITION IN THE ECOLOGICAL AND NATURALISTIC ACTIVITIES OF THE INDIVIDUAL»

Civic position in society is focused on the political issues of coverage of the individual as an active participant in the social processes of the country. Public attention is focused on actions to solve social problems, patriotic issues, which covers the cultural and historical values of the people, economic and political

aspects, but attention to the environment in this matter is secondary. Speculation and insufficient attention to the process of public action on environmental issues determines the relevance of the topic of the scientific article.

The civilized future for the state provides important components: state policy and its guidelines, economy, social motivation and activity of society, environmental processes and improving the conditions for the harmonious development of the system as a whole. Patriotism is also respect for nature, gratitude for the environmental resources that people use. Healthy environment - "insurance policy" for the development of industry, economy and useful life of every citizen of any country in the world. Public opinion, position and activities of the individual in addressing environmental issues play an important role in shaping the relevance of the issues of this topic. Determining the main conditions for the influence of public position in the context of "Eco" on the individual, strategies for promoting this phenomenon in the social environment, the stages of formation of indifferent ecodias in the implementation of ecological and naturalistic activities are the aim of the article in the study of "civic action".

Key words: civil position; citizenship; motivation; environment; patriotism; ecology; civic action; ecological and naturalistic activity; ecology; public opinion.

AGILE-ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЄКТНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ В ОСВІТІ

Людмила Іваненко

Сучасні вимоги до здобувача освіти міняються все більш динамічно в останні роки. Від слухачів вимагаються все нові і нові компетентності, навички, знання і стилі роботи. Провайдери освітніх послуг мають встигати за суспільними змінами, щоб витримувати конкуренцію. Метою публікації є висвітлення сучасних технологій проєктного менеджменту в освіті. Основний акцент зроблено на філософії Agile, як сукупності технологій гнучкого управління проєктами. Розроблена для сфери ІТ, ця філософія

успішно запозичена в міждисциплінарному полі. Водночас, у сфері освіти її методи почали імплементуватись відносно недавно. Публікація розглядає Agile як специфічну філософію, містить аналіз дискусій навколо її трактування, а також виокремлює технології Agile, які найбільш успішно зарекомендували себе в проєктному менеджменті в освіті.

Ключові слова: Agile-технології, проєктний менеджмент, Scrum, Kanban, Trello, Padlet, освіта, педагогіка.

Актуальність. Сфера освіти в останні роки дедалі більше набуває міждисциплінарного характеру за рахунок залучення методологій, інструментів, методів, прийомів, технік і технологій інших галузей. Проєктний менеджмент також є відносно інноваційним інструментом в освіті, запозиченим зі сфери бізнесу. Проте, за короткий час він засвідчив свою високу ефективність, адже застосування його методів і прийомів сприяє оптимізації освітньої галузі за рахунок залучення додаткових коштів, ініціювання нових проєктів, які виводять сучасні освітні практики за межі усталеної діяльності. Запровадження в діяльність закладів освіти проєктного менеджменту призводить до зростання зацікавленості з боку стейкхолдерів, покращення матеріальної бази, підвищення привабливості освітніх послуг. Зрештою, все це призводить до покращення якості організації освітнього процесу.

Водночас, проєктний менеджмент у галузі освіти має низку специфічних викликів. Один із них – залучення інноваційних інструментів, які довозлять краще адаптувати його до потреб галузі. Вирішити цю проблему може дозволити імплементація Agile-технологій.

Метою даної розвідки є аналіз можливостей Agile-технологій в проєктному менеджменті у галузі освіти.

Аналіз публікацій дозволив встановити, що більшість дослідників на сьогодні визнають перспективним використання Agile у сфері освіти у трьох напрямках:

- у розробці навчальних продуктів;
- у формування індивідуальної освітньої траєкторії;
- в якості інноваційної педагогічної технології.

Актуальність даної теми з-поміж зарубіжних (здебільшого європейських та американських) спеціалістів зумовила появу низки різнопланових публікацій, присвячених філософії Agile в освіті. Так, Паскуаль Салза зі співавторами наводить цікаву статистику появи відповідних розвідок, присвячених agile в освіті: здебільшого дана тема є предметом обговорень на конференціях (80,5 % публікацій – це матеріали конференцій), 18 % із них – у міжнародних виданнях. З-поміж 200 проаналізованих – тільки одна є розділом книги і одна є технічним звітом. 36 статей (18 %) були опубліковані у період з 2003 по 2009 роки. Починаючи з 2010 року кількість публікацій починає суттєво зростати з року в рік, з 14 до 27 (2017 року), що загалом становить 82 % від загального обсягу. З-поміж них 41 % стосуються специфічно Scrum – 41% і тільки 3 % – Kanban [3, с. 26-28].

З-поміж вітчизняних дослідників Agile розглядається в першу чергу як методологія і як чинник модернізації сучасного освітнього простору. В окресленому контексті дану проблематику розглядали у своїх працях Т. Яковишина [12], М. Гвоздь, Ю. Злидник [7], Р. Гатулин, Д. Колупаєва [6] та ін. Окремі аспекти даної проблеми в науковій літературі були також проаналізовані в публікаціях М. Манокіна, А. Ожегова, Е. Шенкмана [11], К. Комарова [11] та ін. Значна частина розвідок присвячені проблемам застосування Agile-інструментів для навчання проєктному менеджменту студентів різноманітних бізнес-спеціальностей. Водночас варто відмітити, що спеціальних публікацій, які би деталізували можливості використання принципів Agile в освіті, зокрема проєктному менеджменту в галузі освіти, все ще залишається дуже мало.

Виклад основного матеріалу. Agile-методи почали поширюватись зі сфери розробки програмного забезпечення в інші галузі відносно недавно. 2001 року команда з 17 провідних розробників програмного забезпечення

опублікувала «Маніфест для Agile розробників програмного забезпечення». Цей документ встановив цінності та підходи, які започаткували рух розробників програмного забезпечення, спрямований на «покращення шляхів розробки ПЗ через діяльність і допомогу один одному». Ключовою ідеєю стало пришвидшення виконання повторюваних процесів замість заглиблення в сутність процесів на самому початку. Іншими словами, Agile – це швидка спільна робота, спрямована на отримання швидкого конструктивного результату. Agile з англійської перекладається буквально як «спритний» і означає сукупність «гнучких» підходів або фреймворків.

Згодом на основі цих підходів сформувалась унікальна Agile-філософія. Найперша характеристика Аджайл – це гнучкість реагування. Якщо подивитись на перелік сучасних освітніх soft skills, розроблених Світовим економічним форумом на період до 2025 року, перші місця в ньому посідають навички комунікації, гнучкість мислення, креативність, уміння знаходити рішення в складних невизначених умовах, уміння навчатись впродовж життя.

Відповідно застосування Agile доречно у тих галузях, де відчувається найбільш значний розвиток і зміни. Відтак, Agile стає відчутно корисним для сфери освіти з її динамічним реформуванням. Нові виклики, які виникають щодня перед освітою, потребують такого ж швидкого реагування.

Формування цих навичок є надзвичайно актуальним у сфері проектного менеджменту. В галузі освіти проектний менеджмент спрямований на поєднання наукових знань і технологій з практичними навичками і орієнтований на отримання найбільш ефективного освітнього результату. Управління освітніми проектами представляє собою живу методологію організації, планування і координації використання людських і фінансових ресурсів протягом всього життєвого циклу проекту. Основою успішної діяльності проектного менеджера є три складові - якість проекту, його вартість і час на реалізацію. Освітні проекти, як правило, коротко- або середньострокові, орієнтовані на конкретний освітній результат і потребують залучення додаткового фінансування через чітко нормовані витрати закладу

освіти як (як правило) державної установи. Крім того, в проектному менеджменті від представника сфери освіти вимагається додаткова кваліфікація – проектного менеджера. Відтак, пересічний освітянин часто стикається з переліком викликів, властивих для роботи менеджера-початківця: як формувати команду, де шукати ресурси для імплементації проекту, як працювати зі звітною та фінансовою документацією тощо. Саме за таких умов застосування Agile буде доречним розглядати як набір інструментів для подолання цих викликів.

Якщо у вітчизняних публікаціях Agile трактують як освітню методологію, то в зарубіжній історіографії Agile розглядається передусім як філософія, а не як сукупність методів. А. Єврокімов пропонує розрізняти Agile як систему гнучких підходів та Agile як філософію і систему цінностей [8]. Ми дотримуємось саме такої позиції, оскільки поділяємо твердження про те, що філософія Agile сама по собі не дає чітких алгоритмів, способів та прийомів рішення задач проектного менеджменту. Навіть гнучкий фреймворк Scrum не є ані процесом, ані технікою чи методом. Водночас його ролі, заходи і артефакти є обов'язковими для його успішного використання. При цьому «гнучкі» підходи, що входять до Agile часто передбачають конкретні твердження: на відміну від методологій, методів і фреймів розробки ПЗ, в основі Agile – не конкретні процеси і не їх частини, а цінності високого рівня. Слідування цим цінностям підвищує швидкість розробки та освітній ефект від вироблених продуктів [4, с. 51].

Основні принципи Agile:

- люди і взаємодія важливіші за процеси й інструменти;
- продукт, який працює, важливіший за вичерпну документацію;
- співробітництво із замовником послуг/продукту важливіше за узгодження умов контракту;
- готовність до змін важливіша за дотримання початкового плану.

В проектному менеджменті важливим є отримання нового продукту (результатів), який розробляє залучена команда. Agile особливо ефективно

себе показує в області творчих підходів, креативності, в ситуаціях невизначеності, що потребують швидких нестандартних рішень. Саме такими умовами наразі характеризується освітній менеджмент.

Окреслені цінності Agile наступним чином проявляють себе в проєктному менеджменті в освіті:

1. Цінність людей. Щоб команда працювала ефективніше, процеси та інструменти не повинні її обмежувати. В Agile ні процес, ні технології не диктують, що робити людям. Більше того, члени команди самостійно вирішують, як обрати, змінювати і застосовувати інструменти роботи. Ще один аспект – щоб прискорити процес, люди мають взаємодіяти між собою особисто, а не письмово і дистанційно. В сучасних умовах пандемії, коли освіта вимушено переходить он-лайн, доцільно використовувати відеозв'язок з інтерактивними он-лайн дошками.

2. Цінність продукту. В проєктному менеджменті найважливішим завданням є отримання продукту проєкту. Agile зміщує акцент зі шляху, яким рухається проєктний менеджер та команда, з процесу на результат (сам продукт). Таким чином, працюючий продукт стає важливішим за шлях його отримання та всі супровідні процеси, документи. Сучасна освіта спрямована на задоволення клієнта від продукту (чи то конкретного фізичного продукту, чи то освітньої послуги). Відтак, Agile вимагає зосередитись на самому продукті і його якісних характеристиках, а не на складанні планів, списків, діаграм чи звітів.

На сьогодні на такий принцип роботи переходить крупний Європейський освітній донор – програма Erasmus+, коли спрощується і фінансова, змістова документація і звітність. Для прикладу можна назвати інших середніх та невеликих донорів, які запитують від реципієнтів розлогу і дуже деталізовану документацію, розробка якої вимагає значних часових затрат і сповільнює роботу над продуктом.

3. Комунікація із замовником. Комунікація з бенефіціарами освітніх послуг важливіша за узгодження і дотримання всім умов попередньої угоди.

Детально прописані умови на початку проєкту можуть стати на заваді його успішному завершенню. Адже в процесі реалізації зникне можливість застосовувати нові креативні підходи, інноваційні інструменти, які у великій кількості з'являються на ринку освітніх послуг тощо. Аби цінність продукту зростала швидше, замовник послуг і виконавець мають постійно спілкуватись один із одним, а питання та зміни, що напрошуються, швидко розглядаються обома сторонами. В освітній сфері замовниками продукту стають здобувачі освіти, а заклад освіти з персоналом стають виконавцями, що створюють готовий продукт – освітню послугу. І для того, щоб якість цієї послуги залишалась на висоті, виконавець і замовник мають довіряти один одному.

4. Готовність до змін важливіша за неуклінне дотримання початкового плану. Зручність філософії Agile в даному випадку проявляється в тому, що ризики невиконання проєкту не відкладаються на потім, на кінцевий етап, коли вже може стати запізно вносити зміни до змісту роботи чи термінів, або змінювати команду. (Адже особливість проєктного менеджменту в освіті – це наявність чітких хронологічних рамок – семестрів навчання, або періодів між атестаціями). Тому саме в освітньому проєктному менеджменті посунути ці рамки набагато складніше, ніж навіть в ІТ сфері, звідки запозичено ці підходи. Agile в даному випадку пропонує не тільки інтеративність у роботі, але й готовність до змін на всіх етапах імплементації освітнього проєкту. В Agile філософії акцент робиться на виконанні найціннішого в першу чергу. Важливими при цьому залишаються прозорість продукту для замовника та можливість внесення змін під час розробки продукту. З боку замовник продукту (слухача, здобувача) важливим є готовність до нових можливостей, готовність зробити неочікуваний вибір в умовах непередбачених змін.

З основоположних принципів маніфесту Agile для проєктного менеджменту також можуть стати в нагоді наступні:

- найвищою цінністю визнається задоволення замовника освітніх послуг за рахунок швидкого й гарантованого досягнення результатів проєкту;

- проєкти варто будувати навколо зацікавлених людей, яких варто забезпечити необхідними умовами роботи, довірою і підтримкою;
- успішна поступова імплементація проєкту – найкращий показник прогресу;
- простота як мистецтво не робити зайвої роботи, дуже важлива;
- кращі проєктні рішення виходять у команд, найбільш здатних до самоорганізації;
- команда сама продумує засоби підвищення своєї ефективності і відповідно коригує робочий процес;
- спокійне ставлення до вимог і змін навіть в кінці виконання проєкту.

Дослідники філософії Agile також виділяють низку принципів, які можуть стати в нагоді при імплементації його в освітньому проєктному менеджменті. Ці принципи загалом доповнюють засадничі цінності Agile:

- 1) потреби клієнта (слухача, здобувача освіти) зрозумілі всім. На потребах здобувача освіти, як основного бенефіціара, фокусується не тільки керівництво закладу, але і вся проєктна команда. Тобто кожен із учасників освітнього процесу розуміє, хто є споживачами освітніх послуг, і які їх потреби. Це допомагає приймати адекватні рішення.
- 2) освітні процеси та організація навчання істотно спрощені. При такому підході члени проєктної команди (викладачі) можуть сфокусуватись на здобувачах освіти і на якості освітнього продукту.
- 3) імплементація проєкту здійснюється короткими циклами (інтераціями). За цей час команда виробляє певну частину продукту для клієнта. В освіті міжквартальні періоди чи семестри можуть виступати такими інтераціями. В закладах післядипломної освіти це можуть бути навчальні сесії.
- 4) система зворотнього зв'язку. Розробники надають бенефіціару продукт і одразу отримують відгук. Таким відгуком в освіті є система опитувань здобувачів. У закладах освіти такі опитування проводяться регулярно, як правильно після прослуханої дисципліни. Отриманий

фідбек дозволяє оперативно відреагувати – виправити, вдосконалити освітній продукт, додати щось корисне і запустити його на новий цикл.

- 5) максимум повноважень надається усім учасникам в процесі імплементації проєкту. Члени команди самі несуть відповідальність за окремі етапи та мають право індивідуально вирішувати те чи інше питання, не чекаючи на погодження з адміністрацією закладу. Це значно прискорює роботу і дозволяє швидше отримати продукт належної якості. Втім, саме цей аспект залишається одним із найболючіших у вітчизняних освітніх закладах через повільну зміну кадрів і неготовність до нових форм і методів роботи, до делегування широких повноважень пересічним працівникам освіти.
- б) важливою у Agile філософії є внутрішня мотивація замість традиційної системи заохочень і покарань, яка ще наразі продовжує використовуватись в українських закладах освіти. Водночас, саме такий підхід міг би стати рятівним колом для галузі в умовах відсутності належного фінансування. Agile-методи дозволяють таким чином налагоджувати освітні процеси, що співробітники залишаються більш задоволені і щасливіші від роботи, бачать задоволення споживачів послуг, цінують довіру та надані їм можливості для самореалізації та розвитку. Люди з такою внутрішньою мотивацією краще справляються з роботою, особливо якщо вона складна і творча.
- 7) ще одна важлива для проєктного менеджменту характеристика – це «гнучкість мислення». Під цим терміном мається на увазі розуміння людиною цінностей Agile. В публікаціях, присвячених застосуванню Agile в освіті, часто підкреслюється, що наріжною проблемною сьогоденного проєктного менеджменту є неможливість змінити образ мислення багатьох представників старшого покоління управлінців.

Для того, щоб Agile не залишився всього лише гарною, але абстрактною філософією, потрібен набір технологій, які дозволять втілити його принципи в повсякденній практичній роботі в закладах освіти. Найчастіше образ мислення Agile реалізується через фреймворк Scrum та технологія Kanban. Саме на них ми зупинимось в першу чергу.

Scrum – це конкретний практичний підхід, який, як правило, вивчається разом з усією філософією Agile. Термін Scrum був запозичений з регбі, де він означає хватку гравців навколо м'яча. Вперше таке порівняння з грою в середовищі управління проектними командами було застосовано Х. Такеучі та І. Нонака ще 1986 року, а в широкий ужиток прийшло на початку 2000-х. Відпочатку термін позначав удосконалення методології управління розробки програмних продуктів [5, с. 107].

В системі освіти Scrum застосовується як освітня технологія, яка дозволяє розвинути комунікативні компетентності здобувачів освіти, сформувати навички командної роботи та ефективної участі у мозкових штурмах. Скрам представляє собою чітко прописаний алгоритм організації роботи, чітку термінологію, розподіл ролей та обов'язків. Його легкість застосування в освіті пояснюється вимогами до наявності коротких циклів проекту, зустрічами для обговорення між членами команди та готовність неодноразово змінювати вимоги до кінцевого продукту.

Таким чином, якщо Agile – це філософія, то Scrum – це її реалізація. Скрам – це стандартизований набір зустрічей команди.

До інструментів Agile, надзвичайно корисних для освітнього проектного менеджменту, також відноситься і технологія дошок із завданнями і позначками про їх виконання. Класичний приклад, який найбільш поширений у проектному менеджменті в освіті є Kanban, який часто називають «методом балансу». Завдання цієї технології – збалансувати різних спеціалістів всередині команди та уникнути ситуацій, коли оді члени команди цілодобово працюють, а інші скаржаться на відсутність завдань. Всі процеси в Kanban поділяються за логікою «Заплановано», «В розробці / в процесі», «Виконано».

Це основні складові. Паралельно, в залежності від типу проєкт і складності завдань можна додавати ще допоміжні вкладки, наприклад, «На тестуванні», «Потребує втручання» тощо. При цьому ролі власника продукту та скрам-майстера відсутні, а процеси поділяються не на спринти, а на стадії виконання завдань.

Головним показником ефективності в Kanban є час виконання завдання. Для візуалізації подібних технологій Agile підходять як фізичні так і електронні дошки. Вони дозволяють зробити процес більш прозорим та зрозумілим для усіх учасників команди. В проєктному менеджменті в освіті вже здавна використовують систему різнокольорових стікерів. Проте, на сучасному етапі, особливо в умовах пандемії COVID-19 та в умовах дистанційного навчання та організації освітнього процесу взагалі, використання електронних дошок є набагато більш зручним та ефективним інструментом.

Прикладом такої дошки, яка добре зарекомендувала себе в галузі освіти загалом і в проєктному менеджменті зокрема є Trello. Головна її перевага для освітян – безоплатний доступ для всіх учасників, інтуїтивно простий інтерфейс і легкість в роботі. Мінімальний набір інструментів дозволяє швидко почати командну роботу. Колонки «Зробити», «В роботі», «Зроблено» відповідають базовим вимогам Scrum. Функціонал дозволяє швидко налаштувати робочі процеси для будь-яких задач: від постановки мети кожного етапу, планування, нарад та проєктів до спільних заходів. Також спільну роботу можна налаштувати для команд різних розмірів – від двох осіб до кількох тисяч учасників. Використання Trello особливо актуально в проєктному менеджменті в умовах пандемії, оскільки забезпечує безперервність процесу управління освітніми проєктами в умовах віддаленої роботи.

Ще одним прикладом такої Scrum-дошки, яка на високому рівні зарекомендувала себе в проєктному менеджменті в освіті є Padlet. Її особливість полягає в широкому функціоналі саме для галузі освіти:

можливість створювати конспекти лекцій, нотатки до екзаменів, чернетки та готові презентації з розмаїттям стилей. Такий варіант дошки сприяє творчому розвитку, креативному підходу, створенню унікальних завдань, адаптованих під конкретну аудиторію здобувачів освіти.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можливостей і доцільності імплементації Agile-технологій в проєктному менеджменті в освіті можна зробити наступні висновки. Технології Agile вже стали органічним набором інструментів, які легко адаптувати і застосувати для сучасного проєктного менеджменту в освіті. При цьому зберігаються основні підходи філософії Agile, орієнтованої на досягнення швидкого результату. Водночас по відношенню до сфери освіти Agile варто розглядати не як методологію, що складається з набору чітких методів, прийомів та алгоритмів, а як філософію, засновану на системі базових цінностей. Agile-технології дозволяють вирішити основні типові для освітнього менеджменту проблеми: скоротити час отримання результату, цікавого для стейкхолдерів та пришвидшити час прийняття рішень як всередині команди, так і на рівні адміністрації закладу освіти; покращити якість освітнього процесу за рахунок прямого контакту зі стейкхолдерами та отримати швидкий фідбек і відповідне швидке реагування за рахунок фокусу на готовий продукт, а не на документацію чи інші допоміжні, але другорядні процеси.

Рекомендаціями для подальшого дослідження можуть стати наступні: провести порівняльні дослідження ефективності різних інструментів, що відповідають за імплементацію філософії Agile в проєктному менеджменті в освіті; проаналізувати можливості перенесення технологій Agile на інші дисципліни та механізми регулювання освіти; відстежувати й аналізувати зміни на ринку Agile-технологій з метою виявлення найбільш ефективних для застосування у закладах освіти.

Список використаних джерел:

1. Budu J. Applying Agile Principles in Teaching Undergraduate Information Technology Project Management. *International journal of information and communication technology education: an official publication of the Information Resources Management Association*. 2018. № 14 (3). Pp. 29–40.
2. Rush D.E., Connolly A.J. An Agile Framework for Teaching with Scrum in the IT Project Management Classroom. *Journal of Information Systems Education*. Volume 31. 2020. Issue 3. Pp. 196–207.
3. Salza P., Musmarra P., Ferrucci A. Agile Methodologies in Education. A Review Bringing Methodologies from Industry to the Classroom. *Agile and Lean Concepts for Teaching and Learning*. Singapore: Springer. 2019. Pp. 25–45.
4. Sharp J., Lang G. Agile in Teaching and Learning: Conceptual Framework and Research Agenda. *Journal of Information Systems Education*. 2018. 29 (2). Pp. 45–52.
5. Sibona C., Pourreza S., Hill S. Origami: An Active Learning Exercise for Scrum Project Management. *Journal of Information Systems Education*. 2018. № 29(2). Pp. 105–116.
6. Гатулин Р.Р., Колупаева Д.А. Методология Agile для современного школьного образования. *Санкт-Петербургский образовательный вестник*. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-agile-dlya-sovremennogo-shkolnogo-obrazovaniya/viewer>
7. Гвоздь М.Я., Злидник Ю.О. Agile – нова методологія менеджменту: теоретичні аспекти. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 25. Pp. 230–235.
8. Евдокимов А. Обзор Agile. Что это: методология, метод или философия? 2020. 14 ноября. URL: <https://scrumtrek.ru/blog/agile-scrum/4029/metodologiya-agile/>
9. Комарова К. Agile-філософія як інструмент використання гнучких підходів в публічному управлінні. *Аспекти публічного управління*. 2020. Том 8. Спецвипуск № 1. С. 68–71.

10. Лукашенко М.А., Телегина Т.В. Управление созданием образовательных продуктов с помощью метода Scrum. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2019. Т.8. № 2(27). С.223–227.
11. Манокин М.А., Ожегова А.Р., Шенкман Е.А.. Методология Agile в образовательной среде. *Университетское управление: практика и анализ*. 2018. 22(4). С. 83–96.
12. Яковишина Т. Agile-методологія як чинник модернізації сучасного освітнього простору. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 19. Т. 2. С. 217–223.

References:

1. Budu, J. (2018) Applying Agile Principles in Teaching Undergraduate Information Technology Project Management. *International journal of information and communication technology education: an official publication of the Information Resources Management Association*. № 14 (3). 29–40. [in English].
2. Rush, D.E., Connolly, A.J. (2020) An Agile Framework for Teaching with Scrum in the IT Project Management Classroom. *Journal of Information Systems Education*. Volume 31. Issue 3. 196–207. [in English].
3. Salza, P., Musmarra, P., Ferrucci, A. (2019) Agile Methodologies in Education. A Review Bringing Methodologies from Industry to the Classroom. *Agile and Lean Concepts for Teaching and Learning*. Singapore: Springer. 25–45. [in English].
4. Sharp, J., Lang, G. (2018) Agile in Teaching and Learning: Conceptual Framework and Research Agenda. *Journal of Information Systems Education*. 29 (2). 45–52. [in English].

5. Sibona, C., Pourreza, S., Hill, S. (2018) Origami: An Active Learning Exercise for Scrum Project Management. *Journal of Information Systems Education*. № 29(2). 105–116. [in English].
6. Hatulyyn, R.R., Kolupaeva, D.A. (2017) Metodolohyia Agile dlia sovremennoho shkolnoho obrazovanyia [Agile methodology for modern school education]. *Sankt-Peterburhskiy obrazovatelnyy vestnyk [St. Petersburg Educational Bulletin]*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-agile-dlya-sovremennogo-shkolnogo-obrazovaniya/viewer> [in Russian].
7. Hvozhd M., Zlydnyk Y. (2018) Agile – nova metodolohiia menedzhmentu: teoretychni aspekty [Agile – new methodology of management: theoretical aspects]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy [Economics and business management]*. № 25. 230–235. [in Ukrainian].
8. Evdokymov A. (2020) Obzor Agile. Chto eto: metodolohyia, metod yly fylosofyia? [Agile review. What is it: methodology, method or philosophy?]. Retrieved from <https://scrumtrek.ru/blog/agile-scrum/4029/metodologiya-agile/> [in Russian].
9. Komarova K. (2020) Agile-filosofiiia yak instrument vykorystannia hnuchkykh pidkhodiv v publichnomu upravlinni. [Agile-philosophy as a tool for using flexible approaches in public administration]. *Aspekty publichnoho upravlinnia [Aspects of public administration]*. V.8. Issue 1. 68–71. [in Ukrainian].
10. Lukashenko M., Telehyna T. (2019) Upravlenye sozdanyem obrazovatelnykh produktov s pomoshchiu metoda Scrum [Manage the creation of educational products using the Scrum method]. *Azymut nauchnykh yssledovanyi: ekonomyka y upravlenye [Azimuth of research: economics and management]*. T. 8. № 2(27). 223–227. [in Russian].
11. Manokyn M., Ozhehova A., Shenkman E. (2018) Metodolohyia Agile v obrazovatelnoi srede. [Agile methodology in education]. *Unyversytetskoe*

upravlenye: praktyka y analiz [University administration: practices and analyses]. 22(4). С. 83–96. [in Russian].

12. Iakovyshyna T. (2018) Agile-metodolohiia yak chynnyk modernizatsii suchasnoho osvithnoho prostoru. [Agile-methodology as a factor for modernization of modern educational area]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. [Current issues of the humanities]*. Is. 19. V. 2. 217–223. [in Ukrainian].

Liudmyla Ivanenko

AGILE TECHNOLOGIES IN PROJECT MANAGEMENT IN EDUCATION

Modern requirements for the student are changing more and more dynamically in recent years. New competencies, skills, knowledge and work styles are required from students. Educational service providers must keep pace with societal change to compete. So the purpose of the publication is to highlight modern technologies of project management in education. The main emphasis is on Agile's philosophy as a set of flexible project management technologies.

Developed for the IT sphere, this philosophy has been successfully borrowed in an interdisciplinary field. At the same time, in the field of education, its methods have begun to be implemented relatively recently. The publication considers Agile as a specific philosophy, contains an analysis of the discussions as to its interpretation, and identifies Agile technologies that have most successfully proven themselves in project management in education.

The study concluded the following. In education, the use of Agile philosophy is focused on achieving a quick result. Agile should not be seen as a methodology consisting of a set of clear methods, techniques and algorithms, but as a philosophy based on a system of core values. Agile-technologies allow to solve the main problems typical for educational management: to reduce the time of obtaining a result of interest to stakeholders and to speed up decision-making time both within

the team and at the level of administration of the educational institution; improve the quality of the educational process through direct contact with stakeholders and get fast feedback and appropriate quick response by focusing on the finished product, rather than on documentation or other ancillary but secondary processes.

Recommendations for further research may be the following: to conduct comparative studies of the effectiveness of different tools responsible for the implementation of the Agile philosophy in project management in education; to analyze the possibilities of transferring Agile technologies to other disciplines and mechanisms of education regulation; monitor and analyze changes in the market of Agile-technologies in order to identify the most effective for use in educational institutions.

Keywords: Agile-technologies, project management, Scrum, Kanban, Trello, Padlet, education, pedagogy.

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт для гуртків та творчих учнівських об'єднань закладів позашкільної та загальної середньої освіти

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт з садівництва

За завданням доктора сільськогосподарських наук, завідуючої селекційно-технологічним відділом Інституту садівництва НААН України

Олени Анатоліївни Кіщак

Дослід №1

Тема. *Створити колекцію кращих сортів смородини української селекції шляхом розмноження їх здерев'янілими живцями.*

Мета. *Освоїти спосіб розмноження смородини здерев'янілими живцями та вивчити її сортове різноманіття.*

Методика проведення дослідів. Для розмноження використовувати сорти смородини, які адаптовані до умов вирощування певного регіону. Найкраще себе зарекомендували такі вітчизняні сорти: Ювілейна Копаня, Оріана, Софіївська, Санюта, Черешнева, Лелека, Мрія Києва, Мелодія, Муза, Краса Львова. Розмножують їх переважно здерев'янілими живцями. Цей спосіб оснований на здатності висаджених у ґрунт живців смородини, утворювати корені.

Для розмноження сортів цієї культури у другій половині вересня заготовляють сильні однорічні, здерев'янілі пагони, з яких нарізають живці завтовшки 8-10 мм і завдовжки 18-20 см. Якщо на пагонах є листки, їх видаляють. Живці висаджують наприкінці вересня або в першій декаді жовтня у добре підготовлений зволожений ґрунт. До висадки живці зберігають у ящиках з мокрою тирсою. Для цього їх зв'язують в пучки по 50 або 100 шт. з обов'язковим прикріпленням етикетки із зазначенням сорту. Садіння здійснюють вертикально або під кутом 45° до поверхні ґрунту, шляхом втикання живців на всю їх довжину, залишаючи на поверхні одну верхню бруньку. Відстань між рядами 70 см, в ряду один від другого – 10-15 см. Перед настанням морозного періоду висаджені живці мульчують торфом, перегноєм, або підгортають землею шаром 2-3 см. Протягом вегетації ґрунт дослідної ділянки утримують в розпушеному стані, чистим від бур'янів. Для боротьби зі шкідниками та хворобами протягом літа проводиться відповідні обприскування.

В досліді проводять наступні спостереження та обліки: зокрема приживлюваність оцінюють за кількістю живців, які прижилися. Обчислення проводять в другій половині травня в період інтенсивного росту рослин. Її

можна виразити у відсотках відносно числа висаджених живців, показники оцінюють восени шляхом вимірювання лінійкою висоти 10 рослин над поверхнею ґрунту, кількість пагонів в кущі визначають методом підрахунку.

Показники обліків заносяться в журнал. За результатами здійснюють висновки про сортові особливості вкорінюваності живців та біометричні показники їх росту і розвитку.

Силу росту живців кожного сорту визначають візуально за 5-бальною системою:

- 5 – сильний ріст;
- 4 – добрий ріст;
- 3 – середній ріст;
- 2 – слабкий ріст;
- 1 – дуже слабкий.

Дослід № 2

Тема: *Добір крупноплідних та урожайних сортів вишні та абрикоса, стійких до найбільш шкочинних хвороб.*

Мета: *Відібрати високопродуктивні, крупноплідні та стійкі сорти цих культур до моніліозу.*

Серед кісточкових культур абрикос та вишня найбільш чутливі до такої шкочинної хвороби як моніліоз. Перші ознаки проявляються весною під час цвітіння дерев у вигляді раптового побуріння та всихання квіток, листків і гілочок. Древа на вигляд наче обпалені вогнем.

Ця хвороба з ранньої весни ослаблює рослину, що погіршує її загальний стан, а також негативно впливає на підготовку дерев до зими. Якщо дерево ослаблено моніліозом, не варто очікувати доброго врожаю.

Методика проведення дослідю.

Для досліджень використовують кращі сорти абрикоса та вишні вітчизняної та західноєвропейської селекції, які розповсюджені в зоні проведення досліджень.

При виявленні рослин, стійких до цих захворювань, необхідно провести такі обліки:

1. Початок цвітіння дерев (відмічають дату, коли з'являються 5-10 % квіток на дереві).

Кінець цвітіння – осипання 90 % квіток.

2. Зав'язування плодів визначають на гілках дерев, що плодоносять, підраховуючи квітки або бутони і зав'язь, коли вона стає розміром з горошину.

Розрахунки проводять за допомогою формули:

$$X = \frac{Z \cdot 100}{K},$$

де X – зав'язування плодів, %;

K – кількість квіток на облікових гілках;

Z – кількість зав'язі на гілках.

3. Початок і повне дозрівання плодів відмічається датою появи перших плодів, які мають характерний колір та смак.

4. Урожай плодів збирають із зважуванням з кожного дерева.

5. Середню масу плода певного сорту встановлюють шляхом зважування 100 плодів з дерева, після чого загальну масу цих плодів ділять на 100.

6. Пошкодження рослин моніліозом.

Облік проводиться за шкалою:

0 – ураження відсутнє.

1 – на листі дрібні поодинокі плями або пошкоджені поодинокі суцвіття.

2 – уражено до 10 % листя або суцвіть, плями на листі розкидано невеликими групами.

3 – уражено до 25 % листя або суцвіть.

4 – уражено до 50 % листя або суцвіть, починається поодиноке опадання листя.

5 – уражено більше 50 % листя або суцвіть, відмічається масове опадання листя.

Термін спостережень – 3 роки. Дані заносяться в журнал обліку та спостережень, а із стійких до хвороб урожайних рослин відбираються живці для створення колекції стійких форм абрикоса та вишні.

Повідомлення про стійкі до хвороб сорти та форми просимо надсилати за адресою: 03027 м. Київ, вул. Садова, 23, Інститут садівництва НААН, селекційно-технологічний відділ

Дослід №3

Тема: Створення колекції старовинних місцевих сортів плодових культур.

Мета: Зібрати колекцію та провести господарсько-біологічну оцінку старовинних сортів та форм яблуні, груші та вишні.

Методика проведення дослідів. За допомогою експедиційних обстежень (науково-дослідні установи системи Інституту садівництва НААН, старі колгоспні та монастирські сади, присадибні ділянки садівників-аматорів) зібрати колекцію таких сортів яблуні: Антонівка, Шлапак, Циганка, Білий налив, Кальвіль сніговий, Донешта, Розовий налив, Конфетное, Пепінка литовська; груші: Лимонка, Улюблена Клапа, Олександрівка, Глек, Іллінка; вишні: Лотівка, Чорнокорка, Володимирська, Любська та інші.

Таку колекцію можна створити використовуючи живці, які щеплюються на висаджені підщепи, або в крони дорослих дерев. Для яблуні використовують найбільш розповсюджені вегетативні підщепи ММ106 або 54-118, а для таких сортів груші для кращої сумісності – сіянці груші. Вишню, як правило, вирощують на сіянцях антипки. Для перещеплення вишні використовуються дерева не старші 3-річного віку, а для груші та яблуні вони можуть сягати 10-річного віку.

Головною умовою при перещепленні дерев способом «копулірування» повинна бути наявність у кроні однорічних приростів товщиною 7-8 мм.

Живці для окулірування краще заготовляти в день проведення цієї операції вранці або надвечір, коли в рослинах міститься більше води. Їх нарізають з приросту поточного року на відібраних здорових добре розвинутих високоврожайних дерев певного сорту. Під час заготівлі живців зразу відрізають листки, щоб зменшити випаровування води. Для зручності при окуліруванні на зрізаних пагонах залишають черешки листків до 1 см завдовжки. У разі потреби, нарізані пагони можна зберігати, перевозити і пересилати протягом трьох-п'яти днів. Зберігати їх краще в холодильнику або холодному приміщенні обгорнувши вологою тканиною або розміщуючи пучки певних сортів в ємкостях з водою шаром 5-7 см.

Велику увагу також необхідно приділяти добору живців для окулірування за їх довжиною. Слід пам'ятати, що для окулірування необхідно вибирати тільки пагони довжиною понад 40 см і використовувати вічка з їх середньої частини, де ростові бруньки найкраще сформовані.

Важливо правильно зрізати щиток на живці і вставити його в розріз кори. Щоб не пошкодити судинно-волокнистий пучок, на щитку лезо ножа біля вічка треба трохи заглибити, щоб воно не вийшло прямо над вічком. Краще приживлення компонентів щеплення відбувається при найменшому шарі деревини на щитку. Для цього зрізане вічко беруть за черешок середнім і великим пальцем лівої руки, а вказівним відхиляють кору щитка. Тоді деревина легко видаляється кінчиком ножа. Якщо при видаленні деревини вирвано нижній пучок, то такий щиток вибраковується і замінюється іншим. У тонко зрізаного щитка видаляти деревину не обов'язково. При обв'язуванні компонентів щеплення бруньку вишні на щитку, на відміну від зерняткових культур, залишаємо вільною, щоб не допустити її пошкодження (Рис.1).

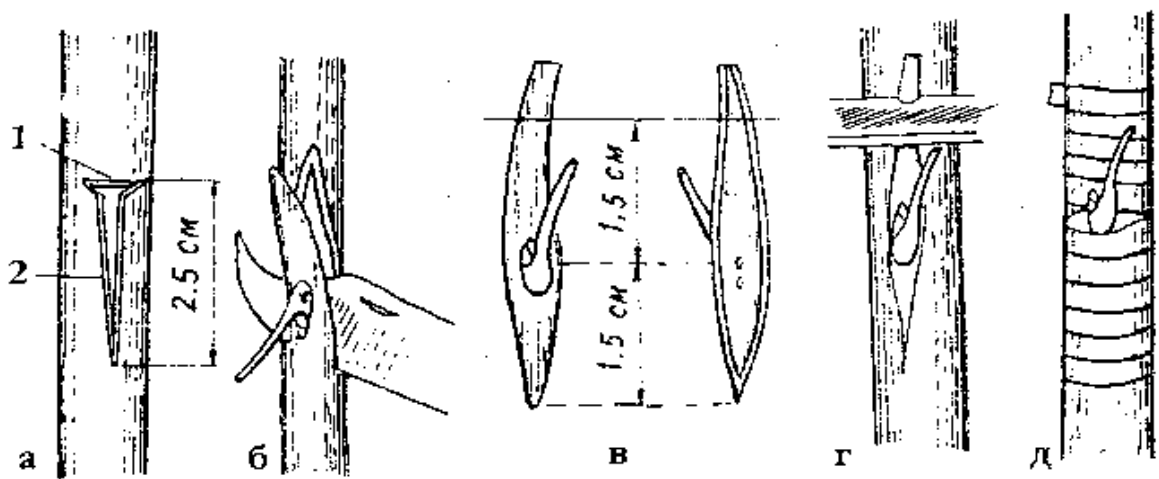

Рис. 1. Послідовність виконання окулірування в «Т-подібний розріз» кори:
а) – на підщепі роблять горизонтальний (1) і вертикальний (2) надрізи кори; б) – на живці зрізають вічко; в) – правильно зрізане вічко; г) – в надрізи кори на

прищепі вставляють вічко і відрізають його зайву верхню частину; д) – місце окулірування знизу вгору щільно обв'язують плівкою.

Створення таких колекцій дозволить зберегти генетичний фонд адаптованих до умов вирощування плодкових рослин в Україні, які є донором цінних господарсько-біологічних ознак і їх широкого використання в технологіях органічного виробництва плодової продукції.

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт з рослинництва

За завданням кандидата сільськогосподарських наук, старшого наукового співробітника лабораторії селекції і насінництва гречки Національного наукового центру «Інститут землеробства НААН України»

Марії Василівни Повидало

E-mail: povudalo@gmail.com

Дослід 1. Життєздатне насіння – нове життя рослини

Насінина – генеративний орган рослини, який складається із зародка і поживних речовин. Насіння покритонасінних розміщене всередині плоду, у той час як у голонасінних воно нічим не захищене і розміщене на жіночій шишці. Проростання насіння дає життя новій рослині.

Схожість насіння – це його здатність давати за певний термін нормальні проростки (в лабораторних) або сходи (в польових умовах). Розраховується як відношення кількості насіння, яке зійшло, до загальної кількості насіння, виражене у відсотках. Схожість сильно залежить від умов пророщування та зберігання насіння. Для різних видів насіння потрібний різний ступінь зволоженості ґрунту. Перезволоження є більш розповсюдженою причиною загибелі насіння ніж посуха. Температура, що потрібна для початку проростання значно відрізняється у рослин різних таксономічних груп та географічних зон. Насіння більшості видів рослин полярних і помірних широт проростає при більш низькій температурі, ніж насіння субтропічних і тропічних. Для порушення спокою насіння рослин і стимулювання їх

проростання застосовують стратифікацію – витримування насіння при низьких позитивних температурах.

Хід досліду: для наочності і визначення фаз проростання насіння можна скористатися простим методом пророщування насіння, взявши насіння будь-якої культури, за наявності, підготувавши за наявності чашки Петрі, а за відсутності – ємкості з накривками, дно яких слід встелити фільтрувальним папером (цупкою паперової серветкою чи паперовим рушничком, розкласти насіння, змочити холодною кип'яченою водою і поставити в тепле місце (по можливості з постійною температурою біля 20 °С). Кількість насінин, по можливості, 100 шт. Для достовірності і за наявності достатньої кількості насіння кратність повторення – триразова. Якщо насіння попередньо не замочувалося, тоді слід перший раз налити води так, щоб покрила насіння, а в подальшому – підтримувати вологість і не пересушувати. Залежно від обраної культури насіння проростатиме поступово. За етапами проростання насіння і його інтенсивністю ведуться спостереження. На 10-ту добу підраховується кількість пророслого насіння. Дослід проводиться у трьох повтореннях з подальшим порівнянням відсотку схожості. Наглядно можна порівняти, як проростає насіння однодольних та дводольних рослин (наявність і відсутність сім'ядоль). Підраховуємо кількість пророслого (життєздатного) насіння. За результатами обліку вираховуємо схожість, як відношення кількості насіння, яке зійшло, до загальної кількості насіння, виражене у відсотках за формулою, де С – схожість насіння, %; Ж – кількість життєздатного насіння, шт.; К – кількість насіння, яке пророщували, шт.

Дослід 2. Тверда насінна оболонка як приклад самозбереження рослини

У деяких рослин в процесі еволюції формується життєздатне насіння з певною часткою такого, що має непроникну для води і повітря оболонку – товсту та міцну (люцерна, конюшина, акація й ін.), тому вони не проростають. Їх питома вага значна і складає до 40–80 %. Таке насіння є потенційно

життєздатним (схожим), а під дією різних фізичних і механічних факторів набуває властивості проникненості оболонки, тобто стає схожим. Наявність такого насіння забезпечує виживання нового покоління в екстремальних умовах життєзабезпечення, коли рослини, що проросли із звичайних насінин, гинуть. В природі таке насіння піддається зовнішньому впливу, що порушує твердий шар. В основному – це різниця температур осені, зими і весни, а може бути і перетирання оболонки камінням, піском і вітром, водою, проходженням травної системи птахів та тварин. Коли стінка, що утримує зародок пошкоджена, під впливом тепла та вологи проросток починає своє життя.

При збиранні насіння з щільною оболонкою не піддавалося впливу природніх факторів, тому необхідно штучно порушити щільність їх поверхні. Така операція називається скарифікацією. Термін «скарифікація» утворений від латинського «scarifico», що означає «дряпаю», «надрізаю». В ботаніці скарифікація насіння означає часткове пошкодження оболонки твердого насіння з метою їх підготовки до посіву та для збільшення відсотка схожості. Таке поверхнєве пошкодження оболонки дозволяє насінню краще вбирати воду, швидше набрякати і проростати.

Існує декілька способів скарифікації. Механічна скарифікація насіння – насіння перетирають між піском або мілкими каменями. В лабораторних та домашніх умовах у насіння великих розмірів оболонка надрізається, дрібне зазвичай перетирається з використанням наждачного паперу або піску. Термічна – являє собою чергування впливу на насіння високих і низьких температур. Для цього невелику кількість насіння насипають у водопропускний мішечок потім опускають його на пару секунд в ємкість з гарячою водою, потім з холодною. Чим більша різниця температур – тим краще. Цю процедуру проводять зо два рази і те насіння, у якого луснула оболонка, готове до посіву, його виймають із мішечка, а решту насіння знову піддають впливу температур.

Хід досліду: для проведення досліду беремо насіння рослин з характерною наявністю твердої насінної оболонки, так званого

твердокамінного (люцерни, конюшини, буркуну і ін. культур, за наявності). В основному насіння слід пророщувати в чашках Петрі, або аналогічному посуді, між фільтрувальним папером (цупкими паперовими серветками) в теплому місці при температурі 20°C ($\pm 2^\circ\text{C}$) з постійним контролем зволоження субстрату, аналогічно до Досліді 1. Строк останнього обліку схожості насіння – 10-ту добу. Кількість насінин, по можливості, 100 шт. Для достовірності і за наявності достатньої кількості насіння кратність повторення – триразова. В досліді не скарифіковане насіння слід приймати за контроль. За отриманими результатами вираховуємо частку наявного насіння з твердою оболонкою за формулою Досліді 1, а також можемо порівняти, який із способів скарифікації є найрезультативнішим.

Тематика і методика науково-дослідницьких робіт з агрохімії

За завданням кандидата сільськогосподарських наук, доцента кафедри агрохімії та якості продукції рослинництва Національного університету біоресурсів і природокористування

Надії Петрівни Бордюжі

Дослід з теми:

«Вивчення впливу застосування різних видів добрив та їх поєднань у сівозміні на продуктивність пшениці озимої сорту Поліська 90»

Внесення добрив фірми «Ecoorganic» позакоренево на посівах пшениці

№ варіанта	1	2	3	4	5	6	7
4-5 листочків	Грос фосфіт NP 2 л\га	Грос фосфіт NP 2 л\га	Грос фосфіт NP 2 л\га	Контроль	Грос фосфіт NP 2 л\га	Грос фосфіт NP 2 л\га	Грос фосфіт NP 2 л\га
Закінчення Виходу в грубку	-	Еколайн кальцій бор халат 2л\га	Еколайн кальцій бор халат 2л\га	Контроль	Еколайн кальцій бор халат 2л\га	Еколайн кальцій бор халат 2л\га	Еколайн кальцій бор халат 2л\га
Прапорцевий листок	-	-	Грос здоровя 1 л\га	Контроль	Грос здоровя 1 л\га	Еколайн кальцій бор	Грос здоровя 1 л\га

						халат 2л/га	
Початок молочної стиглості	-	-	-	Контроль	Еколайн верновий хелати 1.5 л/га		Грос квіцеліум 1 л/га

Схема досліду по внесенню добрив фірми «Ecoorganic» в позакореневе підживлення кукурудзи

№ варіанта	1	2	3	4	5	6	7
4-5 листочків	Еколайн Zn халат 2л\га	Грос фосфіто NP 2л\га	Еколайн Zn халат 1л\га + Грос фосфіто NP 1л\га	Контроль	Грос фосфіто NP 2л\га	Грос фосфіто NP 2л\га+ Бор Преміум 1л\га	Грос фосфіто NP 2л\га+ Бор Преміум 1л\га
7-8 листочків	-	-	Бор Преміум 1л\га	Контроль	Еколайн Zn халат 2л\га	Грос здоров'я 1л\га	Грос здоров'я 1л\га+Еколайн кукурудзяний хелати 1,5л\га

Схема досліду по вивченню ефективності впливу різних форм добрив і способів їх внесення на продуктивність соняшнику.

№	Норма добрив	Форма добрив	Строки і способи внесення
1	N ₉₀ P ₉₀ K ₁₂₅ -фон 1	Тукосуміш 10:18:25 (500 кг/га), КАС+S (175 кг/га)	Поверхнево до посіву
2	Фон 1 + N ₃₀ + Agrenass А, Б + Нутрібор – фон 2	КАС+S (130 кг/га) Agrenass А, Б (1,5+1,5 кг/га), Нутрібор (1,5 кг/га)	Прикоренево в фазу 4-6 листків Позакоренево в фазу 4-6 листків
3	Фон 2 + «UMG Microgran»	«UMG Microgran» (30 кг/га),	Локально при посіві
4	Фон2 + N ₃₀	Карбамід (65 кг/га)	Коренево в фазу 4-6 листків
5	Фон 2 + N ₃₀	Утеc-46 (65 кг/га)	Коренево в фазу 4-6 листків
6	Фон 2 + N ₂₀	Утеc-46 (50 кг/га)	Коренево в фазу 4-6 листків

Аналіз ґрунту:

Вологість ґрунту;

Значення рН іонселективним методом;

Вміст мінерального азоту (вміст амонійного азоту – фотоколориметричним методом за допомогою реактиву Несслера (ДСТУ 4729:2007), нітратного азоту – потенціометричним методом (ДСТУ 4729:2007));

Вміст рухомих сполук фосфору та калію за методом Кірсанова в модифікації ЦІНАО (ДСТУ 4405:2005);

Вміст рухомих сполук сірки.

Аналіз рослин:

Густота стояння рослин

Настання фаз росту і розвитку рослин

Вологість рослин

Суха речовина

Висота рослин

Кількість бульб під одним кущем

Маса бульбо під кущем

Маса 10 рослин вологих (маса надземної і підземної частини)

Вміст загального азоту, фосфору, калію та сірки.

Аналіз урожаю та якості зерна:

Урожай:

Структура врожаю за фракціями;

Вміст сухої речовини,

Вміст крохмалю поляриметричним методом,

Вміст вітаміну С за методом по Муррі;

Вміст нітратів іон селективним методом;

Споживчі властивості:

За вмістом крохмалю

За вмістом сухих речовин

Колір м'якуша.

Розрахункові показники:

1. Винос елементів живлення
2. Коефіцієнти використання елементів живлення із добрив
3. Економічна ефективність застосування добрив
4. Біоенергетична ефективність використання добрив.

Орієнтовні теми наукових досліджень для здобувачів освіти

1. Оптимізація умов живлення сільськогосподарських культур
2. Регулювання умовами живлення сільськогосподарських культур
3. Інновації у технологіях вирощування сільськогосподарських культур
4. Агрохімічна оцінка використання добрив під сільськогосподарські культури
5. Адаптація сортів до погодно-кліматичних умов територій
6. Оцінка використання макроелементів під сільськогосподарські культури
7. Вивчення впливу мікроелементів на ріст і розвиток рослин
8. Управління умовами живлення рослин
9. Управління ростом і розвитком рослин
10. Визначення оптимальних посівних норм сільськогосподарських рослин
11. Встановлення оптимальних способів посіву сільськогосподарських рослин
12. Вивчення сортогенетичних особливостей сільськогосподарських рослин
13. Вивчення сортогенетичної реакції рослин на різні агрофактори (норма посіву, спосіб посіву, обробіток ґрунту, добрива тощо).

